

## MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

1014 Budapest, Országház u. 30.; Budapest, 1250 Pf. 9  
telefon: (1) 224 6754; fax: (1) 224 6752  
e-mail: titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.btk.mta.hu  
Főigazgató: Fodor Pál, az MTA doktora

### I. A kutatóközpont egészét érintő kutatási és tudományszervezési eredmények 2016-ban

Az akadémiai bölcsészettudományi intézetek szervezeti átalakítása során a 2012-ben létrejött, mintegy 450 munkatársból álló MTA BTK félévtizedes fennállásának legnehezebb esztendejéhez érkezett. A budai várból való kiköltözésük hosszú előkészületek után, 2016. december végére vált esedékessé, s a költözködés a BTK-t alkotó hét intézet közül végül is ötöt érintett (az Irodalomtudományi Intézet a Ménesi úton, a Zenetudományi Intézet pedig az egykori Erdődy-palotában, a Táncsics Mihály utcában maradhatott). A székhelyváltásra való készülődés az egész évi tevékenységüket beárnyékolta: alapvető szempontjuk nem lehetett más, mint az erre az időszakra vállalt tudományos programok lelkiismeretes elvégzése, mindenekelőtt pedig az akadémiai bölcsész műhely teljes személyi állományának a megőrzése. Ezeket az elsődleges célkitűzéseket sikerült maradéktalanul teljesíteniük.

A BTK tudományos eredményeinek egy jelentős szegmensét egyetlen portálon, közös keresőfelületen jelenítik meg: az akadémiai INFRA-pályázat segítségével az év során folytatták a BTK nyilvánosan hozzáférhető adatbankjának fejlesztését (Tudománytár IV. ütem), melyben az összes intézet jelenleg elérhető adattárjai és adatbázisai szerepelnek (<https://www.btk.mta.hu/adatbazisok-adattarak.html>).

A *Filozófiai Intézet* új kutatócsoport-struktúra kialakításával zárta le az intézmény sok éve tartó konszolidációját. Abból a célból, hogy hangsúlyosabbá váljon a magyar filozófiai hagyomány feltárása, hozzáférhetővé tétele, rendszerezése és értelmezése, valamint más nemzeti, filozófiai hagyományokhoz és az egyetemes filozófiatörténethez kapcsolása, megalakították a *Magyar Filozófiatörténeti és Eszmetörténeti Kutatócsoportot*. A *Modern Filozófiatörténeti Kutatócsoport* koordinálja a továbbiakban az intézeti vállalásokat az egyetemes filozófiatörténet kutatása terén. A központi adatbázis elemeként folytatódott a *Magyar Filozófiai Archivum* második, pilot szakasza. Részt vesznek a BTK kiemelt kutatási projektjében, amelynek tárgya a tudomány, a művészetek és az irodalom szerepe a 19. századi nemzetépítésben. Az intézetnek a *nemzeti filozófia* fogalma köré szerveződő önálló hozzájárulása a projekthez a *Nemzet, faj, kultúra: A hosszú 19. században Magyarországon és Európában* című tanulmánykötetben jelent meg.

Az *Irodalomtudományi Intézet* élen jár abban a tekintetben, hogy kézikönyvei, könyvsorozatai és saját folyóiratai nyomtatott megjelenítése mellett ezeknek honlapjai, valamint internetes fóruma segítségével is teret ad az új kutatási eredmények nyilvánosságra kerülésének. Egy online bibliográfiai adatbázist tettek hozzáférhetővé (<http://www.iti.mta.hu/mib/index.html>). Az intézet hálózati recenziós fóruma és nonprofit Open Access kiadója impozáns munkát végzett: az év során nyolc könyvet és 17 recenziót tettek közzé (<http://www.reciti.hu>). Számos rendezvényük az irodalomtudományi szakma intézményközi vagy éppen nemzetközi együttműködését testesítette meg. A textológiai kutatásoknak a digitális korszakba való átléptetését és ehhez magas szintű informatikai és szakmai együttműködő partnerek

megtalálását célozta egy újonnan induló rendezvénysorozatuk, a *Digitális módszerek az irodalomtudomány támogatására* címmel indított mesterkurzus.

A *Néprajztudományi Intézet* kutatói nagy gyakorisággal vesznek részt más intézmények, különösen a BTK többi intézete által kezdeményezett kutatásokban, szerepelnek interdiszciplináris konferenciákon. Tagjai szerepet vállalnak a Magyar Őstörténeti Témacsoport, valamint a Médiatudományi és Médiatörténeti Kutatócsoport munkájában, így 2016-ban *Zene és média, média és történelem* címmel rendeztek konferenciát. A *tudományok és művészetek a nemzetépítés szolgálatában* elnevezésű kiemelt BTK-s OTKA-projektben résztvevő folklorista főmunkatársuk állította össze a *Szöveggyűjtemény a kulturális nacionalizmusról* munkacímű kötet két íves néprajzi fejezetének anyagát.

A *Régészeti Intézet* feladatának tekinti, hogy meghatározó szerepe legyen kiemelkedő hazai és nemzetközi régészeti kutatásokban, e célból több vezető hazai és európai kutatóintézettel stratégiai partnerséget alakított ki az elmúlt év során. Munkatársaik egyre nagyobb súllyal vannak jelen internetes felületeken és a közösségi média azon területein, amelyek jellemzően hagyományos módon egyre kevésbé megszólítható korosztályokat érnek el. Rendezvényeik a korábbi évekhez hasonlóan nyilvánosak voltak, szakmai programjaikat, Magyarországon megrendezett konferenciáit a hivatásos szakmai közegen messze túlmutató társadalmi érdeklődés övezte. A Tudománytár IV. program keretében a már meglévő, hagyományos adatbázisaik digitalizálását végezték el, melyekkel a közös bölcsész adatbázisok, részben pedig speciális intézeti adatbankok kiépítését célozták.

A *Történettudományi Intézet* az őstörténettől az 1990-ig terjedő magyar történelmet kutatja egyetemes történeti összefüggésekbe ágyazva. Alapkutatási eredményeit javarészt saját könyvsorozatában (Magyar Történelmi Emlékek), magyar és angol nyelvű folyóirataiban (*Történelmi Szemle, Világtörténet, The Hungarian Historical Review*) teszi közzé. Biztosítja a magyarországi központi történettudományi intézmények (MTA Történettudományi Bizottsága, Magyar Történelmi Társulat, *Századok* c. folyóirat) működésének infrastrukturális hátterét és a szakma nemzetközi intézményeivel való kapcsolattartást. Az eredmények közlésében növekvő szerepet biztosít az internetnek és az intézeti honlapnak. Ezt valósítja meg kiválóan a két éve elnyert EU-s pályázat (European Research Council – Horizont 2020) BTK vezette, COURAGE nevű humántudományi kutatási projektjének nemzetközi kutatócsoportja, amely az ellenzéki kultúrájának forrásait kutatja a volt szocialista országokban. Hasonló jelentőségű és hasonlóan korszerű módszereket alkalmaz három Lendület-kutatócsoportjuk is.

A *Zenetudományi Intézet* tevékenysége a magyar zenetudomány Kodály Zoltánig és Szabolcsi Bencéig visszanyúló módszertani hagyományai szellemében komplex módon ötvözi a történeti zenei és a zene-, illetve táncfolklorisztikai kutatásokat. Az ezek során létrejött elsődleges forrásgyűjteményeknek a gyarapítása, őrzése, állagmegóvása, hordozóik folyamatos modernizálása az intézet egyik jelentős kapacitásukat lekötő feladata, amelynek eredményei csak áttételesen jelennek meg a szokásos publikációs terméskben. Ennek tudatában fontos említeni, hogy 2016-ban küllemében és tartalmában is jelentősen megújult az intézet honlapja, amelyen adatbázisok, publikációk és számos, a szakmai, illetve a szélesebb közönséget érdeklő információ található. Szokatlanul nagyszámú érdeklődői kört vonzanak ezek az intézet honlapján és a BTK adatbázis-portálján közzétett dokumentumok

(különösképpen a népzenei és néptánc-felvételek): figyelemre méltó, hogy az éves látogatószámuk 131 000 volt.

## **II. Közvetlenül a kutatóközpont vezetése alá tartozó kutatócsoportok kutatási eredményei, ezek jelentősebb publikációi**

A BTK szervezetfejlődése tanulságos abban a tekintetben, hogy zömében a diszciplináris szempontok szerint működő intézmények munkatársaiból verbuválódtak azok a főigazgatói irányítás alá tartozó témacsoportok, melyek kutatási programjaikkal általában olyan területeket céloztak meg, melyeket korábban vagy nem vállaltak föl az egyes kutatóhelyek, vagy az újabb kihívások és az újonnan születő társadalmi igények tették szükségessé azok akadémiai szintű művelését. Működésük legtöbbször kohéziós hatást gyakorolt az intézetek közötti együttműködések kiteljesedésére, és gyakran a kutatóközponton kívüli kapcsolatépítésre is lehetőséget teremtettek hazai és nemzetközi téren egyaránt.

### **MTA BTK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT**

Honlap: [www.arpad.btk.mta.hu](http://www.arpad.btk.mta.hu)

#### **I. A témacsoport fő feladatai 2016-ban**

A magyar őstörténet kutatásának előmozdítása, amely egyfelől saját erőforrásokra támaszkodó munkával, másrészt külső erőforrások szervezésével valósul meg. 2016-ban az előző évben megalapozott tevékenységek kiteljesítése, illetve már üzemelő projektjeik folytatása, fejlesztése volt a fő cél. Ennek jegyében a témacsoporthoz köthető tudományos és ismeretterjesztő könyvkiadás, a nyilvánosság jobb elérése, valamint új tudományos eredmények elérése volt a cél.

#### **II. Kiemelkedő eredmények**

A témacsoport a korábbiakhoz hasonló módon folytatta előadássorozatát, melynek keretében háromszor került sor nyilvános összejövetelre: elsőként egy néprajzi előadást hallgattak meg a tagjai az egyenlőségi társadalomszemléletről (<http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/217-santha-istvan-eloadasara.html>). Majd egy populációgenetikával és az ezzel kapcsolatos eredmények értelmezésével foglalkozó kutatócsoportot láttak vendégül (<http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/219-genetikai-eloadas-a-magyar-ostorteneti-temacsoport-szervezeseben.html>). A harmadik alkalommal neves bolgár szakembereket hívtak meg, akik a kora középkori bolgár régészet legújabb kutatási eredményeiről számoltak be (<http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/220-eloadasok-a-kora-kozepkori-bolgar-regeszeti-legujabb-kutatasi-eredmenyeirol.html>).

Az Osztrák Tudományos Akadémia Szociálintropológiai Intézetének együttműködésével egyik munkatársuk nemzetközi konferenciát rendezett: *Ethnonyms as Source of History and Anthropology – Some Examples and Methodological Questions* (Budapest, 2016. június 22.) címmel (<http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/223-ethnonyms-as-source-of-history-and-anthropology.html>).

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Tanszékével közösen szervezték és adtak otthont a korai magyar történelem kérdéseit vizsgáló kétnapos régészeti konferenciának: 3.

*Nemzetközi Korai Magyar Történelmi Régészeti Konferencia – III-й Международный Мадьярский Симпозиум по Археологии* (Budapest, 2016. június 7–8.). Az előadások földrajzi régióként tekintették át az Urál és a Kárpátok közötti térséget, és mutatták be a legújabb kutatások alapján a magyar honfoglalás kori régészeti hagyaték keleti kapcsolatrendszerét (<http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/222-3-nemzetkozi-korai-magyar-torteneti-regeszeti-konferencia.html>).

A témacsoport közreműködött a kecskeméti Katona József Múzeum által kezdeményezett, *Hatalmi központok az avar kaganátusban* című kerekasztal-konferencia szervezésében (Kecskemét, 2016. május 26.), egyik munkatársuk szekciót vezetett, valamint előadást tartott (<http://www.arpad.btk.mta.hu/14-sample-data-articles/221-avar-konferencia-kecskemeten.html>).

A témacsoport munkatársai a nyári ásatási idényben egyidejűleg több ásatást is vezettek: 1) 2016. augusztus: magyar őstörténelmi régészeti expedíció az Urál vidékén. 2) Bodajk-Proletárföldek – 10. századi temető feltárása (2016. július 5 – augusztus 2.). 3) Solt-Pékmajor – avar kori temető feltárása (2016. szeptember 5–23.) 4) Solt-Tételhegy – többkorszakos település ásatása (2016. szeptember 12–26.).

A témacsoport egyik munkatársa ősszel expedíciót szervezett és vezetett a Kaukázus északi előterében, melynek során a térségben rejlő lehetőségeket mérte fel, és alakította ki a szükséges tudományos kapcsolatokat (2016. október 15–30.).

Megélénkült a témacsoport könyvkiadói tevékenysége: újabb könyvvel folytatták nagyszerű ismeretterjesztő sorozatukat (Magyar őstörténet 4.), melynek korábbi kötetei is újranyomásra kerültek. *Források és tanulmányok* címmel új, tudományos eredményeket közreadó sorozatot indítottak. Több mint 1500 oldal terjedelemben jelentek meg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Tanszékével 2014-ben közösen rendezett Hadak útján XXIV. régészeti konferencia kötetei (MTA BTK MÖT kiadványok 3. 1–2.).

A csoport egyik tagjának társszerzőségével megjelent a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez kapcsolódó régészeti anyagot feldolgozó monográfia (MTA BTK MÖT Kiadványok 4.).

A kutatócsoport tagjai az év során összesen 14 tudományos és 17 ismeretterjesztő publikációt tettek közzé, 22 tudományos, valamint 37 ismeretterjesztő előadást tartottak, nagyjából az országhatárokon kívül (Oroszország, Szlovákia, Románia, Egyesült Királyság).

### **III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai**

A csoport magját két és fél státusz jelenti, ehhez kapcsolódik három személy az MTA BTK TTI kutatói közül. A MTA BTK munkatársaiból további húsz fő vesz részt a munkában, valamint a hazai felsőoktatási és közgyűjteményi szférából további húsz fő alkotja a csoport külső tagságát.

Konferenciát szerveztek az Osztrák Tudományos Akadémia Szociálanropológiai Intézetének együttműködésével. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2013-ban aláírt keretszerződés eredményeképpen a MÖT közös ásatást bonyolított Oroszországban. Szintén a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen együttműködve könyveket adtak ki. A Helikon Kiadóval közösen jelentetett meg egy sikeres ismeretterjesztő kötetet. A témacsoport meghívására négy vezető

bolgár kutató tartott előadást Magyarországon, a MÓT tagsága pedig külföldön tartott előadásokat (Oroszország, Szlovákia, Románia, Egyesült Királyság). A helybeli *Pro Traditio* civil szervezettel közösen ismeretterjesztő előadássorozatot folytatott Szlovákiában (Érsekújvár, Léva, Galánta, Párkány, Alsószeli, Rimaszombat, Rozsnyó).

#### **IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációi**

1. Lőrinczy G, Marcsik A: Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez – Archäologische Daten und naturwissenschaftliche Ergebnisse zur Geschichte des 10. Jahrhunderts des westlichen Ufers der Muresch-Mündung. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia 4. / MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport – Kiadványok 4.* Budapest, 2015 (2016)
2. Türk A (főszerk.), Balogh Cs, Major B (szerk.): A népvándorlás kor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája. Esztergom, 2014. november 4–6. I–II. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae No. 3. 1–2.* – Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 3. 1–2. Budapest–Esztergom (2016)
3. Klima L: Jürkák, tormák, merjék – Szemelvények a finnugor nyelvű népek történetének korai forrásaiból. Budapest, MTA BTK MÓT Források és tanulmányok 1. (2016)
4. Petkes Zs–Sudár B (szerk.): Honfoglalás és megtelepedés. Magyar őstörténet 4. Budapest (2016)

#### **MTA BTK MÉDIATÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT**

Honlap: [www.btk.mta.hu/mediatudomanyi-es-mediatorteneti-kutatocsoport.html](http://www.btk.mta.hu/mediatudomanyi-es-mediatorteneti-kutatocsoport.html)

#### **I. A témacsoport fő feladatai 2016-ban**

Az MTA BTK és a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság között 2012. július 17-én kötött együttműködési keretmegállapodás alapján létrejött a Médiatudományi Kutatócsoport. A kutatások európai médiajogi és sajtótörténeti témában folynak. *Az európai médiajogi gondolkodás* címet viselő kutatási program több elkülönülő jogágban és jogterületen zajló kutatást fog össze, amelyek mindegyike kötődik a média által felvetett jogi kérdésekhez.

#### **II. Kiemelkedő eredmények**

A különböző részterületeken folyó kutatásban különböző magyar és külföldi kutatók is részt vesznek, ezért a Kutatócsoport a 2016-os évben két kutató-professzor szakmai útját is támogatta. A tanulmányok érintették a negatív politikai kampány, valamint az új média és az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélezési gyakorlatának problematikus területeit, továbbá az elmúlt évben az NMHH Médiatanácsának Médiatudományi Intézete és az MTA *Szólásszabadság és médiajog a 21. század elején* 3. címmel közös tanulmánykötetet is megjelentetett.

Médiatörténeti kutatásaik egyik fő súlypontját továbbra is a katolikus felekezeti sajtó múltjának feltárása adta. Vatikáni levéltári források alapján megvizsgálták azt a szerepet, amelyet az 1840–1841-es pozsonyi rendi országgyűlésről szóló tudósítások játszottak az Apostoli Szentszék politikájának alakításában, illetve elemezték a Szentszék egyéb magyarországi hírforrásait. A Központi Sajtóvállalat 1936 és 1944 közötti történetének

feltárására elsősorban a Nemzeti Újság tartalomelemzésének segítségével vállalkoztak, kimutatva az összefüggéseket a lap publicisztikája és a kiadó anyagi helyzete, illetve a vállalat vezetőinek politikai érdekei között.

A politikai imázsépítés és a médiatörténet összefüggéseinek elemzése tárgykörében foglalkoztak Erzsébet királyné megjelenítésével és a személye körül épített kultusszal a 19. századi magyar nyelvű képes családi lapokban, valamint azzal, hogy az autoriter lengyel vezető, József Pilsudski halála és temetése hogyan értelmezhető a korabeli magyar sajtó tükrében.

Műfajelméleti kérdéseket tanulmányozva készült el a bécsi eredetű, speciálisan 19. századi tárcaműfaj, a *Wochenplauderei* magyarországi jelentkezésének és hatástörténetének vizsgálata, illetve a Budapesttel mint témával foglalkozó tárcairódalom elemzése. Kommunikációelméleti, valamint kutatástörténeti és -módszertani szempontból foglalkoztak Vilém Flusser kommunikológiájával mint a tárcaszerű beszédmód elméleti megközelítésének alapjával, illetve a magyar nemzeti hangtár létrehozására irányuló 20. századi törekvésekkel.

Sajtójogi és sajtópolitikai kutatásaik két fő korszaka az 1850-es évek neoabszolutizmusa, illetve az 1945–1949 közötti koalíciós évek. Előbbi tárgykörben készült el az 1848 és 1852 között született, Ausztriára, illetve Magyarországra vonatkozó sajtójogi rendelkezések összehasonlító elemzése, az utóbbiban a koalíciós kormányok sajtójogi szabályozásának áttekintése.

Fontos eredményük a visegrádi országokra kiterjedő médiajogi kutatás lezárása és az eredmények publikálása. A *Médiatudományi Könyvek* című sorozatukban előkészítették a következő évi gyűjteményes tanulmánykötetük megjelentetését.

Hagyományossá vált a kutatócsoport éves médiatörténeti konferenciája, melyet *Zene és média, média és történelem* címmel tartottak (2016. december 9.), ahol az MTA BTK munkatársai mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetem, az Országos Széchényi Könyvtár, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem és a Magyar Képzőművészeti Egyetem kutatói működtek közre.

### III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

Az MTA által támogatott projekt alapú mobilitási program segítségével a flamand *iMinds-Studies on Media, Information and Telecommunication* (SMIT) kutatóközponttal együttműködve a médiaszabadság és pluralizmus aktuális kérdéseit vizsgálják. Belgium sokszínűsége és kulturális diverzitása okán mindig is izgalmas (jogi) megoldásokkal szolgált, az 1848-as liberális magyar sajtótörvény is belga mintákat követett. Az ország társadalmi, vallási és nyelvi megosztottsága egyedi szociális, kulturális és jogi felfogás elsajátítását tette szükségessé, ami kiemeli az országot más európai államok közül. Kutatásaik egyik területe a vallások társadalmi és jogi helyzete a szólásszabadság terén, megvizsgálva a vallás- és a szólásszabadság kapcsolódó területeit és ütközőpontjait, feltárva a két terület között feszülő ellentmondásokat és problémákat. Elemezzük továbbá a médiaszabályozás jelenkori aktuális kérdéseit. Elsősorban az internetszolgáltatók (ISP), a keresőmotorok (search engine), over-the-top (OTT) szolgáltatások és a social media jogi helyzetét és „gatekeeper” szerepét vizsgálják a demokratikus nyilvánosságban, valamint foglalkoznak a közszolgálati médiával is. Azt vizsgálják, milyen a közszolgálati média helyzete Magyarországon és Belgiumban,

milyen mértékben támogatják, illetve korlátozzák a különböző jogszabályok a közszolgálati műsorszórást.

#### **IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációja**

Koltay A – Török B (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3. Wolters Kluwer, Budapest, 647 o. (2016)

### **MTA BTK REFO500 REFORMÁCIÓTÖRTÉNETI MUNKACSOPORT**

Honlap: <http://www.refo500.nl/en>

#### **I. A témacsoport fő feladatai 2016-ban**

Az MTA BTK a 2012. április 28-án aláírt szerződés értelmében a REFO500 Stiftung (<http://www.refo500.nl/en>) nemzetközi konzorcium partnere lett. Az alapítók kialakítottak egy, a legmagasabb tudományos kritériumot megkövetelő elit társaságot, a REFORC-ot, azaz a *Refo Research Consortium*ot (<http://www.refo500.nl/rc/pages/220/reforg.html>), amelynek célja néhány kiemelt kutatási projekt támogatása és népszerűsítése a nemzetközi interdiszciplináris kutatásban. Az MTA BTK angol nyelvű, az emigráció és reformáció viszonyáról, hagyományairól és interdiszciplináris összefüggéseiről szóló kutatási projektje szintén része a konzorciumnak (*Reformáció és migrációs kultúra: a magyar református emigráció ötszáz éve – Reformation and the Hungarian Culture of Migration: Five Centuries of Survival of Reformed Hungarians all over the World* <http://www.refo500.nl/rc/pages/386/reformation-and-the.html>).

Az MTA BTK részvételének célja kettős: részint az európai reformáció történetének magyar vonatkozásait és specifikumait dolgozza fel és teszi publikussá e nemzetközi fórumon, részint a magyar tudományosságnak biztosít nemzetközi figyelmet, együttműködési lehetőségeket és tudományos publicitást, miközben a közép- és dél-kelet európai térség REFO500-hoz kapcsolódó tudományos életét is szervezi.

#### **II. Kiemelkedő eredmények**

A 2016-os esztendő legjelentősebb eseménye a Bethlen Miklós-emlékév volt, amely négy hazai és egy külföldi rendezvényt tett lehetővé (<http://iti.btk.mta.hu/hu/bethlen-miklos-300#az-eml%C3%A9k%C3%A9v-tervezett-rendezv%C3%A9nysorozat>). Az alaposan előkészített, külön az emlékév idejére felállított szervező stábbal együtt bonyolították le a rangos eseménysorozatot, amelynek jelentős hazai és nemzetközi visszhangja volt a REFO500 fórumain is.

Az emlékév sajtó nyilvános megnyitására 2016. január 27-én került sor az MTA Akadémiai Könyvtár és Információs Központjának rendezvénytermében. Az emlékév tervezett rendezvényeinek, illetve az emlékév ideje alatt elvégzendő kutatás tudományos céljainak a bemutatása után, a munkacsoport vezetője, egyben a Bethlen Miklós-emlékév kezdeményezője és fő szervezője, nyilvános előadásban (*Fogság és élettörténet: Bethlen Miklós íráshasználatának irodalomtörténeti és historiográfiai relevanciái*) vázolta fel a Bethlen-kutatás legújabb eredményeit és kihívásait. A REFO500-partner, kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár és az MTA BTK kétnyelvű tanácskozást tartott

Kolozsváron, *Solitudo Transilvaniae. Bethlen Miklós és kora* címmel, 2016. április 14-én. A rendezvény keretében egy kiállítás megnyitójára is sor került, amelyen Bethlen Miklós és kortársai Kolozsváron elérhető kéziratos hagyatékának legértékesebb darabjait mutatták be.

Az emlékév legfontosabb eseménye a Miskolci Egyetemmel közösen megrendezett nemzetközi Refo500 konferencia volt, amely angol és magyar nyelvű előadásokkal emlékezett meg Bethlen Miklósról a magyar és nyugat-európai kortárs börtönirodalom történeti és kulturális kontextusában (*Bethlen Miklós és a kora újkori börtönirodalom európai hagyománya / Tribute to Miklós Bethlen (1642–1716): Sources, Genres and Scribal Habits of Early Modern Prison Literature*). A jelentős nyugat-európai előadói részvétellel végbement konferencia nemzetközi népszerűsítése a REFO500 fórumain jelentősnek mondható, hiszen mind a konferencia felhívása (<http://www.refo500.nl/rc/news/view/1342/call-for-papers-conference-tribute-to-mikl-s-bethlen-1642-1716.html>) mind pedig az utóhangja kellő figyelmet és teret kapott (<http://www.refo500.nl/rc/news/view/1871/tribute-to-mikl-s-bethlen-sources-genres-and-scribal-habits-of-early-modern-prison-literature.html>). Magyar és angol nyelvű tanulmánykötetek készülnek a konferencia anyagából.

2016. szeptember 21-én került sor *A nehezebb olvasat* című kerekasztal-beszélgetésre, amely Bethlen Miklós élettörténetét járta körül történeti, irodalmi és filozófiai szempontok alapján. A résztvevők az MTA BTK munkatársai voltak, így a Történettudományi és a Filozófiai Intézet is érdemben járult hozzá az emlékév szakmai eredményeihez. A rendezvénynek az MTA Akadémiai Könyvtár és Információs Központja biztosított helyszínt.

A Bethlen Miklós-emlékév záró rendezvényére ugyanazon a helyszínen került sor 2016. október 27-én. A kancellár halálának pontosan 300. évfordulóján mutatták be a *Bethlen Miklós válogatott bibliográfia* című kötetet (Budapest, Reciti, 2016), illetve az Irodalomtörténeti Közlemények Bethlen Miklósnak szentelt tematikus számát (2016/3).

*Az értelmezés hatalma II. Szerző és szerzőség a modernitás előtt* elnevezésű módszertani workshop-nak az MTA BTK ITI adott helyet, 2016. április 6-án. A 2015-ben elindított új tanácskozássorozat (*Az értelmezés hatalma I–III.*) soron következő második eseménye egynapos tanácskozás keretében a szerzőség és funkcióinak módszertani problémáit tekintette át, és konkrét módszertani, illetve textológiai javaslatokat fogalmazott meg a kora újkor szakemberei számára. A munkacsoport vezetője szervezte az eseményt, illetve a plenáris előadások egyikét tartotta meg (*Döglött akták: „A kereszt királyi uttya” c. Mikes-kézirat kritikai kiadása (1970); Módszertani megjegyzések*).

A REFO500-as programok és munkacsoport tevékenységének részeként rendhagyó műhelykonferenciára került sora Nádas Péter: *Az élet sója* című könyvéről a következő címmel: *VÁROS-narratívák. Német-magyar párhuzamok és eltérések a reformáció korában és ma*. A nemzetközi szinten is meghirdetett eseményre 2016. október 28-án került sor az MTA BTK Jakobinus termében (<http://www.refo500.nl/rc/news/view/2015/workshop-urban-narratives.html>) A munkacsoport egyik tagja előadással (*Kora újkori vallásosság és a mindennapok történetírása*) járult hozzá a tanácskozáshoz.

### III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A munkacsoport vezetője részt vett a VI. REFORC konferencián (*Church at the time of the Reformation,*” The Sixth Annual RefoRC Conference, Koppenhága, 2016. május 26–28.),

amelyet a Koppenhágai Egyetem Teológia Fakultásán rendeztek meg (<http://www.refo500.nl/rc/pages/600/sixth-reforc-conference-20166-copenhagen.html>).

A munkacsoport vezetője a konferencián angol nyelvű előadást tartott (*An Imprisoned and Exiled Church: Martyrs as an Imagined Community after 1671 in Royal Hungary*) és egy szekció elnöki tisztét is ellátta. Továbbá részt vett a REFORC tanácskozásán, ahol a REFO500-on belüli szakmai események szervezését vitatták meg. A munkacsoport erőfeszítéseinek is köszönhetően két fontos romániai intézmény, a kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, illetve a Babeş–Bolyai Tudományegyetem is belépett a REFO500-ba, melyekkel termékeny együttműködés folyik; a Bethlen Miklós-emlékév egyik eseményét ennek köszönhetően szervezték meg Kolozsváron.

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem látta vendégül azt a REFO500-as találkozót 2016. november 2-án, amelyen a 2017 utáni projektek, a *Hosszú Reformáció (1520–1791)* témájú közös kutatási terv került megvitatásra. Ugyanott került sor 2016. december 9–10. között „*A változás kulturái és kihívásai a 16–18. századi Erdélyben*” című nemzetközi konferenciára, amelyen a munkacsoport tagjai is részt vettek. A munkacsoport vezetője egy angol nyelvű szekciót elnökölt, illetve az egész konferenciát lezáró és értékelő zárszót mondott.

#### **IV. A fontosabb hazai pályázatok**

*Hosszú reformáció és irodalomtörténet-írás. A magyar reformáció irodalomtörténete az ötszázadik évforduló (1517–2017) kontextusában*, mesterkurzus magiszter és doktorandusz hallgatók számára. Helyszín: MTA BTK Irodalomtudományi Intézet. Időpont: 2017. május 22–26. Támogató: Emberi Erőforrások Minisztériuma. Pályázati azonosító: REB-16-2-KONFERENCIA-003. Futamidő: 2016. szeptember 1. – 2017. május 31. Megítélt összeg: 160.000 Ft.

A 2017 májusában elindítandó új rendezvénysorozatuk, a mesterkurzus számára sikerült támogatást nyerni a Reformáció Emlékbizottságtól, amelyből a résztvevő diákok szállásköltségeit fedezik.

#### **V. Az év legjelentősebb tudományos publikációi**

1. Tóth Zs: *Dead Readers Society: Early Modern Theological Debates in Historical Anthropological Perspectives = Themes of Polemical Theology Across Early Modern Literary Genres*, eds. Zavadsky S, Nicholas LR, Riedl A: Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, 179–193 (2016). <http://real.mtak.hu/42406/>
2. Tóth Zs: *Bethlen Miklós válogatott bibliográfia*. Reciti Kiadó, Budapest (2016) <http://reciti.hu/wp-content/uploads/bethlenbib.pdf>

**MTA BTK – NEB VIDÉKTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT**  
honlap: <http://www.btk.mta.hu/videktorteneti-temacsoport.html>

#### **I. A témacsoport fő feladatai 2016-ban**

Az MTA BTK és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) között megkötött, 2014. szeptember 1-jétől érvényes, öt évre szóló megállapodás második évében a témacsoport *A szocializmus*

*alapjainak lerakása I.* tematikájú problémakörre fókuszált. A témacsoport vezetői törekedtek rá, hogy ne csak folytassák a megkezdett munkát, hanem a rendszeres eszmecsere révén elősegítsék az ország különböző területein működő kutatók valódi közösségként történő együttműködését.

## II. Kiemelkedő eredmények

A személyes kapcsolattartás mellett a szakmai munka területeit a kutatás, műhelytanácskozás, a konferenciák és publikációk alkották. Fontos eredmény, hogy a vidéki műhelyek között mind erőteljesebb horizontális kapcsolatok létesültek, így a témacsoport intézményesülési szintje már nem csupán az alapítói szándék és a csoportvezetői szempontok függvénye. Az első évben megindult, mostanra harminc kutatót átfogó kooperáció ennek köszönhetően immár mint intézményesült kutatói közösség léphetett elő a 2016. évi konferenciákon.

A tematikához igazítva, az első évben létrehozott öt munkacsoport helyett 2016-ban három munkacsoport fogta össze a kutatókat: 1. *Településpolitika, társadalomátalakítás és „szocialista modernizáció”*, 2. *Pártelit és nómenklatúra vidéken a „hosszú ötvenes években”*, 3. *Egyéni és kollektív ellenállási formák és gyakorlatok 1956 előtt*. A lokális mélyfúrások szerint haladó, döntően primér forrásokkal dolgozó kutatók részben az előző évi szovjetizálás-problematikát vitték tovább, részben új területekre terjesztették ki vizsgálataikat. A témacsoport az év elején egy intenzív workshop keretében tekintette át a felmerülő elméleti-módszertani kérdéseket (módszertani műhelykonferencia, MTA TTI, 2016.02.23.), majd a nagyszámú kutatógárdára tekintettel, az eredményeket ősszel két konferencián mutatta be. Az első, szeptemberi konferencián (*A „szocializmus alapjainak lerakása” Magyarországon (I.)* MTA BTK Jakobinus terem, 2016. szeptember 27.) a korszakkal általában foglalkozó eredményeket prezentálták, míg az 56-os forradalomhoz közvetlenül kötődő problematikát a novemberi kétnapos pécsi konferencián (*1956 előzményei és utóélete – vidéki miliőkben*. Pécs, 2016. november .21–22.) mutatták be.

A témacsoport publikálásra előkészítette a *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben* c. kötetet, amelynek megjelenése 2017 februárjára várható. Külső pályázati forrásból a témacsoport előkészítette, s 2016 decemberére – igaz, már 2017-es dátummal – megjelentette a *Vidéktörténet* című, évkönyv jellegű interdiszciplináris történeti sorozat első kötetét.

## III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

2016-ban a két vezető kutató mellett további hat fő az MTA BTK alkalmazottja (Történettudományi Intézet és Néprajztudományi Kutatóintézet), illetve 20 fő más intézményekben (levéltárak, egyetemek, NEB Hivatala) dolgozó kutató volt tagja a témacsoportnak. Az 1956-os forradalom hazai vidéki vonatkozásain túl elsősorban Erdély irányában erősödött az országhatáron átnyúló szakmai kapcsolatháló.

## IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációi

1. Ö. Kovács J: *The Struggle for Land: Social Practices of the Veiled Communist Dictatorship in Rural Hungary in 1945*. In: Kiss R, Horváth Zs (szerk.) *NEB Yearbook 2014–2015*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest 11–31 (2016) [http://real.mtak.hu/50042/1/O.Kovacs\\_NEBYearbook.pdf](http://real.mtak.hu/50042/1/O.Kovacs_NEBYearbook.pdf)

2. Horváth GK: „Megváltva”: Birtokok a veszprémi egyházmegyében az 1945. évi földosztást követően. In: Karlinszky B – Varga TL (szerk.): „Nehéz időkben dönteni kell” A veszprémi püspökség a második világháború idején. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye, 85–104 (2016)  
[http://real.mtak.hu/40516/1/NEHEZ\\_IDOKBEN\\_HorvathGK\\_nyomda.pdf](http://real.mtak.hu/40516/1/NEHEZ_IDOKBEN_HorvathGK_nyomda.pdf)
3. Horváth GK: Műhelyek, pályák, módszerek. Szempontok a két világháború közötti falukutatók vizsgálatához. Történelmi Szemle (58) 3. 451–463 (2016)  
[http://real.mtak.hu/50032/1/Falukutat%C3%A1s\\_TSZcikk\\_pdf.pdf](http://real.mtak.hu/50032/1/Falukutat%C3%A1s_TSZcikk_pdf.pdf)

## MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

### FILOZÓFIAI INTÉZET

1014 Budapest, Úri utca 53.

telefon: (1) 224 6778; fax: (1) 224 6784

e-mail: fi.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.fi.btk.mta.hu

Igazgató: Hörcher Ferenc, az MTA doktora

### I. A kutatóhely fő feladatai 2016-ban

Az intézet a tárgyévben súlyponti feladatként tűzte ki a magyar filozófiatörténeten belül a forráskiadási és forrásfeltárási tevékenységet, illetve a magyar filozófiatörténet 19–20. századi narratíváinak vizsgálatát, az egyetemes filozófiatörténeten belül a kora modern tudomány- és filozófiatörténet, valamint a természetfilozófiák és morálfilozófiák összefüggéseinek kutatását, a modern filozófiai irányzatok közül pedig a fenomenológiai filozófia és a logikai empirizmus történetének feltárását. A történeti kutatásokat az intézet céljai szerint historiográfiai reflexió volt hivatott kiegészíteni. A diszciplináris kutatásokon belül az intézet kiemelten kívánt foglalkozni a tág értelemben vett ismeretelméleti problémákkal, a filozófiai hermeneutika és a vallásfilozófia aktuális kérdéseivel, a társadalomtudományok elméleti alapjaival és azok magyarországi történetével, az egzakt természettudományok filozófiájának köréből a statisztikus fizika és a kvantumelmélet fogalmi és történeti problémáival, a politikai filozófián belül pedig különösen a politikai realizmus és a városállami modell kérdésfeltevéseivel. Intézeti kiemelt közös projektként pedig célként tűzte ki a Magyar Filozófiai Archívum (MFA) pilot szakasza folytatását.

A tárgyév közepén új ötéves igazgatói ciklus indult, amely megerősítette tisztségében az intézet addigi igazgatóját. Az intézet vezetésének alapelve továbbra is a konszenzusos intézetvezetési modell, amely a kutatók minél szélesebb körét bevonva próbálja megteremteni az intézményes működés minél optimálisabb feltételeit. A 2016-os év folyamán az intézet tovább erősítette és mélyítette jelenlétét a filozófiai tudományosság hazai és külföldi színterein: A negyedik év óta töretlenül növekszik mind a hazai, mind a nemzetközi előadások száma, megkétszerezve a 2006–2009 közti évek szintjét. Az intézet publikációs teljesítményére a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) adatbankon alapuló saját számításaink szerint a 2011–2014-es időszakra jellemző 100–120 körüli szinthez képest immár tartósan a 140–160-as szint jellemző. Mindez kéz a kézben járt az intézet kutatói állományának szignifikáns bővülésével (munkahónapok száma 2012-ben: 180, 2016-ban: 395) és fiatalodásával (életkorátlag 2012-ben: 1965, 2016-ban: 1972), amit jelentős részben az intézet örvendetes módon megnövekedett külsőforrás-bevonzó képessége tett lehetővé a posztdoktori pályázatok és ösztöndíjak terén. A tárgyévben került sor az intézet ötéves tevékenységének rendes értékelésére az MTA II. osztálya által, amely tanulságait az intézet vezetése fel kívánja használni az intézeti teljesítmény további stabilizációjára és a fejlődés fenntarthatóvá tételére.

A 2016-os évben tovább folytatódott az intézeti kutatócsoport-struktúra az elmúlt évben megkezdett konszolidációja. Abból a célból, hogy hangsúlyosabbá és jobban koordinálttá váljon az intézetben hosszú múltra visszatekintően súlypontként végzett kutatási tevékenység a magyar filozófiai hagyomány feltárása, hozzáférhetővé tétele, rendszerezése és értelmezése, valamint más nemzeti filozófiai hagyományokhoz és az egyetemes filozófiatörténethez kapcsolása terén, a *Filozófiatörténeti Kutatócsoport* kettéválasztásával megalakult a *Magyar Filozófiatörténeti és Eszmetörténeti Kutatócsoport*. A *Modern Filozófiatörténeti*

*Kutatócsoport* pedig a továbbiakban képviseli és koordinálja az intézet elkötelezettségét az egyetemes filozófiatörténet kutatása és az ahhoz kapcsolódó filozófiai tradíciók alkotó művelése iránt a filozófiai tudományosság külföldi és hazai színterein. A kutatócsoport-struktúra átalakításával párhuzamosan megváltozott az intézeti tudományos titkár személye is.

## II. A 2016-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

### a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Az intézet fent jelzett kutatási eredményei a tovább konszolidált kutatócsoport-struktúrán belül a következőképpen valósultak meg:

A *Fizika Filozófiája Kutatócsoport* a 2016. évi kutatásait az alábbi témakörök köré összpontosította: megvizsgálta a statisztikus fizika makroállapot-fogalmát, és fizikai modelljét adta a makroállapotok létrejöttének. A makroállapot-fogalomra építve kidolgozta a kauzalitásnak egy általános, a dinamikai rendszereken alapuló elméletét. A lokális kauzalitás témakörében egy általánosított definícióját adta a Bell lokális kauzalitásának. Tisztázta a lokális kauzalitás és az ún. kauzális Markov-feltétel valamint a d-szeperáció viszonyát. Összevetette a korábban sokat tanulmányozott közös ok elvet Bell lokális kauzalitási elvével, valamint kimutatta a hasonlóságokat és különbségeket. Történeti kutatásokat végzett James Clerk Maxwell szerepét illetően a statisztikus fizika egyensúlyfogalmának kialakulásában. Tanulmányozta Einstein realitásfogalmát, és megmutatta, hogy az a reichenbachi közös ok elv speciális esete. A csoportnak 2016-ban egy cikke jelent meg (Hofer-Szabó G., P. Vecsernyés, "A generalized definition of Bell's local causality." *Synthese* 193(10) 3195-3207, 2016); továbbá számos cikke került elfogadásra. A csoport az OTKA által támogatott (K115593) *The Budapest Research Group on the Philosophical Foundation of Science* kutatás keretében számos nemzetközi előadást tartott és publikációt jelentetett meg a 2016. évben.

A *Hermeneutikai és Vallásfilozófiai Kutatócsoport* ez évi tevékenységének a célkitűzésekkel összhangban a legfontosabb önálló rendezvénye egy hagyományteremtőnek szánt kétnapos, debreceni konferencia megrendezése volt a Debreceni Egyetem BTK Filozófiai Intézetével közösen 2016. október 27-én és 28-án. A konferencia témája a tanúsítás, tanúságtétel volt; ennek a fogalomnak a különböző (filozófiai, eszmetörténeti, művészeti stb.) vonatkozásairól hangzottak el előadások két akadémikus és további tizenhét előadó prelegálásában. A kutatócsoport tagjainak többsége részt vett a *Korunk* folyóiratnak a mai magyar filozófia állásáról, fő témáiról, alakjairól és horizontjairól körképet nyújtó gyűjteményében, amely a folyóiratkiadás után az év végén könyv alakban is megjelent *Az értelem anyanyelvén. Magyar filozófusok a 20. és 21. században* címmel (Kolozsvár: Komp Press; Korunk, 2016).

Az *Ismeretelméleti Kutatócsoport* tagjai által 2016-ban elért tudományos eredmények egy része már megjelent, más része neves folyóiratoknak lett elküldve – számos esetben az elbírálás folyamata zajlik. A kutatócsoport kiterjedt körben végzett kutatásokat: tanulmányok születtek a pragmatikus ismeretelmélet történeti gyökereiről, a tudás kollektív reprezentációs aktusairól, a más elmék problémájáról, a szabad akaratról kognitív és neuronális folyamatok tükrében, bizonyos metafizikai kérdésekről, a tudatos tapasztalat természetéről – különös tekintettel a jelenség jelentette kihívásokra a fizikalizmus számára, a tudat filozófiájában tapasztalható divergenciák fogalmi okairól, a tudás fogalmi változásáról – ezen belül a szemantikus információ-szervezés digitális eszközeinek a tudományos és személyes tudásmenedzsment technikáit érintő hatásairól, empirikus állítások kísérleti igazolhatóságáról,

illetve a tudományos tudás univerzalista és lokalista felfogásáról, valamint az okság fogalmáról. Sikerrel fejeződött be a 2014-ben megrendezett Kopernikusz-konferencia kötetének szerkesztése és a L'Harmattan kiadóhoz való leadása. Elkészült a Magyar Tudomány számára összeállított különszám megszerkesztése, amely a 2015-ben szervezett *A virtualitás mint harmadik létszféra: a virtuális világok és az információs forradalom a filozófia szemszögéből* címen rendezett konferencia előadásaiból született tanulmányok gyűjteménye. A kutatócsoport új kollégákkal gyarapodott, s ennek következményeként az intézetbe került *A fenomenológia és az analitikus filozófia lehetséges kapcsolódási pontjai az elmefilozófia területén* (K109638) OTKA pályázat. Ezen pályázat keretében került megrendezésre 2016. február 4-én az *Érzelmek* című konferencia. A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából november 11-én a kutatócsoport *Az okság mint az „univerzum cementje”* címmel szervezett konferenciát.

A Magyar Filozófiatörténet és Eszmetörténet Kutatócsoport a tárgyév második félévének elején, az intézeti kutatócsoportok struktúrájának az új igazgatói ciklus kezdetével összekapcsolt felülvizsgálata és módosítása kapcsán jött létre abból a célból, hogy az intézetben addig is folyó magyar témájú kutatásokat összehangolja, rendszerszerűbbé és az intézeten kívüli tudományos műhelyek, valamint a nagyközönség számára hatékonyabbá tegye. A kutatócsoportnak öt elsődleges tagja van, ezen kívül még két olyan kutató vesz részt munkájában, akik elsődlegesen más kutatócsoportokhoz tartoznak. A kutatócsoport kor és beosztás szerinti összetétele kiegyensúlyozott: mindösszesen egy tudományos tanácsadó, két tudományos főmunkatárs, egy tudományos munkatárs, egy fiatal kutató és két, projektek költségvetéséből alkalmazott segédmunkatárs alkotja. A kutatómunka egyik csomópontja *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című OTKA-kutatás volt (K104643). A projekt két senior kutatója közül az egyik váratlan halála következtében az előző beszámolási évben át kellett strukturálni a feladatokat, és átütemezést kérni, amelyet a vezető kutató megkapott. Az egy éves hosszabbítás következtében a projekt lezárására a tervezettől eltérően nem a tárgyévben, hanem csak a következő évben kerül sor. A projekten belül sikerült tartani a korábbi években elért magas publikáció- és konferencia-előadásszámot, ezeken belül az idegen nyelvű előadások és publikációk relatíve magas arányát. A projekt keretében szervezett darmstadti kutatóút során számos kérdést sikerült tisztázni Palágyi Menyhért németországi éveivel kapcsolatban, valamint feltárássra kerültek a magyar kutatás számára eddig ismeretlen, annak idején a német helyi sajtóban publikált Palágyi-írások is. A projekt újabb eredményeinek összefoglalása a *Régiók, határok, identitások: (Kelet-)Közép-Európa a (magyar) filozófiatörténetben* című terjedelmes tanulmánykötetben jelent meg; a csoport tagjain kívül más kutatócsoportok és külsősök írásait is tartalmazza (lásd: V. szakasz).

A csoport tagjaihoz kötődő másik jelentős projekttevékenység, az *Eötvös József levelezésének kiadása* című NKFIH finanszírozta OTKA-kutatás (K112137) a félidejéhez ért. Az eddigiekben sor került a textológiai módszertan kidolgozására, számos új, eddig ismeretlen dokumentum feltárássra több külföldi kutatóút révén. A csoport több tagja részt vesz a BTK kiemelt kutatási projektjében, amelynek tárgya a tudomány, a művészetek és az irodalom szerepe a 19. századi nemzetépítésben. Az intézetnek a *nemzeti filozófia* fogalma köré szerveződő önálló hozzájárulása a projekthez a *Nemzet, faj, kultúra: A hosszú 19. században Magyarországon és Európában* című tanulmánykötetben jelent meg, amely más kutatócsoportok tagjainak és külsősöknek az írásait is tartalmazza (lásd: V. szakasz). A kutatócsoport tagjai részt vállaltak az intézet hosszabb távú programjában, amely a Magyar Filozófiai Archivum létrehozatalára irányul.

A *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* szintén a tárgyév második felében jött létre az intézet kutatócsoportos struktúrájának fent említett felülvizsgálata során a fókuszált csoportstruktúra kialakítása érdekében, miközben a két kutatócsoport tagjai természetesen együttműködnek a magyar, illetve egyetemes filozófiatörténet területére átnyúló kutatásaik során. A modern filozófiatörténettel foglalkozó kutatócsoport egyik tárgyévi meghatározó kutatási projektje volt – egy 2015 végén elnyert pályázat által is támogatottan – a kopernikuszi elmélettel, annak recepciójával és gondolkodástörténeti hatásával foglalkozó interdiszciplináris kutatás, melyet az *Ismeretelméleti Kutatócsoporttal közösen* folytatott, s amelynek eredményei várhatóan a 2017. év első felében fognak megjelenni a L'Harmattan kiadónál egy tematikus kötet formájában. A kötet hiánypótló lesz a Kopernikusszal foglalkozó magyar irodalomban, amennyiben a szerzők saját kutatási eredményeinek bemutatásán túl a kopernikuszi fordulattal kapcsolatos legújabb, legkorszerűbb nemzetközi tudományos eredményeket közvetítik a magyar szellemi élet számára. A kötet tanulmányai ugyanúgy jelentősen árnyalni fogják a Kopernikusszal és követőivel kapcsolatos megcsontosodott, leegyszerűsített elképzeléseket, mint amiképpen korrigálják Arthur Koestlernek a tudományos kutatás normáinak eleget nem tévő, de populáris könyve alapján elterjedt fiktív állításait is. A kötet egyúttal példával fog szolgálni arra, hogy lehetséges a természettudósok, tudománytörténészek és filozófusok közötti gyümölcsöző együttműködés. A kutatócsoportban 2016-ban folytatott kutatás harmadik nagy kutatási területét Kant filozófiája képviselte, különös tekintettel Kant 1754-es kozmológiai művére és a *Tiszta ész kritikájára*. E területen is több publikáció jelent meg a csoport tagjaitól.

A csoport kutatásainak másik fókuszpontjában a fenomenológiai filozófia kialakulása, illetve tágabb értelemben a tizenkilencedik-huszedik századi német nyelvű tudományos igényű filozófia (*Universitätsphilosophie*) állt. Az NKIFH által támogatott, 2014-ben indult és az engedélyezett hosszabbítás értelmében 2017-ig tartó, *A fenomenológia keletkezése* c. OTKA-projekt (PD105101) keretében végzett kutatás az eredményeket konszolidáló, szintézisalkotó szakaszához érkezett. A korai fenomenológia a vele egyidőben keletkezett analitikus filozófiához fűződő kapcsolatait, a fenomenológiai mozgalom belső struktúráját, valamint a korai fenomenológia magyar recepcióját illető angol (*Meinong Studies*), német (Herder Verlag) és magyar nyelven közreadott spin-off eredményeken túl kiemelendő egy modern történetírói módszertan adoptálása: a filozófiai téttel, de történetileg meghatározott struktúrával rendelkező korabeli viták (*controversies*) rekonstrukciója lehetővé teszi mind az antikvarianizmus és az anakronizmus csapdáinak elkerülését, mind pedig az elfeledett szerzők és művek újraértékelését. Erre a módszerre angol nyelvű publikáció reflektált (*Philosophy in Review*), illetve angol (Fribourg, Utrecht, Pozsony) és magyar nyelvű konferencia-előadásokban, továbbá angol (lásd: V. szekció) és magyar (*Magyar Filozófiai Szeme*) publikációkban kerültek kidolgozásra a fenomenológia ilyen módszertanú keletkezéstörténetének különböző fejezetei. A kutatómunka kiadatlan külföldi anyagok széles körére támaszkodott, és sor került Edmund Husserl egy eddig ismeretlen levelének, valamint Franz Brentano egy eddig azonosítatlan írása eredeti német nyelvű szövegének megjelentetésére. A kutatás módszertani távlatainak kiaknázására a kutatócsoport munkatársának odaitélt, 2015-ben indult MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretei között nyílt lehetőség. Ebben a kutatócsoport tagja a munkatervnek megfelelően a tárgyévben a rokon diszciplínákkal és kérdésfeltevésekkel keresett kapcsolatot konferencia-előadások, nagyrecenzió (*BUKSZ*) és vitacikk (*Élet és Irodalom*) formájában, valamint elkészült és elfogadásra került egy a korai fenomenológia filozófiatörténet-koncepcióival foglalkozó tanulmány.

A 2016-ban új néven és részben megváltozott tematikával dolgozó *Politika- és Erkölcsefilozófia Kutatócsoport*hoz köthető események közül a legnagyobb szabású két nemzetközi konferencia volt. Az egyik a *Hume and After: Discourses of Morality and Politics in Enlightenment Britain* címet viselte, szervezését pedig a *Politikai- és Erkölcsefilozófia Kutatócsoport*, valamint a *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* végezte. Az október 18-án lezajlott rendezvény résztvevőinek fele külföldről érkezett. A novemberi *Political Realism and Practical Morality* című konferenciát nem kifejezetten ez a kutatócsoport szervezte (a három hivatalos rendező a Filozófiai Intézet, a Politikatudományi Intézet és a Corvinus Egyetem volt), de témájánál fogva a *Politika- és Erkölcsefilozófia Kutatócsoport* vitte az intézeten belül a szervezést, amelyet a kutatócsoport vezetője és *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* fiatal kutatója képviselt. A résztvevők többsége külföldről érkezett, a két keynote lecture-t két cambridge-i kutató, John Dunn és Duncan Kelly tartotta. Hazai együttműködésben (a Danube Institute-tal közösen) hívtak meg két, a kortárs konzervativizmussal kapcsolatos kutatást végző brit professzort (Robin Harris [április 19.], Roger Scruton [szeptember 19.]). Folytatódott a Péter László munkásságát feldolgozó sorozat, mely idén is a Jogtudományi Intézettel közös rendezvényt jelentett februárban. Majd október 20-án brit kollégákkal kiegészülve a történeti alkotmányosságról rendezett a kutatócsoport egy szekciót a *European Society for the History of Political Thought* nemzetközi konferenciáján. *VárosNarratívák* címmel rendhagyó interdiszciplináris workshopra került sor a kutatócsoport tagjának szervezésében az MTA BTK-n, október 28-án, Nadas Péter *Az élet sója* című szövegének értelmezéseiről. Ez a rendezvény a REFO500 nemzetközi rendezvénysorozatának része volt.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* tevékenységének keretében 2016-ban a korábbi évek eredményeit összegző monográfia jelent meg angol nyelven a leideni Brill kiadó gondozásában (lásd: V. szakasz), amely esettanulmányként szolgál a koramodern természet és morálfilozófiák összefüggéseinek tanulmányozásához. A monográfia az emberi természet David Hume által kidolgozott elmélete és a korabeli poszt-newtoniánus természetfilozófiák közötti fogalmi és szemléletbeli kapcsolódásokat tárja fel. E kutatás tanulságaként adódott, hogy az a filozófiatörténeti közhely, mely szerint Hume Newton *Principiája* nyomdokain haladva dolgozta ki elméletét, nem tartható, s ezzel szemben Hume elméletének helye inkább a newtoni *Optika* utóvízein hajózva jelölhető ki.

A 20. századi tudományfilozófia történetének kevésbé ismert fejezetét tárta fel a kutatócsoport Philipp Frank munkásságán keresztül. Ennek keretében megszervezésre került egy nemzetközi konferencia és összeállt egy tematikus különszám a *Studies in East European Thought* folyóiratnál. Frank esetében kiderült, hogy a szakirodalomban elterjedt állásponttal szemben nem is annyira sikerei tekinthetők figyelemre méltónak, hanem inkább folyamatos hanyatlása – és azon keresztül a logikai empirizmus sorsa az Egyesült Államokban. Frank példája arra is rámutatott, hogy a logikai empirizmus negatív-kritikai recepciója nem az 1950-es és 1960-as évekre tehető (Quine, Popper és Kuhn kritikáinak hatására), hanem már az 1940-es évektől kezdetét vette.

A magyar társadalomtudományok történetének kutatása területén az összegzés igényével jelent meg német nyelvű cikk Lukács Györgynek és a „Budapesti Iskolának” a marxizmus filozófiájában és a magyar filozófiatörténetben elfoglalt helyéről. 2016 elején érkeznek az Intézetbe Hauser Arnold Budapesten őrzött hagyatékának elemei, melynek feldolgozását a kutatócsoport tagjai folytatni fogják, s már elvégezték saját cikk- és hivatkozásgyűjteményének feldolgozását. A hagyatékban található személyes dokumentumokat, valamint az eddig kiadatlan leveleket és előadásszövegeket átírták és

jegyzetelték. A Hauser fiatalkori írásaiból, valamint bécsi és egyesült királyságbeli működésének dokumentumaiból válogató *Hauser Arnold olvasókönyvet* a BTK Művészettörténeti Intézetének Tudománytörténeti Kutatócsoportjával együttműködésben rendezték sajtó alá. A két kötetes szöveg- és dokumentumválogatás megjelenés előtt áll az *Enigma* folyóirat 87., illetve 88. számaként.

Az intézetben nagy múltra visszatekintő magyar filozófiatörténeti kutatások kiterjesztéseként tovább folytak a Magyar Filozófiai Archívum (MFA) kiemelt intézeti projekt pilot szakaszának munkálatai, amire az MTA BTK Adatbank pályázatának második fázisa adott lehetőséget. A kitűzött cél a magyar filozófiatörténeti örökség korszerű szemléletű, sokrétű szakmai felhasználást lehetővé tevő digitális rendszerének megalkotása volt. A koncepció kidolgozásának tapasztalatairól szervezett műhelybeszélgetésen a résztvevők méltatták a vállalkozás fontosságát, és állást foglaltak annak folytatása mellett. Az MFA-tól függetlenül működő OTKA PD105101. sz. kutatási projekt keretében elkészült az Enyvvári Jenő (1884-1959) magyar filozófus, fenomenológus és könyvtárigazgató egyes hagyatéki elemeinek (kéziratok, levelek, képeslapok, bizonyítványok, fényképek, újságkivágások) feldolgozása és egy azt lehetővé tevő kísérleti számítógépes rendszer, amely több szempontból a Magyar Filozófiai Archívumnak az MTA BTK informatikusai által kialakítandó rendszere számára is mintául szolgált. Az MFA adatbázis felállításához szükséges koncepcionális elemek, metaadatok és digitalizátumok létrehozása mellett további vállalásként megjelent egy magyar filozófiai interjúsorozat elindításának igénye, amelynek elkészült koncepciója, vitaanyagai és próbainterjúi kirajzolták a széleskörű megvalósításhoz biztosítandó feltételeket.

## **b) Tudomány és társadalom**

Az intézetben folytatódtak és rendszeressé váltak – ez évben döntően vendégelőadók részvételével – a *Paideia*-előadások a filozófia és bölcsélet, a filozofálás és a tudásmódotk illetve az intézmények mai viszonyáról. A *Társadalomfilozófiai Vitakör* keretében 2016-ban összesen 12 vitát rendezett az intézet összesen 28 előadó részvételével. Külön érdemes kiemelni a *Mi a liberalizmus?* című 2016 tavaszán tartott, négy alkalomból álló vitasorozatot, amelyen igen nagy volt az érdeklődés és sajtóvisszhangja is volt. Úgy tűnik, hogy a tematikus viták megszervezésével az eredetileg a kutatócsoport találkozási pontjaként is szolgáló vitadélutánok a hazai politikai filozófia egy elismert fórumává, valamint a külvilággal folytatott dialógus helyszínévé váltak. A Lukács Archívum státuszával kapcsolatos vitákat továbbgondolva az intézet vitákat szervezett arról is, hogy filozófiatörténeti és nyilvánosság-politikai szempontból mit lehet kezdeni a vitatott történeti szereplők életművével, illetve ezek hogyan járulnak hozzá a múlttal való szembenézésünkhöz. Egy ilyen vitát tartott az intézet Lukács Györgyről is egy akadémikus és további két előadó részvételével. A 2015-ben rendezett, *Van-e egyetemes erkölcs?* című nemzetközi konferenciához kapcsolódott az ennek anyagát közlő kötet bemutatója, amely január 12-én, vitával egybekötve zajlott, a szerkesztők, néhány szerző, továbbá az ELTE professor emeritájának és a Sapientia docensének részvételével.

A tárgyév folyamán az intézet munkatársai – a filozófia tág társadalmi hivatásának megfelelően – kiterjedt közéleti, ismeretterjesztő és interdiszciplináris tevékenységet fejtettek ki mind ilyen tárgyú hazai és külföldi előadásaikkal, rádióbeszélgetéseikkel, mind pedig írásaikkal az *Élet és Irodalom*, *Liget*, *Magyar Narancs*, *Magyar Nemzet*, *Műút*, *Népszabadság*, *Szuverén* etc. folyóiratokban, illetve online felületeken. Külön kiemelendő a 2016. november-december hónapjaiban az *Élet és Irodalom* hasábjain lezajló vita az intézet

több kutatójának részvételével József Attila költészetének filozófiai megközelíthetőségéről, illetve tágabb értelemben az irodalom és a filozófia viszonyáról. Az intézet egyik munkatársa által jegyzett vitaindító cikket a *Litera* irodalmi portál év végi körkérdésének egyik válaszadója az év három legjelentősebb esszéje közé sorolta, és maga a vita, amely a tárgyévét követően más irodalmi-közéleti-ismeretterjesztő orgánumokra is kiterjedt és rendezvényt is életre hívott, láthatóan a filozófia szerepére és a bölcsészettudományok rendszerére irányuló reflexió fontos terepévé vált a filozófiai szakma szűk körein túl. Hasonlóan nagy közérdeklődést váltott ki az intézet egyik munkatársának egy a tudományos munkakultúrát megújítani kívánó külföldi mozgalmat diszkutáló írása.

### III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2016-ban

Az intézet kutatási mobilitásának és kapcsolatainak jó fokmérője a kutatók élénk nemzetközi és hazai előadói tevékenysége: az intézet kutatói a tárgyévben átlagosan fejenként kb. másfél idegen nyelvű külföldi előadást tartottak, összesen tizenkilenc ország harminchárom városában. Mindezt további fejenként kb. négy előadás egészíti ki Magyarországon magyar és idegen nyelveken, illetve határon túl magyar nyelven, összesen tizenegy városban.

A *Fizika Filozófiája Kutatócsoport* rendszeresen szervezett workshopokat és miniszimpóziumokat hazai és nemzetközi előadókkal. A 2016-ban három miniszimpóziumot szervezett (*Local causality and causal graphs*, 2016. márc. 21.; *Flow of time*, 2016. nov. 16.; *When two spacetimes are the same?*, 2016. dec. 19.) valamint egy workshopot (*Physics meets Philosophy: Quantum states and linearity*, 2016. szept. 28.). A csoport intézeti tagjai összesen 21 előadást tartottak különféle hazai valamint nemzetközi konferenciákon illetve tanszéki szemináriumokon. Az MTA Bilaterális Mobilitás által támogatott *The Budapest-Kraków Research Group on Probability, Causality and Determinism* kutatás keretében minden évben, így a 2016. évben is, két nemzetközi workshopot szervezett, egyet Budapesten és egyet Krakkóban.

Az *Ismeretelméleti Kutatócsoport* tagjai számos külföldön megrendezett konferencián vettek részt meghívott előadóként, vagy pozitívan elbírált jelentkezés alapján. Számos felsőoktatási intézmény munkájában vettek részt oktatóként: az ELTE BTK, a SZTE, és a PPKE BTK filozófia tanszékén, valamint a Zsigmond Király Egyetem Gazdasági Kar informatikus képzésében. Vendégként részt vettek az Országos Széchényi Könyvtár digitalizációs munkálataiban, a Zsigmond Király Egyetemen, illetve az ELTE BTK Filozófiai Intézetében külső záróvizsga bizottsági tagként. Szaklektori véleményükkel segítették a *Magyar Filozófiai Szemle*, az *Elpis*, a *Symmetry Festival*, és a *Poznań Studies in the Philosophy of Sciences and the Humanities* munkáját; részt vettek az *Elpis* szerkesztői munkálataiban. Opponensi véleménnyel támogatták a PPKE MA procedúráját, az ELTE BTK Filozófiai Intézetének PhD iskolájában konzulensként működtek közre, bírálatukkal segítették a Bolyai ösztöndíj kuratóriumát. A kutatócsoport tagjai részt vettek a MAB Bölcsészettudományi Bizottság, az MTA Filozófiai Bizottság, és az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Osztályközi Állandó Bizottság munkájában.

A magyar filozófiatörténeti és eszmetörténeti kutatások nemzetközi kontextusba helyezését szolgálják a *Magyar Filozófiatörténet és Eszmetörténet Kutatócsoport*hoz köthető nemzetközi projektek. A tárgyév végén zárult, a *Politika- és Erkölcstilozófia Kutatócsoport*tal közös lengyel-magyar akadémiai bilaterális kutatói mobilitási pályázat, amely a nemesi örökség szerepét vizsgálta a modern nemzeti közösség kialakulásában, a lengyel, illetve a magyar esetet összehasonlítva, más kutatócsoportok tagjait is bevonva. A projektzáró rendezvényre

Budapesten, az intézetben került sor, a kutatás összefoglaló eredményei a varsói partner akadémiai folyóiratában jelennek meg angol nyelven.

A tárgyidőszakban indult szintén a *Politika- és Erkölcsefilozófia Kutatócsoport*tal közös litván-magyar akadémiai bilaterális kutatói mobilitási projekt, melynek tárgya a közép-európai város kultúrtörténete, szerepe a térség filozófia- és eszmetörténetében. A projekt keretében a tárgyévben egy vilniusi műhelybeszélgetésre és egy budapesti konferenciára került sor, a kutatás előzetes eredményeinek publikálása folyamatban van. A lezárult lengyel-magyar bilaterális projekt kutatásainak folytatására újabb pályázatot nyújtott be a kutatócsoport vezetője ugyanazzal a lengyel partnerrel, az értelmiség szerepének kutatását állítva a középpontba lengyel-magyar összehasonlító vizsgálat keretében, különös tekintettel a nemesi éthosz átörökítésére az értelmiség körében. A pályázat sorsa a beszámoló leadásakor még nem ismert. A tárgyévben két kutató járt hosszabb kutatóúton: Az egyik szenior kutató *Leibniz és Kelet-Európa: hatalom- és valláspolitikai aspektusok* című témával nyert *MWK-FELLOWS COFUND-Fellowship*et (Max-Weber-Kolleg für kultur- und sozialwissenschaftliche Studien der Universität Erfurt), egy év időtartamra, egy fiatal kutató pedig klasszika filológiai kutatási tervvel Izraelben nyert pályázatot fél éves kutatóútra.

A *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* a 2015-ben rendezett nagy fenomenológiai nemzetközi konferencia által kialakított nemzetközi kapcsolatok megszilárdításán dolgozott. Megjelent a konferencia előadásaiból válogatott különszám az oroszországi *Horizon. Studies in Phenomenology* c. folyóiratban (lásd: V. szekció), amelynek szentpétervári folyóirat-bemutatóján a csoport kutatója, a különszám társszerkesztője a közép- és kelet-európai fenomenológia historiográfiájának módszertanáról tartott előadást. A kutatócsoport tagjai továbbá részt vettek az egyetemi oktatásban, a PhD-képzésben, és PhD dolgozatokat opponáltak.

A *Politika- és Erkölcsefilozófia Kutatócsoport* lezárta a *Magyar Filozófiatörténet és Eszmetörténet Kutatócsoport*tal együttesen vezetett, a varsói akadémiai társintézettel egy bilaterális akadémiai együttműködés keretében közösen végzett kutatást a kelet-európai nemesi hagyományok továbbéléséről, egy konferencia keretei között, melynek címe: *Gentry Heritage in East-Central Europe*, s melyre október 3-án került sor. A politikai filozófiai kutatás nyugat-európai és észak-amerikai reprezentánsaival és hazai társintézményekkel (MTA PTI, Corvinus Egyetem) együttműködve szervezte meg a novemberben nagy érdeklődés mellett lezajlott, már említett politikai realizmus konferenciát, a demokráciakutatás nemzetközi szaktekintélyének, a cambridge-i John Dunn professzornak a bevonásával, másrészt az eleve nemzetközi intézménynek tekinthető Közép-Európai Egyetemmel együtt kezdte el szervezni a nemzetközi politika egyik leginkább akutnak tekinthető témájáról, a migránsválságról szóló konferenciát, ahol 2017 februárjában elfogadta a kutatócsoport felkérését az egyik kiemelt (*keynote*) előadásra az oxfordi David Miller professzor.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* tagjai számottevő beágyazottsággal rendelkeznek a koramodern filozófiatörténet, a tudományfilozófia és annak története területén. 2016-ban a leginkább produktív kapcsolatok a következő viszonylatokban voltak: egyrészt a Bécsi Egyetemen működő Bécsi Kör Intézet munkatársaival, akikkel a csoport tagjai közös konferenciát és kollektív köteteket szerveztek és terveznek a jövőben is. Másrészt az Edinburgh-i és St. Andrews-i Egyetem filozófia tanszékének munkatársaival, akikkel az *Oxford History of Scottish Philosophy* 18. századi kötetének munkálatait végezték kölcsönös tanulmányutak keretében. A csoport tagjai részt vettek továbbá a Szlovák Tudományos Akadémia több nemzetközi rendezvényén. Ezen kívül kapcsolatban állnak több amerikai logikai-empirizmus kutatóval, akikkel jelenleg tanulmányköteteket, illetve kiadatlan

kéziratokat szerkesztenek. Megemlítendő még, hogy a csoport tagjai az Amsterdami Egyetem egy professzorával a *Synthese* folyóirat egy különszámának szerkesztési munkálatait folytatták, valamint a londoni Birkbeck College munkatársával közös művészetelméleti fókuszú konferenciát szerveztek, amely azonban az eredeti időpontban külső okokból nem kerülhetett lebonyolításra.

#### **IV. A 2016-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása**

Az *Ismeretelméleti Kutatócsoport* sikeresen pályázott fiatal kutató felvételének lehetőségére. Ennek következtében a kutatócsoport szeptember 15-től fiatal kollégával gyarapodott. A csoport tagjai sikerrel pályáztak az NKA által *Ismeretterjesztő és tudományos, új innovatív programokra* kiírt pályázatára (a kért támogatásnak sajnos csak harmadát, 300 000 forintot kaptak). A pályázat segítségével 2017-ben kerül sor a konferencia megszervezésére.

Idén ősszel indult egy akadémiai bilaterális együttműködés egy litván partnerintézménnyel, a *Politika- és Erkölcsefilozófia*, valamint a *Magyar Filozófiatörténet és Eszmetörténet Kutatócsoportok* tagjainak részvételével. A projekt keretében sor került egy vilniusi workshopra és egy Budapesten, litván és hazai meghívottakkal, *The Central European City: Historical Perspectives* címmel, december 6-án rendezett konferenciára. A *Politika- és Erkölcsefilozófia Kutatócsoport* vezetője a romániai Kolozsváron tartott több előadást, a PPKE finanszírozásában, CEEPUS-forrásból az európai városokra vonatkozó eszmetörténeti kutatásairól, magyar és angol nyelven (május 17-19.). Hasonlóan akadémiai bilaterális együttműködés indult egy szlovák partnerintézménnyel a *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* keretein belül, amely azonban technikai okok miatt 2017-re tolódott.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoportban* kezdte meg működését az NKFIH által három évre 15 millió Ft értékben finanszírozott *Hauser Arnold pályaképe és recepciója* című OTKA-projekt (PD121426). A kutatócsoport tagjai közül European Philosophy of Science Association (EPSA) kutatói ösztöndíjának köszönhetően egy kutató a düsseldorfi Heinrich Heine Universitáten a 17. századi materializmus (elsősorban Thomas Hobbes metafizikájának és ismeretelméletének), valamint a társadalmi jelenségek matematizálásának problémáját (William Petty politikai aritmetikájának ontológiai hátterét) kutatta.

#### **V. A 2016-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk**

1. Demeter T: David Hume and the Culture of Scottish Newtonianism: Methodology and Ideology in Enlightenment Inquiry (Brill's Studies in Intellectual History; 259). Leiden; Boston: Brill Academic Publishers. (2016) <http://real.mtak.hu/46239/>
2. Demeter T (szerk.): Hume and Political Realism. Special Issue of "Society and Politics / Societate și Politică" 10/1. (2016) [http://socpol.uvvg.ro/index.php?option=com\\_content&view=article&id=186&Itemid=20](http://socpol.uvvg.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=186&Itemid=20)
3. Frenyó Z: A filozófia tankönyve. Budapest: Szent István Társulat (2016) <http://real.mtak.hu/50033/>

4. Gábor Gy: Múltba zárt jelen avagy a történelem hermeneutikája. Budapest: L'Harmattan. (2016) <http://real.mtak.hu/50039/>
5. Gángó G: "G. W. Leibniz's Candidature for the Chancellorship of Transylvania." *Studia Leibnitiana* 47/1, 44–66 (2016) <http://real.mtak.hu/43964/>
6. Hofer-Szabó G – Vecsernyés P: "A generalized definition of Bell's local causality." *Synthese* 193/10, 3195-3207 (2016) <http://philsci-rchive.pitt.edu/10795/1/LocalizationofCC7.pdf>
7. Hörcher F – Lajtai M – Mester B (szerk.): Nemzet, faj, kultúra: A hosszú 19. században Magyarországon és Európában (Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből; 2). Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. (2016) A tanulmányokat írták Mészáros A, Olay Cs, Fórizs G, Mester B, Konrád M, Kovács G et al (8, Hörcher F, Demeter MA, Békés V, Gángó G) <http://real.mtak.hu/38463/>
8. Hörcher F, Pócza K (szerk.): Continuities and Discontinuities: Political Thought in the Habsburg Empire in the Long Nineteenth Century. Special Issue of "The Hungarian Historical Review" 5/1, (2016) <http://www.hunghist.org/index.php/archive/79-hhr-issue/350-volume-5-issue-1>
9. Hörcher F: "The Renaissance of Political Realism in Early Modern Europe: Giovanni Botero and the Discourse of 'Reason of State.'" *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 9/2, 187-210 (2016) <http://real.mtak.hu/46111/>
10. Kondor Zs: New Media, Old Concerns: Heidegger Revisited. In Juliet Floyd – James Katz (szerk.): *Philosophy of Emerging New Media: Understanding, Appreciation, Application*. New York: Oxford University Press, 132-145 (2016) <http://real.mtak.hu/31980/>
11. Mester B (szerk.): Régiók, határok, identitások: (Kelet-)Közép-Európa a (magyar) filozófiatörténetben. Budapest: Gondolat (2016) A tanulmányokat írták Lalíková E, Mészáros Gurka D, Losonczi A, Kovács G, Simon J et al (13 Guba Á, Székely L, Varga PA, Turgonyi Z, Szücs LG) <http://real.mtak.hu/42399/>
12. Smrcz Á: „A természet géptelenítése. A kora modern atomista elméletek hatása a mechanisztikus és vitalista természetfilozófiákra.“ *Magyar Filozófiai Szemle* 60/3, 48–64 (2016) <http://real.mtak.hu/46164/>
13. Székely L: „Indeterminizmus, kvantummechanika és akaratszabadság Karl Popper nyitott világegyetemében.“ *Magyar Filozófiai Szemle* 60/2, 67-82 (2016) <http://real.mtak.hu/44070/>
14. Szücs L: „Hányféleképp lehetünk szabadok? Axel Honneth és az individuális szabadság társadalmi rekonstrukciója.“ *Magyar Filozófiai Szemle* 60/4, 70-88 (2016)
  - a. <http://real.mtak.hu/46188/>
15. Tózsér J, Márton M: "Physicalism and the Privacy of Conscious Experience." *Journal of Cognition and Neuroethics*, 4/1, 73-88 (2016) <http://jcn.cognethic.org/jcnv4i1.pdf>

16. Varga PA, Plotka W (szerk.): Traditions and Perspectives of the Phenomenological Movement in Central and Eastern Europe: Special Issue of “Horizons. Studies in Phenomenology” 5/1. (2016)
  - a. [http://horizon.spb.ru/images/downloads/review/pdf/2016/1/2016\\_5\\_1\\_001\\_308\\_HORIZON.pdf](http://horizon.spb.ru/images/downloads/review/pdf/2016/1/2016_5_1_001_308_HORIZON.pdf)
17. Varga PA: “The Impersonalien Controversy in Early Phenomenology: Sigwart and the School of Brentano” In: Brentano Studien 14, 229-280 (2016). <http://real.mtak.hu/44155/>

## MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

### IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

telefon: (1) 279 2776; fax: (1) 385 3876

e-mail: igazgato.iti@btk.mta.hu; honlap: <http://iti.btk.mta.hu>

Igazgató: Kecskeméti Gábor, az MTA levelező tagja

### I. A kutatóhely fő feladatai 2016-ban

Az Irodalomtudományi Intézet feladata a magyar és a regionális irodalomtörténet korszakainak, irányzatainak, műfajainak, alkotóinak rendszerszerű tanulmányozása. A nemzeti kulturális örökség textuális hányadának, a nemzeti klasszikusok életművének és az irodalmi intézményrendszer történetének kutatásával az átfogó magyar *irodalomtörténeti szintézis* megírását készíti elő. Ennek egyik feltétele az irodalmi szövegek igényes *textológiai* feldolgozása. Több évtizede készülő és újonnan megindított sorozatai *kritikai kiadásban*, a ma elérhető legkorszerűbb módszertani eljárásokkal és a rendelkezésre álló ismeretek legteljesebb tudományos összegzésével (keletkezés-, tárgy-, szöveg- és befogadás-történet, utóélet stb.) adják közre a klasszikus magyar írói életműveket a középkortól a modern irodalomig, elvégezve a nemzeti kulturális örökség irodalmi szövegeinek minőségbiztosított feldolgozását és megőrzését. Jelentős irodalmi és művelődéstörténeti forrásmunkák, ritka nyomtatványok és kéziratok mellett további tudományos szövegkiadásokban látnak napvilágot.

Az intézet nemcsak a magyar nyelvű, hanem a magyarországi latin nyelvű és a nemzetiségek nyelvén íródott alkotásokat is tanulmányozza, és munkája kiterjed a szomszédos népek és a kultúra egyes területein mintaadó szereppel bíró nyugat-európai nemzetek irodalmaival való kapcsolatrendszer kutatására is (genetikus és tipológiai komparatiztika). Az irodalom története mellett *az irodalmi gondolkodás, az irodalomtudomány, a kritikai megítélő elvek történetét* is kutatja: az irodalomfogalom és -értelmezés koronkénti eltérései a grammatikai, a retorikai, a poétikai, az esztétikai, a nyelvfilozófiai keretek változásainak leírása által válnak megérthetővé, sor kerül az irodalmi képzés, az irodalmi intézményrendszer tanulmányozására, és az irodalmi gondolkodásnak teret adó ismeretelméleti, filozófiai, teológiai nézetek eszmetörténeti tanulmányozására is.

Az intézet az *irodalomelméleti* kutatásnak mind a strukturalista, mind a posztstrukturalista irányzatait műveli. A főbb témák ezen a területen a *műfaj- és fordításelmélet, a narratológia, a tropológia, a referencia és a szövegimmanencia viszonya*, valamint az irodalomtörténet-írás és az irodalomtudomány *módszertani kérdései* és új irányzatai.

Az intézet meghatározó szerepet játszik a magyarországi irodalomtudományban. Több száz hazai és külföldi kutatóval dolgozik összehangoltan, közös projektek kezdeményezőjeként és részeseként; munkatársai részt vesznek a hazai irodalomtudományi intézményrendszer működtetésében, a tudományos minősítésben, a diszciplináris utánpótlás graduális és posztgraduális képzésében. Kézikönyvei, könyvsorozatai, saját folyóiratai és ezek honlapjai, valamint internetes fóruma segítségével az intézet teret ad az új kutatási eredményeknek. Közös szakmai rendezvényeket szervez az irodalomtudományt művelő hazai és határon túli tanszékekkel, a szomszédos országok akadémiai testvérintézeteivel, az érintező bölcsészettudományi kutatási ágak hazai akadémiai kutatóintézeteivel, a közgyűjteményekkel.

## II. A 2016-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

### a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Az intézet teljes kutatói állományát foglalkoztató szakmai vállalkozás, a hatkötetesre tervezett irodalomtörténeti kézikönyv kivitelezhetetlen a megfelelő módszertani alapok körvonalazása és vizsgálata nélkül. Ennek érdekében az intézet módszertani műhelykonferencia-sorozatot indított 2015-ben a tervezett irodalomtörténeti szintézis elméleti pozíciójának és elbeszélői modalitásának kimunkálására *Az értelmezés hatalma* címmel. A sorozat második tanácskozása 2016. április 6-án zajlott le *Szerző és szerzőség a modernitás előtt* címmel. Előadásai ezúttal a szerző-fogalom (ki)alakulását, a középkortól a modernitás kezdetéig tartó változásait, jellemző korszakformációit, az anonimitástól és kollektivitástól az individualizálódásig, az erős egyéni karakterjegyekkel rendelkező író-figura rögzüléséig vizsgálták. Az előadások írásos változata a 2017. évi konferencia anyagával kibővülve lát majd nyomtatásban napvilágot.

A textológia terén 2016-ban is jelentős újdonságokat publikáltak és szerkesztettek az intézeti kutatók. A régi magyar költészet kritikai kiadásának referenciasorozatában (*Régi Magyar Költők Tára: XVII. század*) megjelent a 17. kötet (*Evangelikus és református gyülekezeti énekek*). A monumentális terjedelmű kiadás ismeretlen vagy kevésbé számon tartott szerzőjű, 17. századi gyülekezeti és temetési énekeket tesz közzé, a közelgő reformációs emlékévvél szépen összecsengve. Következetes eredményességgel folytak a textológiai munkálatok az Arany János-életmű kritikai szövegkiadásában, amelynek a költő közelgő, 2017-es születési bicentenáriuma ad kiemelt jelentőséget. Az *Arany János összes művei* c. sorozat 2015-ben (a 19. kötetel) véget ért, nyomban ezt követően azonban megindult az új sorozat *Arany János munkái* címmel. Ennek az az oka, hogy a korábbi, 1951-ben megkezdett sorozat korai kötetei textológiai szempontból ma már vállalhatatlanok, így a költői életmű teljes újrafeldolgozására van szükség. Az új sorozat 2016-ban megjelent nyitókötetete, a *Lapszéli jegyzetek I.* azonban olyan Arany-kéziratokat ad közre, amelyek korábban teljesen ismeretlenek voltak: a költő könyvtárában található folyóiratok lapjain olvasható autográf margójegyzeteket közli. Megkezdődött továbbá a 2015-ben befejezett ötkötetes levelezés-kiadás első köteteinek digitalizálása.

A nem kritikai elmélyültségű, ugyanakkor tudományos igényű, kiterjedt forrásvizsgálatokon alapuló, jegyzetelt és kommentált kiadások terén is számos új textológiai teljesítményt tud maga mögött az intézet. Az intézeti Open Access kiadó, a Reciti gondozásában, annak *ReTextum* sorozatában jelent meg a William Shakespeare *Lear király* című tragédiájából készült két legkorábbi magyar nyelvű fordítás kiadása. Folytatódott a *Krúdy Gyula összegyűjtött művei* sorozat is, az *Elbeszélések* 10. kötetével, mely az 1901. december és 1902. december közti anyagot adja közre. Megjelentették Pilinszky János beszélgetéseit, Kertész Imre *Az angol lobogó* című művének új kiadását, ezúttal CD-melléklettel ellátva, s egy új Kertész-kötetet is a 2016-ban elhunyt Nobel-díjas írótól: tíz év feljegyzéseinek válogatását (*A néző: Feljegyzések 1991–2001*). A *Mészöly Miklós művei* sorozatban publikálták Mészöly Sólymok *csillagvilága* című művét. *A kárthágói harangok* címmel megjelentek Kozma Andor válogatott versei és prózai írásai, jegyzetekkel és utószóval.

A Reneszánsz Osztályon készült el 2003–2014 között a *Magyar művelődéstörténeti lexikon (MAMŰL)* 14 kötete. E monumentális anyag digitalizálása és javítása után ugyanitt indult el 2016-ban a *MAMŰL* online adatbázis 1.3-as verziója, mely a magyarországi kultúrtörténet kutatóinak a jövőben páratlanul nagy segítségére lesz. A XVIII. Századi Osztály legambiciózusabb textológiai vállalkozása a mind terjedelmében, mind pedig újszerű

felhasználási lehetőségeiben egyedülálló Mikes Kelemen-szótár. A készülő szótár komplex informatikai támogatottságú alkotás, amely nyilvános online változatban működik (<http://mikesszotar.iti.mta.hu>). 2016 során elkészült ezer új szócikk, illetve a keresési segédlet, továbbá folytatódott a korpusz 2015-ben elkezdett lektorálása kb. 150.000 sor terjedelemben. A projekt másik újdonsága egy új módszer kialakítása a kritikai jegyzetek feldolgozására a további textológiai kutatásokhoz. Ezzel párhuzamosan került sor a korábbi szócikkek javítására, egybevetésére más szótárak címszóállományával. A korrekciós munkálatok során véglegessé vált a török nyelvi alakok egységesítése, illetve az oszmán alakok szócikkbe illesztése.

Több bibliográfia és egy online bibliográfiai adatbázis is elkészült az intézetben. Utóbbit a Bibliográfiai Osztály munkatársai készítették el, az 1972–2013 között tíz kötetben megjelent irodalomtörténeti bibliográfiát folytatva a 2013. évi adatokkal. A kurrens bibliográfiai feldolgozás most már folyamatosan folytatódik (bővebben lásd: <http://www.iti.mta.hu/mib/index.html>). A hagyományos, nyomtatott bibliográfiákra térve át: a Bethlen-émlékévre készült *Bethlen Miklós válogatott bibliográfiája*, míg korábbi munkát folytat a *Pilinszky János-bibliográfia 2001–2015* c. összeállítás.

Az irodalomtörténeti korszakok, alkotók, irányzatok, műfajok értelmezésének eredményei, amelyek gyakran a textológiai munkálatokkal együtt vagy ezek szükségszerű következményeként jönnek létre, a 2016-os esztendőre vonatkozóan is kimagaslóak. A Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Tanszékével közösen a Reneszánsz Osztályon szerkesztették meg azt a sokszerzős tanulmánykötetet, amely a hazai és külföldi reneszánszkutatók számára 2015-ben megrendezett intézeti s egyben a REFO500 konzorciummal közös konferencia (*A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon 1650–1750*, Szeged, 2015. május 28–30.) interdiszciplináris anyagát tette közzé. *Nunquam autores, semper interpretes: A magyarországi fordításirodalom a 18. században* címmel jelent meg az intézet XVIII. Századi Osztálya és a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolája által 2014. október 1–3. között Miskolcon rendezett tudományos konferencia tanulmányait tartalmazó kötet. A XVIII. Századi Osztályon folyó, a közköltészethez kapcsolódó rendkívül eredményes textológiai munkát érdemben egészíti ki a *Doromb* című sorozat, amely irodalomtörténeti és folklorisztikai szempontok alapján értelmezi ezt a gazdag szövegállományt; 2016-ban az 5. kötete készült el, amely 2017-ben jelenik meg. Az anyag értelmezéséhez iránymutató az osztály egyik munkatársának 2016. évi monográfiája (*A kesergő nimfától a fonóházi dalokig: Közköltészeti hatások a magyar irodalomban 1700–1800*). A XIX. Századi Osztályon a *Hagyományfrissítés* konferencia- és könyvsorozat immáron negyedik kötete jelent meg (*Angyal vagy démon: Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink című írásáról*). Szintén ezen osztály munkatársának jelent meg *A centralista Pesti Hirlap politikai stratégiái 1844–1847* címmel monográfiája, mely a posztdoktori kutatásainak összegzését tárja az olvasó elé. A Modern Magyar Irodalmi Osztály három munkatársának is napvilágot látott 2016-ban saját tanulmány- és kritikakötete (*Átkötések: Tanulmányok és kritikák; Örökké ég alatt: Tanulmányok; Fordított világ: Kritikák, tanulmányok*). Az intézet volt igazgatója, jelenlegi kutatóprofesszora is újabb kötetel örvendeztette meg olvasóit (*A' bohóság láncsora: Tárcák és tanulmányok*), szerencsésen ötvözve a tudományos és ismeretterjesztő írások jegyeit. A Turkológiai Kutatócsoport munkatársai által szerkesztett és a neves wiesbadeni Harrassowitz Kiadónál megjelentetett *Archivum Ottomanicum* 33. kötete a 2014-ben Budapesten megrendezett CIEPO (Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes)-konferencia anyagát közreadó első kötet. Ugyanennek a kutatócsoportnak egy munkatársa megjelentette monográfiáját, mely

egyszersmind OTKA-pályázatának összefoglaló lenyomata is (*Olasz hadi írók és generálisok Bécs és Isztambul között: L. F. Marsigli és kortársai*).

Az intézet 2016-ban is átadta saját alapítású, egy kivételével néhai munkatársairól elnevezett, az adott tudományterületeken a legrangosabbnak számító tudományos díjait: a régi magyar irodalom kutatásáért járó Klaniczay Tibor-díjat, a 18. századi kutatásokért adható Faludi Ferenc Alkotói Díjat (a Magyar Jezsuita Rendtartománnyal közösen), a 19. századi szaktanulmányokat honoráló Martinkó András-díjat, a kritikátörténet kiemelkedő kutatói munkáját elismerő Tarnai Andor-díjat, valamint a fiatal textológusok teljesítményéért megítélhető Kiss József-díjat (az MTA Textológiai Munkabizottságával és a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen). Idén második alkalommal osztották ki az Erdődy Edit-díjat, amellyel a Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály közössége egykori munkatársára emlékezik, és amellyel kortárs irodalmi, színházi vagy irodalomtudományi teljesítményeket ismernek el. A 2016-os évben a XVIII. Századi Osztály első ízben jutalmazta két fiatal pályakezdő munkáját az általuk alapított Hopp Lajos-díjjal; reményeik szerint az újonnan létrehozott kitüntetés előmozdítja majd a korszakkal foglalkozó kutatói utánpótlást.

## **b) Tudomány és társadalom**

A tudományos eredmények népszerűsítésében az intézet 2016-ban is jelentős részt vállalt. A kutatók számos előadást tartottak a nagyközönségnek (könyvbemutatók, kerekasztalok), tekintélyes mennyiségű ismeretterjesztő írást publikáltak (cikkek, interjúk, emlékbeszédek, nekrológok), a média nyilvánossága előtt is többször beszámoltak legújabb kutatási eredményeikről. Több kutató foglalkozik előadó-művészettel, pl. az intézet egyik főmunkatársa a *Musica Historica* együttes vezetője.

Az intézet évek óta érdemben járul hozzá a társadalmi nyilvánosság kulturális emlékezetének formálásához. A munkatársak 39 lexikoncímszót készítettek el a *Nemzeti évfordulóink 2016* c. kiadvány számára. A Reneszánsz Osztály által kezdeményezett 2016-os Bethlen Miklós-emlékév minden műsora sajtónyilvánosság mellett zajlott. Arany János születésének 2017-es bicentenáriuma olyan kiemelt jelentőségű esemény lesz, amely nemcsak a szűken értelmezett szakmai nyilvánosságot szólítja meg, hanem a közélet és a társadalom jelentős figyelme övezi majd. A XIX. Századi Osztály munkatársai, az Arany-életmű szövegkiadási munkálatain felül, sokrétű munkával készítik elő az évfordulót; az Arany János-emlékbizottságnak az MTA elnöke által kinevezett mindkét vezetője az osztály munkatársa. Ezen túlmenően az intézet rendszeresen eleget tesz társadalmi jellegű, szakértői tevékenységekre való felkéréseknek. Ilyenek az írónevekhez kötődő közterület- illetve közintézmény-elnevezéssel kapcsolatos kérdések.

Az intézet több olyan esemény résztvevője, szervezője és kezdeményezője volt, amely az arculatépítést szolgálta, illetve a tudomány és a társadalom dialógusra épülő viszonyát mélyítette el. Az intézet 2016-ban ünnepelte 60 éves fennállását, melyről november 23-án egész napos műsorral emlékezett meg. A tudományünnepi rendezvényként is meghirdetett *Az Irodalomtudományi Intézet első hatvan éve (1956–2016)* c. tanulmányi nap tudományos igényű visszatekintést nyújtott az intézet tevékenységére, múltjára, jelenére, és kitekintett a jövőjére is. A kerekasztal-beszélgetések formájában való felidézést további programok színesítették: bemutatták az ünnepségre készült ünnepi kötetet (*Hatvan év az MTA Irodalomtudományi Intézetében: Intézmény- és tudománytörténeti metszetek*), ünnepélyesen elindult az intézeti bibliográfiai adatbázis, és az Eötvös Könyvtár is külön kiállítással készült erre az alkalomra. A rendezvényt nagy érdeklődés fogadta: az intézet külső és belső kollégáin

kívül hazai egyetemek és külföldi hungarológiai tanszékek oktatói is részt vettek rajta, az Újbuda Televízióban pedig külön műsort szenteltek a szimpóziumról szóló beszámolónak.

Az intézetben folyó tudományos munkát a szakma mellett a széles társadalom is figyelemmel kíséri és elismeri. Az intézet volt igazgatója, kutatóprofesszor emeritusa, 2016-ban a Magyar Érdemrend tisztikeresztje kitüntetésben részesült. Az intézet és az Eötvös Collegium közös története már hatvan évre tekint vissza, mivel a Ménesi úti épület ad otthont megalapítása óta az akadémiai kutatóintézetnek is. A két intézmény szorosan együttműködve folytatta és folytatja mindenkori tevékenységét a kutatás és az oktatás területén egyaránt, felismerve, hogy a kulturális értékmentés közös feladatuk; így nem véletlen, hogy 2016-ban az Eötvös Collegiumért-émlékérmek egyikét az intézet jelenlegi igazgatója vehette át.

2016-ban is jelentős volt az intézet részvétele az internetes tartalomszolgáltatásban. Az online bibliográfiai adatbázis elindult, az intézeti honlap (<http://iti.btk.mta.hu>) pedig folyamatosan frissül: állandóan tudósít az eseményekről, konferenciákról, emlékülésekről, felolvasásokról, könyvbemutatókról, a kutatók munkásságáról, az osztályok és a szerkesztőségek eredményeiről. Az intézet hálózati recenziós fóruma és nonprofit Open Access kiadója (<http://www.reciti.hu>) impozáns munkát végzett: az év során nyolc könyvet és 17 recenziót tett közzé. A Reciti nemcsak intézeti, hanem külső megkereséseknek is eleget tett, tehát olyan nonprofit tudományos kiadóvá lépett elő, amely teljesen indokoltan részesül a hazai bölcsészeti szakma megkülönböztetett figyelmében. A honlap nemzetközi olvasóköre tovább növekedett, a portál intenzíven hozzájárult a magyar szakirodalom megvitatásához, nemzetközi megismertetéséhez, egyben hivatkozásainak előmozdításához. Egy intézeti folyóirat, az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztőségi honlapja a 120 lezárt évfolyam minden szövegéhez teljes körű, ingyenes és nyilvános hozzáférést biztosít, megfelelően a szerkesztőségi oldalon történő Open Access közzététel feltételének is.

### III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2016-ban

A 2016-os év számos tudományos rendezvénye az intézet vagy az egyes osztályok kezdeményezésére jött létre, ám az irodalomtudományi szakma intézményközi vagy nemzetközi együttműködését testesítette meg, és ezáltal meglévő hagyományos rendezvénysorozatot folytatott vagy folytatásra váró hagyományt teremtett. A Reneszánsz Osztály kezdeményezésére került megrendezésre *Az értelmezés hatalma II.* című módszertani konferencia, amelynek az intézet adott helyet 2016. április 6-án. Az értekezlet egy olyan országos, tisztázó igényű, elméleti rendezvénysorozat immáron második sikeres alkalma volt, amelyhez hasonló az irodalomtudományban 2003 óta nem rendeztek. Ez a rendezvénysorozat részint az irodalomtörténeti szintézis megírásához nélkülözhetetlen módszertani fórumot, szakmai reflektáltságot és intézményközi kapcsolatokat biztosítja, másrészt pedig lehetővé teszi a legújabb szakmai eredmények továbbítását és érvényesítését a hazai irodalomtudományi kutatásokban, az intézet alapvető küldetésének és funkciójának megfelelően. Ahogyan ez a rendezvény az irodalomtörténet megírásának feladatához járult hozzá, úgy mozdította elő a textológiai kutatásoknak a digitális korszakba való átléptetését és ehhez magas szintű informatikai és szakmai együttműködő partnerek megtalálását egy újonnan induló rendezvénysorozat: az intézet *Digitális módszerek az irodalomtudomány támogatására* címmel indított mesterkurzust, amelynek keretében minden hónapban más-más munkatárs tart előadást, az intézeti textológiai hagyományokat megújítva, új informatikai eljárásokat kezdeményezve. A nyílt módszertani előadások alkalmával a kollégák megismerkedhetnek a legújabb szoftverekkel, technológiákkal, így részesülve elméleti és gyakorlati továbbképzésben.

A Reneszánsz Osztály ebben az évben is a hazai és külföldi egyetemi műhelyekkel (intézetekkel, tanszékekkel, doktori iskolákkal és programokkal) közösen szervezte meg éves nemzetközi nagykonferenciáját (*Bethlen Miklós és a kora újkori börtönirodalom európai hagyománya*, Miskolc, 2016. május 18–20.), amely az intézet REFO500 szerepvállalásának is az egyik eseménye volt. A konferencia összekapcsolta a hazai és a nemzetközi kutatásokat a börtönirodalom témájában, számos nagynevű hazai és külföldi előadó részvételével; a rendezvény az egész évet átívelő Bethlen-émlékév műsorának része volt. E programsorozat szervezői – a Reneszánsz Osztály munkatársai – hazai és külföldi helyszíneken konferenciákkal, kiállítással, kerekasztal-beszélgetéssel, saját honlappal és tematikus kiadványokkal (ItK-szám, bibliográfia) készültek minél szélesebb kört megszólítani Bethlen Miklós halálának 300. évfordulója apropóján. A XVIII. és a XIX. Századi Osztályok és az ELTE közös rendezvénye volt a *Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban: Vergilius, Horatius és Ovidius* c. nemzetközi nagykonferencia (Miskolc, 2016. október 6–8.). A XIX. Századi Osztály munkatársai még egy nagy nemzetközi konferenciát szerveztek, hasonlóképp jelentős külföldi részvétellel (*Antropológiai esztétika Közép-Európában 1750–1850*, Budapest, 2016. május 26–27.). A Modern Magyar Irodalmi Osztály négy évtizedre visszatekintő együttműködési kapcsolatot tart fenn az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékével. 2016-ban is megrendezték éves közös konferenciájukat, ezúttal *Fiktív és valós topográfiák* címmel (Újvidék, 2016. december 9–10.). Az osztály társrendezőként vett részt egy színháztörténeti konferencián is (*A performativitás mint fordulat*, Budapest, 2016. május 30.); folytatta az első világháború kultúrtörténetéről szóló konferenciasorozatát („*E nagy tivornya*”, Budapest, 2016. június 8–10.); és a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen rendezett nemzetközi konferenciát a dadaizmusról (*Dada technikák Kelet-Közép-Európában [1916–1930]*, 2016. október 13–15.). Az Irodalomelméleti Osztály legfőbb kutatási vonalaként a narratológiát jelölte meg, ennek jegyében szervezett több konferenciát is. 2016-ban új, narratológiai konferenciasorozatot indított útjára (*Irodalomelmélet, narratológia, szövegértelmezés*, Budapest, 2016. január 12.), illetve társrendezőként vett részt *A test mint elbeszélő médium – a test mint elbeszélések médiuma: Korporális narratológia a befogadás és a kirekesztés vizsgálatában* c. nemzetközi konferencián (Budapest, 2016. április 1.). A Közép- és Kelet-európai Osztály a CEU-val közösen szervezett nemzetközi workshopot (*Literary Cults: Transnational Perspectives and Approaches*, 2016. június 10.) az intézet számos kollégájának részvételével.

A határon túli kutatóhelyekkel állandó az együttműködés. A világ hungarológiai műhelyeinek (tanszékek, kutatóintézetek) munkáját összekapcsoló *Nemzetközi Magyarástudományi Társaságban* a Reneszánsz Osztály munkatársa a főtitkári tisztséget tölti be. A Modern Magyar Irodalmi Osztályon működő *Corpus Alienum* csoport (az Osztrák–Magyar Akció támogatásával) jelentős eredményeket ért el, többek közt márciusban megszervezték Wolfgang Müller-Funk bécsi egyetemi docens vendégelőadását. A kelet-európai intézményekkel való kapcsolattartás és együttműködés biztosítottnak tűnik a szerb–magyar és a szlovák–magyar mobilitási támogatások révén is. A Közép- és Kelet-európai Osztály egyik munkatársa résztvevő tagja a Lengyel Irodalmi Kutatások Intézetében folyó *Lengyel és ukrán írók a két háború között* című projektnek (2014–2017). Másikuk a Cseh Irodalmi Intézet nemzetközi projektjébe dolgozik be, amely a „Királynéudvari kézirat” megjelenésének kétszázadik évfordulójára (2017) készít kollektív monográfiát. Az Irodalomelméleti Osztály vendégelőadója volt Qiao Guoqiang, a Shanghai International Studies University professzora. A két utóbb említett osztály közösen látta vendégül Alexandra Urakovát, az Orosz Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének tudományos főmunkatársát és Marija Ribakovát, az amerikai San Diego Egyetem Klasszika-Filológia Tanszékének docensét.

Az intézet nemzetközi aktivitását segítette az is, hogy az MTA BTK által pályázati úton elnyert, kutatói mobilitást biztosító pénzkeretből való részesedés lehetővé tette az intézeti kutatók hazai vagy külföldi konferencia-részvételét, tanulmányútját, szakmai kurzusát vagy vidéki illetve külföldi kutató kollégáknak az intézetbe való meghívását. Ily módon három intézeti munkatárs kapott lehetőséget arra, hogy részt vegyen a Reneszánsz Osztály éves nemzetközi konferenciáján Miskolcon. További munkatársaink vettek részt e támogatásnak köszönhetően a következő rendezvényeken: *XII. Magyar Ókortudományi Konferencia* (Debrecen, 2016. május 26–28.); „...az én gyöngye oldalam” c. Jókai-konferencia (Balatonfüred, 2016. december 2–3.); az International Association for Neo-Latin Studies *The Body as a Mirror of the Soul: Physiognomy from Antiquity to the Renaissance* c. nemzetközi workshopja (Leuven, 2016. november 8–10.); a REFO500 éves nagykonferenciája *Church at the Time of the Reformation: Invisible Community, Visible Parish, Confession Building* címmel (Koppenhága, 2016. május 25–28.); *Libraries as Phenomenon of Culture and Erudition (Knížnica ako fenomén kultúry a vzdelenosti*, Turócszentmárton, 2016. május 11–13.); *Libraries V4 in the Decoy of Digital Age (Knihoven zemi V4 v nástrahách digitalního věku*, Brno, 2016. május 30–június 2.); *Digital Humanities 2016* (Belval, 2016. június 9–10.); *From Brontë to Bloomsbury Third International Conference: Reassessing Women's Writing of the 1880s and 1890s* (Canterbury, 2016. július 25–26.); *Dada visual* (Bukarest, 2016. június 23–25.); az International Comparative Literature Association (ICLA) XXI. világkongresszusa (Bécs, 2016. július 21–27.); *Közép-európai határ(sáv)ok* (Nyitra, 2016. szeptember 5–6.); a Rencontre franco-polonaise des dixhuitièmistes 2. konferenciája (Poznań, 2016. szeptember 17–20.) és a CIEPO (Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes) 22. nemzetközi konferenciája (Trabzon, 2016. október 4–8.). Ugyane forrásból valósult meg több levéltári és könyvtári kutatómunka kritikai kiadásokhoz és monográfiák megírásához Szombathelyen, Kassán, Rómában, Londonban és Bécsben.

Több intézeti kutató tagja olyan nemzetközi fórumoknak és társaságoknak, amelyekben nemcsak a saját osztályuk vagy az intézet szakmai érdekeit mozgathatják előre, hanem az egész magyar tudományos társadalmat népszerűsítik. A XIX. Századi Osztály akadémikusa az *Academia Europaea* tagja, illetve tagja az *International Shakespeare Conferences in Stratford-upon-Avon* tanácsadó testületének. További kutatók képviselik az intézetet az *AIRC (ICLA)*, a *Grimmelshausen-Gesellschaft*, az *International Association for Neo-Latin Studies*, a *Görres Gesellschaft*, valamint az *Osztrák–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság* munkájában.

Sokan tagjai az akadémiai szakbizottságoknak (*Irodalomtudományi Bizottság, Textológiai Munkabizottság, Sajtótörténeti Munkabizottság, Informatikai Irodalomtudomány Munkabizottság, AKT*) és más tudományos testületeknek (*MAB Társadalomtudományi Szakbizottsága, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Magyar XVIII. Század-kutató Társaság, Hungaria Latina – Magyar Neolatin Egyesület, volt OTKA MIF, most NKFIH zsűri, Magyarországi Dante Társaság* stb.), illetve több egyetem kari és doktori tanácsának. Többen töltenek be elnöki vagy elnökségi tisztséget más szakmai szervezetekben (*Mészöly Miklós Egyesület, Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Ókortudományi Társaság, Musica Historica Kulturális Egyesület*), illetve további művészeti egyesületek, például a *Magyar Írószövetség, a Magyar Szépirodalmi Társasága, a Magyar Műfordítók Egyesülete, a József Attila Kör, a Furtwängler Társaság* és a *Lesznai Anna Társaság* tagjai.

2016-ban is megjelentek az intézeti folyóiratok teljes évfolyamai (*Irodalomtörténeti Közlemények, Literatura, Helikon, Magyar Könyvszemle*); ezek szerkesztésében főként intézeti

munkatársak vesznek részt. A szerzők és a szerkesztők felajánlásából működött az intézet hálózati fóruma, a *Reciti* (<http://www.reciti.hu>). Az intézet kutatói más tudományos és szépirodalmi folyóiratok szerkesztőségének is tagjai: pl. *Lymbus*, *Irodalomtörténet*, *Alföld*, *Budapesti Könyvszemle*, 2000, *Jelenkor*, *Új Forrás*, *Vigilia*, *Aspecto*, *Kaleidoscope*, *Élet és Tudomány*, *Publicationes Universitatis Miskolciensis: Sectio Philosophica*, *Magyar Műhely*, *Irodalomismeret* stb.). A nemzetközi folyóiratok közül intézeti szerkesztők közreműködésével készül az *Archivum Ottomanicum*, a *Turkologischer Anzeiger*, a *Neohelicon*, a *Hungarian Studies*, a *Hungarian Journal of English and American Studies*, a *Jahrbuch der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft*, illetve a *World Literature Studies* (Pozsony).

Az intézet munkatársai közül húszan végeznek rendszeres hazai felsőfokú oktatási tevékenységet. Az intézet igazgatója doktori iskolát vezet, kilenc további kutató oktat doktori iskolában, közülük öten törzstagok is. Az oktatómunkát végzők 2016-ban 42 elméleti és 45 gyakorlati kurzust tartottak, 19 PhD-értekezést (és egyet társtémavezetőként), 6 MSc/MA és 7 BSc/BA diplomamunkát irányítottak. A Modern Magyar Irodalmi Osztály 2014 óta „önkéntes gyakornoki” programot működtet, amelynek célja fiatal külső munkatársakat bevonni az irodalomtörténeti szintézis megírásának munkálataiba, illetve kutatásaikat az intézet nyújtotta szakmai lehetőségekkel segíteni. A Reneszánsz Osztály munkatársai 2016-ban egy intenzív mesterkurzust készítettek elő, olyan, az alapképzésen már túl lévő, de a doktori stúdiumaikat be nem fejezett bölcsészhallgatók számára, akiket a kora újkori irodalomtörténet érdekel. Az évente megrendezendő egyhetes intenzív képzés és tutoriális foglalkozások során a résztvevők az egyetemi képzésüket kiegészítő módszertani, forráshasználati, tudománytörténeti jártasság elsajátítására kapnak lehetőséget és szakmai újdonságokról értesülhetnek; az első mesterkurzusra 2017 májusában kerül sor.

#### **IV. A 2016-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása**

Az intézet 20 nyertes pályázatot tudhatott magáénak 2016-ban 93 491 000 Ft összértékben. A legfontosabb támogatók az NKFIH, az MTA és az NKA voltak. Az intézet támogatott projektjei 2016-ban:

Francia–magyar irodalmi kapcsolatok a 20. században. Posztdoktori ösztöndíj. Támogató: NKFIH, futamidő: 2016. 10. 01–2019. 09. 30. Megítélt összeg: 15 090 000 millió Ft.

A 18. századi magyarországi fikciós és tudományos-ismeretterjesztő fordításirodalom filológiai és eszmetörténeti vizsgálata. Posztdoktori ösztöndíj. Támogató: NKFIH, futamidő: 2016. 10. 01–2019. 09. 30. Megítélt összeg: 15 088 000 Ft.

Magyar Könyvszemle 2016. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 01. 01–2016. 12. 31. Megítélt összeg: 1 100 000 Ft.

Bethlen Miklós (1642–1716) és a kora újkori börtönirodalom európai hagyománya c. konferencia. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 01. 01–2016. 06. 30.

Megítélt összeg: 300 000 Ft.

Ifjúsági Nemzetközi Konferencia. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 05. 25–2016. 12. 31. Megítélt összeg: 163 000 Ft.

Bethlen Miklós válogatott bibliográfia kiadása. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 01. 01–2016. 12. 31. Megítélt összeg: 390 000 Ft.

Arany János hivatali levelei az Akadémián. Prémium posztdoktori támogatás. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 09. 01–2019. 08. 31. Megítélt összeg: 20 281 000 Ft.

Oláh Miklós levelei. Kritikai kiadás. Prémium posztdoktori támogatás. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 09. 01–2019. 08. 31. Megítélt összeg: 20 759 000 Ft.

Mobilitás. Szlovák–magyar. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 01. 01–2017. 06. 30. Megítélt összeg: 700 000 Ft.

Mobilitás. Szerb–magyar. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 01. 01–2017. 06. 30. Megítelt összeg: 150 000 Ft.

Helikon 2016. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 01. 01–2017. 03. 15. Megítelt összeg: 1 500 000 Ft.

Arany János-emlékéhez kapcsolódó projektek megvalósulásának támogatása. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 05. 01–2017. 06. 10. Megítelt összeg: 10 000 000 Ft.

Kazinczy Ferenc Fogságom naplója c. kiadvány megjelentetése. Támogató: MTA (KFB), futamidő: 2016. 06. 14–2017. 02. 28. Megítelt összeg: 200 000 Ft. Támogató: MTA (központi kiadványok), futamidő: 2016. 01. 01–2017. 02. 28. Megítelt összeg: 400 000 Ft.

A centralista Pesti Hírlap politikai stratégiái 1844–1847 című művének megjelentetése. Támogató: NKA, futamidő: 2016. 01. 01–2016. 09. 30. Megítelt összeg: 900 000 Ft.

A Bethlen Miklós-emlékévként 2016. évi konferencia megrendezése. Támogató: NKA, futamidő: 2016. 01. 01–2016. 12. 31. Megítelt összeg: 1 000 000 Ft.

Magyar Könyvszemle 2016. Támogató: NKA, futamidő: 2016. 03. 01–2016. 12. 31. Megítelt összeg: 800 000 Ft.

A 18. századi magyarországi szépirodalmi és tudományos ismeretterjesztő fordításirodalom digitális kiadása (Internetes adatbázis). Támogató: NKA, futamidő: 2016. 01. 01–2017. 07. 30. Megítelt összeg: 1 000 000 Ft.

Helikon 2016. Támogató: NKA, futamidő: 2016. 03. 01–2017. 03. 15. Megítelt összeg: 600 000 Ft.

Peregrinációs keret – beépült MTA támogatás. Támogató: MTA, futamidő: 2016. 01. 01–2016. 12. 31. Megítelt összeg: 3 060 000 Ft.

## V. A 2016-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Balázs M, Bartók I (szerk.): A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon 1650–1750. Tudományos konferencia, Szeged, 2015. május 28–30. (2016) <https://www.dropbox.com/sh/>
2. Benda M, Sörös Zs, Stauder M, Tüskés A (szerk.): A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 2013. Online adatbázis, <http://www.iti.mta.hu/mib/index.html>. (2016)
3. Bezeckzy G (s. a. r.): Krúdy Gyula Elbeszélések 10. 1901. december – 1902. december. (Krúdy Gyula Összegyűjtött Művei, 27.) Pozsony: Kalligram Könyvkiadó (2016) <http://real.mtak.hu/42906>
4. Csörsz Rumen I: A kesergő nimfától a fonóházi dalokig. Közköltészeti hatások a magyar irodalomban 1700–1800. (Irodalomtudomány és Kritika: Tanulmányok.) Budapest: Universitas (2016) <http://real.mtak.hu/37065>
5. Csőrsz Rumen I, Sudár B: Macaristan'da Mehter Müziği. İstanbul: PAN Yayıncılık. (2016)
6. Deczki S: Fordított világ. Kritikák, tanulmányok. Miskolc: Szépmesterségek Alapítvány–Műút Könyvek. (2016) <http://real.mtak.hu/41918>
7. F. Molnár M: Olasz hadi írók és generálisok Bécs és Isztambul között. L. F. Marsigli és kortársai. Budapest: Reciti (2016) <http://reciti.hu/2016/3934>
8. Gábori Kovács J: A centralista Pesti Hírlap politikai stratégiái 1844–1847. (Irodalomtörténeti füzetek, 176.) Budapest: Argumentum (2016) <http://real.mtak.hu/41898>

9. Kiss Zs (s. a. r. és jegyz.), Hegedüs Béla (sorozatszerk.): William Shakespeare: Leár. Lear király (ReTextum, 5.) Budapest: Reciti (2016) <http://reciti.hu/2016/3743>
10. Jeney É (szerk.): Biblioterápia, irodalomterápia. Helikon Irodalomtudományi Szemle, 52/2. (2016) [http://iti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/helikon/Helikon\\_2016\\_2.pdf](http://iti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/helikon/Helikon_2016_2.pdf)
11. Hász-Fehér K (s. a. r.), Korompay HJ (szerk.): Arany János, Lapszéli jegyzetek 1., Folyóiratok I. (Arany János Munkái.) Budapest: Universitas–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet. (2016) <http://real.mtak.hu/43119>
12. Kecskeméti G (szerk.): Hatvan év az MTA Irodalomtudományi Intézetében: Intézmény- és tudománytörténeti metszetek. Budapest: Reciti (2016) <http://real.mtak.hu/44117>
13. Estók J (főszerk.), Gazda I, Kecskeméti G, Sisa J, Ujváry G (szerk.): Nemzeti évfordulóink 2016. Budapest: Balassi Intézet (2016)  
<http://www.balassiintezet.hu/attachments/article/1638/Nemzeti%20Evforduloink%202016>
14. Lengyel R (szerk.): Nunquam autores, semper interpretes. A magyarországi fordításirodalom a 18. században. Budapest: MTA BTK Irodalomtudományi Intézet (2016) <http://real.mtak.hu/39257>
15. Nagy Cs: Átkötések. Tanulmányok és kritikák. (Kaleidoszkóp Könyvek, 27.) Dunaszerdahely: Media Nova M–Nap. (2016) <http://real.mtak.hu/42626>
16. Szénási Z: Örökké ég alatt. Tanulmányok. Szombathely: Savaria University Press. (2016) <http://real.mtak.hu/42635>
17. Szolláth D (s. a. r.): Mészöly Miklós, Sólymok csillagvilága. (Mészöly Miklós Művei.) Budapest: Jelenkor Kiadó (2016) <http://real.mtak.hu/42325>
18. Szabó GZ, Szörényi L: Kis magyar retorika (Bevezetés az irodalmi retorikába). 3. javított kiadás. Budapest: Syllabux (2016) <http://real.mtak.hu/43137>
19. Szörényi L: A' bohóság láncsora. Tárcák és tanulmányok. Budapest: Nap Kiadó. (2016)
20. Szörényi L (szerk. és utószó): Kozma Andor, A kárthágói harangok. Budapest: Napkút Kiadó (2016)
21. Tóth Zs (vál. és bev.): Bethlen Miklós válogatott bibliográfia. Budapest: Reciti (2016) <http://reciti.hu/2016/3886>
22. Török Zs (szerk.): Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Íróink című írásáról. (Hagyományfrissítés, 4.) Budapest: Reciti. (2016) <http://reciti.hu/2016/3765>
23. Z. Varga Z (szerk.): Műfaj és komparatiztika. Helikon Irodalomtudományi Szemle, 52/3. (2016) <http://real.mtak.hu/43148>
24. Ács P: Falsorum fratrum rebellio. Jenő Szűcs's Essays on Peasant Revolt of György Dózsa after 40 Years. In: Gabriella Erdélyi (ed.): Armed Memory. Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450–1700). (Refo500 Academic Studies, 27.) Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 137–146. (2016) <http://real.mtak.hu/35147>
25. Ács P: The Changing Image of Ottoman Turks in East-Central European Renaissance Literature. In: Robert Born, Michał Dziewulski (eds.): The Ottoman Orient in Renaissance Culture. Papers from the International Conference at the National Museum in Krakow June 26–27, 2015. Kraków: The National Museum in Krakow, 161–192. (2015)  
[https://www.academia.edu/20418250/The\\_Ottoman\\_Orient\\_in\\_Renaissance\\_Culture](https://www.academia.edu/20418250/The_Ottoman_Orient_in_Renaissance_Culture). Pa

[pers\\_from\\_the\\_International\\_Conference\\_at\\_the\\_National\\_Museum\\_in\\_Krakow#page=161](#)

26. Balogh M: Mad'arsky poh'lad na Bžochove výskumy recepcie psychoanalýzy na Slovensku. In: Cviková J, Gáfrík R, Görözdi J (eds.): *Ked' jedna myslieňkova orientácia zanecháva stopy v druhej. Personálna bibliográfia A. B. Knižnice časopisu WLS.* Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 27–33. (2016)
27. Bene S: Miklós Zrínyi, the Poet. In: Hausner G (szerk.): *Zrínyi-album / Zrínyi Album.* Budapest: Zrínyi Kiadó–HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 175–249. (2016) <http://real.mtak.hu/47074>
28. Dávidházi P: The Charge of Fatal Inattention. Jephthah's Vow and Hamlet's Warning Reconsidered. In: G. Kállay K, Bánhegyi M, Bogár Á, Kállay G, Nagy J, Szigeti B (eds.): *The Arts of Attention.* Budapest–Paris: L'Harmattan, 175–198. (2016) <http://real.mtak.hu/43154>
29. Hafner Z: Pilinszky János-bibliográfia (2001–2015). In: Buda A, Nemeskéri L, Pataky A (szerk.): *Leírás és értelmezés. Újholdas szerzők a hagyománnyá válás közben.* Budapest: Ráció, 327–435, 455–474. (2016)
30. Hajdu P: Unnecessary Anachronisms as 'Facts' in Central European Historical Novels. *NEOHELICON*, 43/2, 417–425. (2016) <http://real.mtak.hu/42483>
31. Hites S: On Monetary and Literary Fictions. *NEOHELICON*, 43/2, 427–443. (2016) <http://link.springer.com/article/10.1007/s11059-016-0354-9>
32. Kőszeghy P: Song of János Balassa on His Falconet. *PHILOBIBLON*, 21/1, 20–39. (2016) <https://www.academia.edu/30440859>
33. Tóth Zs: Dead Readers Society. Early Modern Theological Debates in Historical Anthropological Perspectives. In: Zavarský S, Nichola LR, Riedl A (eds.): *Themes of Polemical Theology across Early Modern Literary Genres.* Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 179–193. (2016) <http://real.mtak.hu/42406>
34. Török Zs: Sartorial Heroism and Nation-building. Female Cross-dressing in Nineteenth Century Hungarian Fiction (A Case Study). *HUNGARIAN STUDIES: A JOURNAL OF THE INTERNATIONAL ASSOCIATION FOR HUNGARIAN STUDIES AND BALASSI INSTITUTE*, 30/1, 73–87. (2016) <http://www.akademiai.com/doi/pdf/10.1556/044.2016.30.1.4>
35. Tüskés A: Art et (auto)représentation de la figure de l'écrivain : L'emplacement et la fonction des images dans la littérature du XVIII<sup>e</sup> siècle en Hongrie. *ANNALES / ACADÉMIE POLONAISE DES SCIENCE – CENTRE SCIENTIFIQUE À PARIS*, 18, 117–128. (2016) <http://real.mtak.hu/44246>
36. Tüskés G: Zur deutschen Übersetzung des Marci Kakuk von J. Jenő Tersánszky. *GERMANISTISCHE STUDIEN. EINE ZEITSCHRIFT DES VEREINS DEUTSCHE SPRACHE (GEORGIEN)*, 10, 5–34. (2016) <http://real.mtak.hu/43206/1/Germanistische%20Studien%20X%20Online%20Tu%CC%88ske%CC%81sG.pdf>

## BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

### MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u.; 30. 1250 Budapest, Pf.: 9  
telefon: (1) 375 0493; fax: (1) 356 1849  
e-mail: mi.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.mi.btk.mta.hu  
Igazgató: Mikó Árpád, az MTA doktora

### I. A kutatóhely fő feladatai 2016-ban

A középkori művészettel kapcsolatos kutatások  
A reneszánsz művészettel kapcsolatos kutatások  
A gyűjtéstörténettel kapcsolatos kutatások  
A 19. századi művészettel kapcsolatos kutatások  
A művészettörténet-írás új eredményei  
Gyűjteményfejlesztési és digitalizációs tevékenység  
Szakmai folyóiratok szerkesztése

### II. A 2016-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

#### a) Kiemelkedő kutatási eredmények

##### *A középkori művészettel kapcsolatos kutatások*

A középkorral kapcsolatos kutatást a művészettörténet-írás hagyományosan kiemelt feladatának tekinti. 2016 októberétől indult újra az Intézet egyik tudományos munkatársának vezetésével az *Adatok az Árpád-kori művészet történetéhez* című posztdoktori kutatási program. Ennek keretében elsősorban az egykori székesfehérvári Szűz Mária-prépostsági templom 11. századi faragványainak vizsgálata folytatódott. Elkészült a pécsi Dómkötár román kori részének új, illetve annak megújítására vonatkozó kiállítási forgatókönyve. Az Intézet részt vett az Árpád-ház Program keretében készülő, az egykori székesfehérvári Szűz Mária-prépostság emlékanyagának bemutatását célzó múzeumi kiállítás szakmai előkészítésében. A korábbinál komolyabb lehetőségekkel folytatódhatott az Árpád-kori építészet és épületszobrászat Egerhez kapcsolódó emlékanyagának kutatása. A középkori témacsoport munkája keretében – elsősorban publikációk útján – folytatódott a középkori Magyarország síremlékei katalógusának gyűjtő- és szerkesztő munkája. A csoport külső munkatársa tovább dolgozott a mindezidáig kevésbé kutatott Jász-Nagykun-Szolnok megyei középkori építészet töredékeinek katalógusán. Az *Ars Hungarica*-beli tanulmányának nyomdai munkálatai idején került elő magángyűjteményből egy solnoki lelőhelyű, vörösmárványból faragott, különleges figurális síremléktöredék, amelyről az év végén önálló publikáció is megjelent.

##### *A reneszánsz művészettel kapcsolatos kutatások*

Az Intézet tudományos tanácsadója felkért szakértőként részt vesz a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött nyírbátori stallum csonka szárnyának restaurálásában. A Jagelló-kori művészet e kiemelkedő jelentőségű művét (állagmegóvás okán) szétszedték, letisztították, s ennek során számtalan részletkérdést lehetett tisztázni – vagy csak felvetni – a készüléssel és az eredeti elhelyezéssel kapcsolatban. Ugyanő részt vesz a Nemzeti Múzeumban 2017-ben rendezendő reprezentatív reformáció-kiállítás előkészítő munkáiban, a tudományos katalógus szerzője.

Az Intézet tudományos tanácsadója tovább folytatta a Corvina Könyvtárra vonatkozó kutatásait, és ebben a tárgyban két cikket is publikált. Egyiket a Jakó Zsigmond 100.

születésnapjára, a másikat a Monok István tiszteletére összeállított kötetben. Ugyancsak folytatta a festett famennyezetekre vonatkozó vizsgálódásait (e tárgyban két cikket publikált).

Az Intézet tudományos tanácsadója tanulmány és katalógustételek írásával részt vett a veszprémi Boldog Gizella Egyházművészeti Múzeum erdélyi kötetében (*Fejedelemszorong és a vallásszabadság Erdélyben, 2016*). Részt vett továbbá a Budapesti Történeti Múzeum Krakkó–Budapest-kiállításának katalógusának írásában (*Közös úton. Budapest és Krakkó a középkorban, 2016*). Folytatta a reneszánsz kézikönyvre vonatkozó hiánypótló kutatásait. Áttekintette a hódoltsági török művészettel kapcsolatos akkulturációs problémákat (egy cikk sajtó alatt, egy recenzió megjelent).

Elkezdődött Bocskay György, a leghíresebb késő reneszánsz kalligráfus életművét feldolgozó monográfia kiadásra előkészítése egy NKFIH-program keretében. Szerzője az Intézet tudományos munkatársa, az ő doktori disszertációja képezi a monográfia alapját.

Tudományos munkatársuk újabb okleveleket azonosított Bocskay György életművéből (*Acta Historiae Artium*), és feltárta az újlaki egyházi kincsek menekítésének történetét, Mohács után (*Művészettörténeti Értesítő*).

Az Intézet tudományos segédmunkatársa új szemléletű, angol nyelvű tanulmányt közölt a Mátyás Gradualéről az *Acta Historiae Artium*-ban.

Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa a Corvina könyvtár proveniencia-kutatásában újabb felismerésekre jutott, melyeket a korai, ún. fehér indafonatos kódexcsoport vizsgálata eredményezett. Újdonság továbbá, hogy az MTA Kézirattárában őrzött Teleki-hagyatékban is eddig ismeretlen forrásanyagot sikerült feltárnia.

#### *A gyűjtéstörténettel kapcsolatos kutatások*

2016-ban folytatódott a 17. századi hazai műtárgyanyaggal kapcsolatos forrásfeltárás, melynek során előkerült többek közt jónéhány olyan inventárium, amelyekben a fraknoi Esterházy-kincstár „előzményének” tekinthető tárgye gyűjtéseket (más családok utóbb Fraknóra került ötvösműveit) foglalták jegyzékbe. A „mecenatúra és reprezentáció” csoport keretében kutatások folytak a 17. századi főúri reprezentáció témakörében, elsősorban egy az Esterházy-levéltárból származó, ismeretlen eredetű, 17. századi festményinventáriumra vonatkozóan. Ezek eredményeképp további tárgyakat sikerült azonosítani a gyűjteményből, amelyek részben módosították az eredeti hipotézist a tárgyjegyzék lokalizálását illetően. Felbukkant egy jelentős 17. századi nürnbergi műgyűjtő, Hans Septimius Jörger Kunstammerének eddig ismeretlen inventárium, mely alapján azóta több festményt sikerült azonosítani az egykori Jörger-gyűjteményből. A témához kapcsolódott egy másik, szintén több éve futó kutatási program, a Szlovákia területén fekvő főúri kastélyok berendezésének vizsgálata, elsősorban a *Národná kultúrna komisia* iratanyagára támaszkodva. Ebben az évben sikerült feltárni az egykor Aranyosmaróton őrzött, Migazzi Kristóf váci püspök és bécsi érsek által hátrahagyott műgyűjteményt, amelynek darabjai örökség útján az 1910-es évek közepén az Erdődy család galgóci (Hlohovec, SK) kastélyába, majd az 1930-as években Szlovákiából a nemzetközi műtárgypiacra kerültek. A gyűjtemény máig fennmaradt darabjait sikerült azonosítani osztrák, német és kanadai közgyűjteményekben.

A „mecenatúra és reprezentáció” kutatócsoport keretében folytatódott a Károlyi család nagykárolyi kastélyának építéstörténetére, gyűjteményeire és a kastély lakóinak életmódjára irányuló kutatás.

A műgyűjtés-történeti kutatócsoport *De Signis* című könyvsorozatának 2. és 3. köteteként jelent meg a Balassi Kiadó gondozásában Henszlmann Imre levelezésének – mintegy 1200 tételt tartalmazó – első két kötete. A különböző nyelveken írt levelek szövegkiadásán túl elkészült Henszlmann Imre új bibliográfiája, és elkezdődött Henszlmann (szakmai) életrajzi kronológiájának pontosítása. A projektben az Intézet nyolc tudományos munkatársa vett részt.

Papp Júlia szerkesztésében megjelent a 19. századi műtárgyfényképezés egyik jelentős alakjának, John Brampton Philpotnak a Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény elefántcsont-faragványainak gipszmásolatairól készült fotósorozata három elemző tanulmány kíséretében. A gazdagon illusztrált kötet kétnyelvű (angol–magyar), a tanulmányok szerzői a téma nemzetközileg jegyzett szakértői.

#### *A 19. századi művészettel kapcsolatos kutatások*

Az Intézet 2012-ben újraindította a magyarországi és a magyar művészet történetét a legújabb tudományos eredmények alapján feldolgozó vállalkozását, s 2013-ban megjelentette *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet* című kézikönyvet. E hiánypótló kötet a magyar művészet talán leginkább dinamikus időszakának korszakalkotó urbanisztikai és életmódbeli forradalmát foglalja össze, új, könnyebben kezelhető, a szakembereknek és a közönségnek is megfelelő módon. 2016-ban elkészült *A magyar művészet a 19. században* kettős kötet második, a festészetéről és a szobrászatról szóló kötetének kéziratát. A második kötet követi az első tagolását: klasszicizmus (1800–1840), romantika (1840–1870) és historizmus (1870–1900) fejezetekre oszlik. A fejezetek első részében a művészeti intézményrendszert (oktatás, múzeumok, műgyűjtemények, művészeti közélet) mutatják be, majd a festészet, a sokszorosító médiumok és a szobrászat történetét tárgyalják. A műfajok szerinti ismertetést (történeti festészet, tájképek, életképek, portré) a műfaj egy-egy kiemelkedő műalkotásával foglalkozó képleírás gazdagítja. Ezzel párhuzamosan megjelent *A magyar művészet a 19. században. I. kötet. Építészet és iparművészet* című kézikönyv angol nyelvű változata *Motherland and Progress: Hungarian Architecture and Design 1800-1900* címmel a neves Birkhäuser / De Gruyter (Basel–Berlin–Boston) kiadónál. Ezzel egyrészt folytattuk az Intézet 1980-as években megindult – de sajnálatosan félbeszakadt – kézikönyvsorozatát, melynek kiadása az Intézet alaptevékenységének számított, másrészt sikerült ennek nemzetközi dimenziót adni.

Az Intézet és a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény (MKE – Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium) közös konferenciát rendezett 2016. február 19-én *Törékeny érték: a gipsz a 19–20. századi múzeumi és oktatási gyakorlatban* címmel. A konferencia szekcióiban a gipszmásolatokat múzeumi környezetben, a gipszmásolatok és -modellek útját a középítkezésektől a közgyűjteményekig, valamint a gipszmintákat oktatási környezetben vizsgáló előadások szerepeltek. Az *Ars Hungarica* 2016. évi második és harmadik száma a konferencián elhangzott előadásokból szerkesztett tanulmányokat és korábban még nem publikált gipszlemlékekkel kapcsolatos forrásközléseket tartalmaznak. A tanulmányok első egysége az ország legjelentősebb képzőművészeti gyűjteménye, a Szépművészeti Múzeum gipszmásolatainak beszerzését, azok későbbi sorsát, valamint jövőjük alakulását veszi sorra. Másik csoportja a gipszek oktatási felhasználását tárgyalja. A múzeumi és oktatási szerep mellett a gipszhasználat az építészet területén vált különösen jelentőssé. Ezt a szerepet mutatják be a harmadik lapszám írásai, a korszak két jelentős fővárosi középítkezése – az Országház és a Nagyboldogasszony-templom (Mátyás-templom) Schulek-féle átépítése – köré szervezve.

A *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* című OTKA-projektben az Intézet egyik tudományos munkatársa 2014–2016 között építészettörténeti és iparoktatás-történeti kutatásokat végzett a 19. századi magyar ipariskolái és iparmúzeumi kapcsán. A projekt keretében elsősorban az egykori kolozsvári Erdélyrészi Iparmúzeum (I. Ferenc József Iparmúzeum) épületei és gyűjteményei anyagát tárta fel és rekonstruálta. 2016-ban az eredmények összegzésére és nyomdai előkészítésére került sor. Ehhez a kutatáshoz kapcsolódóan elkészült az egykori zalatnai Kőfaragó és Kőcsiszoló Ipariskola fennmaradt gipszgyűjteményének leltárba vétele, sor került a tárgyak egy részének restaurálására. A tárgyak román, magyar és angol nyelvű online leltárának elkészítése 2016 októberében elkezdődött.

#### *A 20. század művészetével és a kortárs művészettel kapcsolatos kutatások*

Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa a kortárs művészet és nacionalizmus témakörében folytat évek óta kutatásokat, ennek 2016-os eredményeként társkurátora volt az *Universal hospitality* című kiállításnak Bécsben, és egyik szervezője a társrendezvénynek, az *Open Forum*nak. Több külföldi konferencián vett részt (Amszterdam, Birmingham) meghívott előadóként, köztük a kortárs művészet vezető elméleti és múzeumi szakértői részvételével megrendezett Piotr Piotrowski-émlékkonferencián Ljubljanában, ahol művészetelméleti előadást tartott a régió 1989 utáni önképéről.

A Kádár-korszak esztétikai modernizációjának kutatása kapcsán az Intézet együttműködött a BTM Kiscelli Múzeum szakembereivel, akik az 1958-as Brüsszeli Világkiállítás Magyar Pavilonjáról készítettek tudományos igényű kiállítást. Az 1950-es és 1960-as évekhez kapcsolódó Csernus Tibor-kutatások mellett elkészült Keserü Ilona festőművész *catalogue raisonnée*-ja, foglalkoztak a tudományosság, a kreativitás, a nyilvánosság és a társadalmi szerepvállalás kérdéseivel a neoavantgárd művészet kapcsán, valamint az utópiák és az újbaloldali elméletek jelentőségével. Ezzel párhuzamosan bekapcsolódtak a budapesti *tranzit.hu* és a lipcsei *Galerie für Zeitgenössische Kunst* kutatási projektjébe, amelynek célja egy angol nyelvű kötet megjelentetése a témában. A Kritikai Elméletek Kutatócsoport tevékenységéhez kapcsolódóan a nacionalizmus, a poszt nacionalizmus, a populizmus és a posztpolitika különféle elméleteivel foglalkoztak. Angol nyelvű monográfia jelent meg Szűcs Attila festészetéről a HatjeCantz Kiadónál. Az Intézet egyik tudományos munkatársa vezető kutatóként (szerkesztőként, lektorként és szerzőként) is közreműködik a Kassák Múzeum „*Közép-Kelet-Európa és a hatvanas évek*” kutatási projektjében, amelynek célja az, hogy megjelenjen egy nagy volumenű, angol nyelvű kötet a Thames and Hudson Kiadónál.

A „*Hosszú hatvanas évek*” című kutatás kapcsán az Intézet a Miskolci Képtárral közös programot indított el, megcélózva az 1945–1964 közötti időszak magyar grafikájának feldolgozását.

Az Intézet tudományos tanácsadója részt vett a Magyar Nemzeti Galéria „*Árny a kövön. Ország Lili művészete*” című kiállításának tudományos előkészítésében.

### *A művészettörténet-írás új eredményei*

Az Intézet fontos feladatának tekinti, hogy feltérképezze és forráskiadások révén megszüntesse a 20. századi magyar művészettörténet-írás historiográfiájának fehér foltjait. Folytatják azt, amit az „*Emberek és nem frakkok. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai*” című kézikönyvvel az Intézet kezdeményezett, különös tekintettel a két háború közötti időszak tudománytörténetére. Az *Enigma* 2016. évi első száma a kutatócsoport égisze alatt a világhírű Michelangelo-kutató művészettörténész, Wilde János és a bécsi iskola kapcsolatát tárgyaló, az MTA Művészettörténeti Bizottsága által 2015-ben Opus Mirabile-díjban részesített három forráskiadványhoz kapcsolódik a forráskiadvány-sorozat negyedik köteteként. A következő két 2016-os forráskiadvány (Enigma no. 87. és 88.) Szilágyi János György (1918–2016) ókortudós, művészettörténész életművének állít emléket. Ő egyike annak a néhány klasszika-archeológusnak, aki nemcsak szűkebb tudományára, hanem a társadalomtudományok több ágára is maradandó hatást gyakorolt azzal a meggyőződéssel, amely szerint az ókortudomány egységes és oszthatatlan, s az irodalmi és művészeti alkotásokat mindig egymás és az ókori művelődés egészének összefüggésében kell szemlélni.

### *Gyűjteményfejlesztési és digitalizációs tevékenység*

Az Intézet működésében fontos szerepet játszanak a gyűjteményei: a több százezer tételt számláló Magyar Művészek Lexikona, a művészek és művészettörténészek dokumentumait gyűjtő Adattár, a jelentős hányadban már digitalizált Fényképtár és a Levéltári Regesztagyűjtemény. Az előrehaladott digitalizációs programnak köszönhetően folyamatosan nő az Intézet különböző gyűjteményeivel kapcsolatos online lekérdezések száma. A kutatók által legtöbbször használt anyagok digitalizálása folyamatos, 2016-ban Benda J.: A magyar képzőművészeti egyesületek története (C-II-20) és Folyóiratok művészeti tárgyú cikkei (C-I-127) váltak elérhetővé. Az Adattár anyagait 2016-ban 4280 alkalommal töltötték le.

A Fényképtár idő- és földrajzi határ nélkül gyűjti a magyar, a magyar vonatkozású, művészettörténeti szempontból jelentős műtárgyakról, művészekről, épületekről készült felvételeket. A gyűjtemény jelenleg mintegy 80.000 darab felvételt számlál. A kutatók munkáját név- és helynévmutató, valamint helynév szerinti kontaktmutató segíti. Jelenleg az online elérhető állomány a Fényképtárban őrzött „D” jelű, mintegy 7400 képet tartalmazó diapozitívot öleli fel. A Fotótárban elkészült a „B” jelű, 9400 db pozitív felvételt tartalmazó anyag leltárkönyveinek adatbevitel, begépelése, illetve az adatok pontosítása. Az „N” jelű, fekete-fehér negatív állomány 65.900 darabot számlál, jelenleg hozzávetőleg az állomány fele áll rendelkezésünkre digitálisan. A tételek szakmai ellenőrzésében eddig 44.400 tétellel végeztünk, ezek online elérhetők az Intézet honlapján. A Fényképtár anyagát a Google indexálja, a keresési kérdésnek megfelelő művészettörténeti tárgyú keresések között jellemzően az első találatok között jelenik meg.

A Levéltári Regesztagyűjtemény digitalizálása 2016-ban teljessé vált, immár az összes, korábban nem publikált anyag (300.000 tétel) elérhető online az Intézet honlapján. A tartalmak éves átlagos lekérdezése tízezres nagyságrendű, amely messze meghaladja a digitalizálás előtti időszak átlagosan évi 10–15 kutatója által átnézett dokumentumokat.

Az Intézet keretében folyik a „*Budapest építészeti öröksége – Lipótváros*” program fényképezési dokumentációja. Ez a kerület épületállományának szisztematikus fényképezését jelenti, a digitális képek mappába rendezését, illetve a képgalériáknak az intézeti honlapon történő elhelyezését. Ezzel párhuzamosan 2016-ban előkészítették az épületek levéltári anyagának feldolgozását is.

Az Intézet részeként működő MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény egyik feladata a Jakab Irén-hagyaték feldolgozása, a tudományos kutatás előkészítése (hang és vizuális anyagok digitalizálása, annotálás, jegyzőkönyvek készítése). A londoni Freud Múzeummal közösen rendezendő kiállítás előkészítése kezdődött meg 2016-ban. A gyűjtemény munkatársai a Nyolcak festőcsoport kiállításainak rekonstrukciójához folytattak háttérkutatásokat, s ennek keretén belül a pszichoanalízis és a festészet kapcsolatát vizsgálták a második világháború előtti időszakban. A gyűjtemény feldolgozása kapcsán együttműködtek a Tárt Kapu Galériával, a pécsi Reuter Camillo Gyűjteménnyel. A Petőfi Irodalmi Múzeum kutatásaira támaszkodva 2016-ban *A kétsíkú kép – Füst Milán és Pál István barátsága* címmel rendeztek kiállítást. A Balassi Intézettel együttműködve a Párizsi Magyar Intézetben 2016-ban kiállításon mutatták be a gyűjteményt *Le temps des asiles* címmel.

#### *Szakmai folyóiratok szerkesztése*

Az Intézetben folyik a hazai művészettörténeti kutatásokat megjelenítő legfontosabb folyóiratok szerkesztése. Az Intézet tudományos tanácsadója szerkeszti az *Acta Historiae Artiumot*, a szakma idegen nyelven megjelenő folyóiratát, amely évenként egy kötetben jön ki. Az Intézet tudományos tanácsadója szerkeszti a szakma magyar nyelvű, országos folyóiratát, a *Művészettörténeti Értesítőt*, amely évente két kötetben jelenik meg. Az Intézet tudományos főmunkatársa szerkeszti a szakma tudománytörténeti folyóiratát, az *Enigmát*, amely évenként változó számú kötetben jelenik meg. Az Intézet tudományos főmunkatársa a főszerkesztője az *Új Művészetnek*, amely évi tizenkét számával a kortárs képzőművészeti élet egyik vezető orgánumának számít. Végül természetesen az Intézet két tudományos főmunkatársa szerkeszti az *Ars Hungaricát*, tudományos folyóiratukat, amely évenként négyszer jelenik meg.

### **b) Tudomány és társadalom**

2016-ban megújult az *Ars Hungarica*, az Intézet szakfolyóirata, amely a szerkesztőség megújulása mellett a folyóirat arculatának újratervezésével, az új formátum grafikai kidolgozásával járt együtt.

2015-ben ünnepelte az Akadémia palotája megnyitásának 150. évfordulóját. Az évfordulóról több eseményből álló program emlékezett meg az Intézet szervezésében. Kiállításokon, előadásokon, konferencián ismertették a legújabb eredményeket. A program legfontosabb része a „150 éves az Akadémia palotája” című kiállítás volt, amelyet az Intézet egyik tudományos főmunkatársa rendezett, és több intézeti kolléga működött közre a kiállítás tudományos katalógusának megvalósításában. A kiállítást összesen 3080 fő látogatta; az eseménynek jelentős volt a médiavisszhangja, és pozitív visszajelzéseket kaptak a látogatók részéről. A kutatás eredményei önálló kötet formájában is megjelennek.

2014-ben az Intézet közreműködésével az Iparművészeti Múzeumban megnyílt a „Lechner, az alkotó géniuszt” című időszakos kiállítás, amely a magyar építészet egyik legnagyobb alakját, Lechner Ödönt mutatta be. Ennek folytatásaként tablókba rendezve a kiállítás anyagának egy részét előbb a budapesti metrószerelvényekben mutattuk be, majd 2016-ban a tablók utazó kiállításként előbb Csongrádon a Városi Galériában, majd Szegeden, a dóm altemplomában kerültek bemutatásra.

### III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2016-ban

Az Intézet szoros kapcsolatokat ápol a diszciplína két legjelentősebb nemzetközi szervezetével, a CIHA-val (Művészettörténészek Nemzetközi Bizottsága) és RIHA-val (Művészettörténeti Intézetek Nemzetközi Szövetsége). Részt vesz ez utóbbi vállalkozásában, a *RIHA Journal* nevű nemzetközi online szakfolyóirat megvalósításában. Az Intézet munkatársai révén érintett ez utóbbi vállalkozásban, ketten a RIHA Online Journal helyi szerkesztőjeként is dolgoznak. A nemzetközi szerkesztőség 2016-ban Budapesten tartotta éves értekezletét.

Az Intézet egyik munkatársa az Association des Anciens Boursiers du Gouvernement Français (AABGF) alelnökeként a budapesti Francia Intézettel együttműködve kulturális programok szervezésében és megvalósításában vesz részt.

Az Intézet tudományos segédmunkatársa az *Európai Roma Kulturális Alapítvány* kuratóriumának elnöke és ügyvezetője, a *Gallery 8 – Roma Kortárs Művészeti Tér* szakértői tanácsának tagja. Tagja annak a 14 fős, nemzetközi, roma értelmiségiekből álló önkéntes csapatnak (*Alliance for the European Roma Institute*), amely elérte az Európai Roma Intézet (*European Roma Institute for Arts and Culture*) 2016-os megalapítását és létrehozását, amely 2017 áprilisában Berlinben nyílik.

A *Thieme-Becker* és a *Saur* örökébe lépő *De Gruyter*-művészlexikon magyar művészekről szóló szócikkei nagyrészt a Lexikon-gyűjtemény anyagán alapulnak. A lexikon magyar vonatkozású szócikkeit az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa szerkeszti, ezen túl számos szócikket szerzőként jegyez.

Folytatódott együttműködésük a marburgi Bildarchivval (Deutsches Dokumentationszentrum für Kunstgeschichte – Bildarchiv Foto Marburg), amelynek keretében hozzáférhetnek az ott archivált felvételekhez.

Az MTA Művészettörténeti Tudományos Bizottságának hét munkatársuk is tagja. Elnöke, könyvfelelőse az Intézet tudományos tanácsadója.

Az Intézet tudományos tanácsadója művészettörténész alelnökként részt vesz a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat vezetőségének munkájában. Tagja az MTA Művelődéstörténeti Osztályközi Tudományos Bizottságának, az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsa Társadalomtudományi Szakbizottságának, az NKFIH Társadalomtudományi Kollégiumának.

Az Intézet tudományos tanácsadója törzstagja az MTA BTK Történettudományi Intézetben működő Lendület Középkori Gazdaságtörténeti Kutatócsoportnak. A kutatócsoport decemberi konferenciáján előadással is részt vett (A „sárkánylovagok” kőfaragója – egy salzburgi tanultságú, boszniai-sziléziai hatókörű, 15. századi szobrász-vállalkozó műhelye Budán: a Stibor-síremlékek mestere).

2016-ban az Intézet együttműködési megállapodást kötött a *Magyarország a középkori Európában* elnevezésű Lendület-kutatócsoporttal, amelynek keretében pecsétmásolatokat kölcsönzött a szentendrei Ferenczy Múzeumban 2016. május 19. és július 31. között *Mitosz és valóság. A pilisi monostor II. András korában* címmel rendezett kiállítás számára.

Az Intézet tudományos tanácsadója törzstagja az MTA BTK TTI-ben működő Lendület Szent Korona Kutatócsoportnak (cikke egy Pozsonyban tartott konferencia kötetében: *Panovníci a koruny. Repräsentácia na uhorských erbových listinách v ranom novoveku*). Egy másik tudományos munkatársuk a 15–16. századi magyar király- és királyné-koronázásokhoz kapcsolódó udvari ünnepeket vizsgálta. Eredményeiről angol nyelvű előadást tartott a kutatócsoport és a spanyol *HISPANEX 2015 Program* 2016-os nemzetközi konferenciáján.

Az Intézet tudományos tanácsadója a reneszánsz-kézikönyv előmunkálataként előadással – *Főpapi kincstárak a 16. század második felében Magyarországon* – részt vett a pécsi Hittudományi Főiskola 16. századi egyháztörténeti konferenciáján (*Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*). Ugyanő előadást tartott Kolozsvárt az Erdélyi Múzeum-Egyesület székházában a Corvina Könyvtár történeteiről a Korunk Akadémia meghívására. Ugyanő mutatta be Pozsonyban Jozef Haľko Szent Márton-templomról írt monográfiájának magyar kiadását.

Az Intézet tudományos munkatársa részt vett a 2016-os Szigetvár-émlékév munkálataiban. Elkészítette a szigetvári vármúzeumban rendezett Zrínyi-kiállítás művészettörténeti részének koncepcióját, s kurátorként részt vett a kiállítás rendezésében.

Az Intézet kiadásában jelent meg Buzási Enikő korszakos jelentőségű adattára a Bécsben tanult magyarországi képzőművészekről: *Források a magyarországi, erdélyi, valamint magyar megrendelésre dolgozó külföldi művészek bécsi akadémiai tanulmányaihoz (1726–1810)*.

#### **IV. A 2016-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása**

2016-ban nyertes NKFIH-pályázatukkal vállalták, hogy a négyéves ciklus végén megjelentetik az újraindult művészettörténeti kézikönyv reneszánsz-kötetét. A projektet (A reneszánsz művészet Magyarországon) az Intézet tudományos tanácsadója vezeti, és több munkatárs is részt vesz a kutató- és szervező munkában. Ennek keretében adja ki az Intézet a Bocskay Györgyről írt monográfiát is.

A 2017. évre is meghosszabbították az egyik főmunkatársuk vezette gyűjtéstörténeti OTKA-projektet (Adattár a magyarországi tárgykultúra történetéhez, 16–19. század, K 105005).

Az Intézet vállalta, hogy lebonyolítja egy külsős munkatárs vezette OTKA-projektet (Műemléki topográfiai kutatások Kőszegen és Tokaj-hegylján, K 109323), amely 2013-ban indult.

A Kerny Terézia – nemrég elhunyt munkatársuk – válogatott ikonográfiai tanulmányaiból összeállított kötet megjelentetésére nyertek támogatást az NKA könyvkiadási pályázatán.

Az Intézet folyóirata, az *Ars Hungarica* az NKA folyóirat-kiadási kollégiuma és az MTA támogatása alapján évente négy számmal jelenik meg.

## V. A 2016-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Edit A: What Does East Central European Art History Want? Reflections on the Art History Discourse in the Region since 1989. In: *Extending the Dialogue. Essays by Igor Zabel Award Laureates, Grant Recipients, and Jury Members, 2008–2014.* [editors: Christiane Erharter, Rawley Grau, and Urška Jurman] Archive Books, Berlin, Igor Zabel Association for Culture and Theory, Ljubljana, ERSTE Foundation, Vienna, 52–77 (2016) (Archive Books) (<http://real.mtak.hu/43670/>)
2. Bicskei É, Ugry B, Véri D (szerk.): 150 éves az Akadémia palotája. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia (2016)
3. Bubryák O: Athleta Christi. Political Propaganda in the Art Patronage of Tamás Erdődy, Ban of Croatia and Slavonia. *Acta Historiae Artium* 57, 131–166 (2016) (<http://real.mtak.hu/44642/>)
4. Farbakyné Deklava L: A Budavári Koronázó Főtemplom mint királyi temetkező hely. III. Béla és Antiochiai Anna sírja és síremléke a Mátyás-templomban. *Művészettörténeti Értesítő* 65, 241–280 (2016) (<http://www.akademiai.com/doi/pdf/10.1556/080.2016.65.2.3>)
5. Gulyás B: Previously Unknown Charters in Booklet Form by the Calligrapher George Bocskay. *Acta Historiae Artium* 57, 105–130 (2016) (<http://real.mtak.hu/44669/>)
6. Hornyik S: Modern magyar szocialista realizmus? Az ötvenes évek budapesti esztétikai modernizációja Brüsszel tükrében. In: Róka E (szerk.): *Mutató nélkül. B. A. úr X-ben.* BTM, Budapest 69–80 (2016)
7. Lővei P – Weisz B: A gazdaság és pénzügyigazgatás szereplőinek szórványos síremlékei a középkori Magyarországon. In: Weisz Boglárka (szerk.) *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet 217–266 (2016)
8. Mikó Á: A Bibliotheca Corvina és II. Ulászló. A miniatúrafestészet kérdései a Jagelló-kori Magyarországon. In: Dáné Veronka, Lupescuné Makó Mária, Sipos Gábor (szerk.): *Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) 269–278 (2016)
9. Nagy E: On the Creation of the Gradual of King Matthias. *Acta Historiae Artium* 57, 23–82 (2016)
10. Papp J (szerk.): John Brampton Philpot's photographs of fictile ivory. / John Brampton Philpot fényképsorozata elefántcsont faragványok másolatairól. Budapest, MTA BTK Művészettörténeti Intézet, 463 (2016) (<http://real.mtak.hu/19728/>)
11. Sisa J (szerk.): *Motherland and Progress. Hungarian Architecture and Design 1800–1900.* Basel–Boston. Berlin: Birkhäuser Basel / De Gruyter, 996 (2016)
12. Szentesi E (közread.), Boncz H, Bubryák O, Ecsedy A, Gulyás B, Havasi K, Mentényi K et al. Pócs D, Simon A (levéltári kutatás és átiratok), Nagyajtai A (bibliográfiák és mutatók): Henszlmann Imre levelezése és iratai. I. 1826–1860. augusztus., II. 1860. augusztus–1864. (De Signis, 2–3.) Budapest, Balassi (2016)
13. Székely M: Egy élet programja. Pákei Lajos szerepe a kolozsvári iparmúzeum és -iskola létrehozásában. In: Orbán J (szerk.): *Fundálók, pallérok, építészek Erdélyben.* Marosvásárhely–Kolozsvár, Maros Megyei Múzeum, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 197–231 (2016) (<http://real.mtak.hu/44673/>)
14. Tatai E: Dózsa'72. The Visual Representation of György Dózsa in the Middle of the Kádár Era. In: Erdélyi G (szerk.): *Armed Memory. Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450–1700).* Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 301–322 (2016) (Refo500 Academic Studies [R5AS], 27.)

## BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

### NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf. 9.

telefon: (1) 224 6782; fax: (1) 356 8058

e-mail: nti@btk.mta.hu; honlap: www.nti.btk.mta.hu

Igazgató: Balogh Balázs, PhD

### I. A kutatóhely fő feladatai 2016-ban

*Gyűjtés és terepmunka a néprajztudományban* címmel konferencia szervezése és az előadások közzététele az NTI évkönyve, az *Ethno-Lore* 2016-os kötetében

A néprajztudomány kézikönyveinek: *Magyar Népköltészeti Lexikon*, folyóiratainak: *Acta Ethnographica Hungarica*, *Ethnographia*, az intézet sorozatainak szerkesztése

Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben. *Párhuzamos ruralitások; A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi (romániai) kistérségben* címmel OTKA-projekt (2016–2020) indulása

A népi műveltség történeti vizsgálata, a néprajz tudománytörténetének kutatása

Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – etnológiai kutatások Szibériában, valamint Közép- és Délkelet-Ázsiában

Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában. A történeti és a kortársi szövegfolklor és népi vallásosság jelenségeinek gyűjtése, forrásfeltárásai, népköltészeti szövegkorpuszok bővítése, elemzése

### II. A 2016-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

#### a) Kiemelkedő kutatási eredmények

*Gyűjtés és terepmunka a néprajztudományban* címmel kétnapos konferencia szervezése (NKA pályázati támogatással), az előadások közzététele az NTI évkönyve, az *Ethno-Lore* 2016-os kötetében (MTA KFB pályázati támogatással)

A terepmunka, vagyis az empirikus adatgyűjtés a néprajztudomány és az etnológia/kulturális antropológia központi fogalma és alapelve, a tudományszak egyik legfontosabb módszertani és ismeretelméleti kérdése, identitásának megalapozója és egyben a rokonszaktól elkülönítő jegye. A néprajzi/antropológiai terepmunka mikéntjéről számos tanulmány íródott, de olyan összefoglaló jellegű mű, amelyik a néprajzi kutatás valamennyi területét: folklorisztika, történeti néprajz, etnológia stb., és a sokszínű terepmunka módszereit együttesen és magas szinten számba venné, még nem készült. E hiányt felismerve az MTA BTK Néprajztudományi Intézete 2016. szeptember 22–23. között műhelykonferenciát tartott a témában, hogy az intézetben dolgozó kutatók eltérő terepmunka tapasztalatait és módszereit összegyűjtve képet adjon arról, hogy mit gondol a hazai néprajzi kutatások központi intézménye a terepmunka jelentőségéről, lehetőségeiről és jövőjéről. A kétnapos konferencián az intézet 18 kutatója adott elő. A tanácskozás az intézet teljes kutatói gárdájának rendkívül aktív részvételével, hozzászólásokkal, élénk vitákkal zajlott. Az előadások tanulmányokká bővülve jelentek meg az NTI évkönyve, az *Ethno-lore* 2016-os kötetében négy nagy tematikus fejezetben: Terepmunka és ismeretelmélet; A kortárs terepmunka dilemmái; Kutatóstörténet és terepmunka; A kutatói én és a terepmunka. Az összegyűlt anyag gazdag és sokrétű, térben és időben igen széles keretet fog át. Időben a 18. századtól máig, hasonlóképpen széles a földrajzi spektrum is: három földrész (Európa, Ázsia, Afrika) számos országa és ökológiai zónája megjelenik, mindazok a térségek, ahol az intézet kutatói

terepmunkát végeztek. 2017-ben a kutatóhely folytatja a terepmunka problematika tudományos vitáját egy újabb konferencia rendezésével, amelyen egyrészt az intézet további munkatársai adnak majd elő, másrészt a szakma többi jelentős műhelyének képviselőit fogják megszólaltatni. A terepmunka konferenciához kapcsolódik egy további projekt: az intézeti Adattár terepmunkára vonatkozó anyagainak digitalizálása és az intézet honlapján való közzététele. Ennek fő célja az, hogy a néprajzi terepmunka-kutatás az intézet alatt intézményesüljön, mert kívánatos lenne, ha a terepmunkáról való gondolkodás, legalábbis digitális formában, mindenütt először az intézet nevével összefüggésben jelenne meg.

*A néprajztudomány kézikönyveinek: Magyar Népköltészeti Lexikon, folyóiratainak: Acta Ethnographica Hungarica, Ethnographia, az intézet sorozatainak szerkesztése*

Az intézet folkloristái 2010 óta dolgoznak egy új folklorisztikai kézikönyv, a *Magyar Népköltészeti Lexikon* összeállításán. Munkájuk egyrészt azzal a célkitűzéssel készül, hogy a folklorisztika alapfogalmainak (pl. folklór, népköltészet, hagyomány, szájhagyomány, szóbeliség, folklórgyűjtés, archívum, hitelesség) korszerű, a 21. században is használható értelmezését adják. Másrészt a népköltészet legjelentősebb műfajairól (népdal, mese, monda, ballada, anekdota, vicc, proverbium, találós kérdés), legfontosabb típusairól, motívumairól, előadóiról és a tudomány szak legjelesebb kutatóiról készítsenek a legfrissebb hazai és nemzetközi eredményeket is összegző szócikkeket. A rendkívül munkaigényes vállalkozásban az intézet 9 aktív korú és 5 már nyugdíjas, illetve egykori kutatója, összesen 14 folklorista vesz részt, akik a 2016-os év végére a szócikkek közel kétharmadának megírásával elkészültek, és ezzel nagy lépést tettek a munka lezárása felé. Az előző évek gyakorlatát folytatva heti rendszerességgel tartották továbbra is szerkesztőségi üléseiket, amelyeken a munkaközösség az elkészült szócikkeket előzetesen felkészülve megvitatta, lektorálta. A *Magyar Népköltészeti Lexikon* készítésének nagyszabású vállalkozását az teszi lehetővé, hogy az intézetben dolgozik a magyar szövegfolklorisztika művelőinek jelentős része, és a kutatóműhely tagjai egyaránt végeznek történeti folklorisztikai vizsgálatokat és jelenkutatást.

Ténylegesen a 2016-os évfolyamtól került vissza az intézethez a magyar néprajztudomány idegen nyelvű folyóirata, az *Acta Ethnographica Hungarica*, és vált főszerkesztőjévé az intézet egyik témacsoport-vezető főmunkatársa, négy kutatója pedig a szerkesztőség, további öt tagja pedig a szerkesztő bizottság tagjává. A folyóirat elnevezésébe újra visszakerült, hogy az MTA lapjáról van szó (A Periodical of the Hungarian Academy of Sciences). A főszerkesztő számos tartalmi, formai változtatást tett a lap szakmai színvonalának további emelése érdekében. Az 1. szám az intézet senior és egyik tudományos tanácsadó kutatója vendégszerkesztésében készült *Hungarian Sociocultural Anthropologists on Non-European Fields since 2000* címmel, s a szerzők mintegy fele is az intézeti munkatársak közül került ki (ld. V. pont). A 2. számban, ugyancsak vendégszerkesztőként, a tisztálkodási szokások és fürdőkultúra történeti-, társadalomnéprajzi kutatását végző főmunkatárs a XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson általa vezetett *Body – Identity – Society: Concepts of the Socially Accepted Body* elnevezésű panel előadásait adta közre.

A tudomány szak vezető, magyar nyelvű folyóiratában, az *Ethnographiában* szerkesztőbizottsági tagként és olvasószerkesztőként is aktív szerepet töltenek be intézeti munkatársak.

Az *Ethnographia* 2016. évi 4. száma a Folklór témacsoport-vezetőjének vendégszerkesztésében az intézet folkloristáinak tanulmányaival jelent meg, reprezentálva a történeti és kortársi szövegfolklor kutatásának legújabb hazai irányait. A tanulmányok egyrészt a 19–20. századi nagy folklórgyűjtések és kiadványok, kutatói életművek

tudományos jelentősége és hatása újragondolásának témakörében születtek, másrészt a jelenkori folklór témájában íródtak.

Az NTI *Életmód és tradíció* sorozata két kötettel gazdagodott 2016-ban (Karácsony-Molnár Erika: Dúsgazdagolás. Egy székelyföldi farsangi dramatikus játék; Mód László: Ártéri szőlőskertek az Alsó Tisza-mentén).

*Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben*  
Az intézet igazgatójának témavezetésével *Párhuzamos ruralitások. A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi (romániai) kistérségben* címmel új OTKA-projekt indult 2016 októberében. A kutatás résztvevői négy erdélyi régió vizsgálatára összpontosítva – 1. a Szamoshat határmenti régiója és a Nagykároly környéki falvak, 2. a marosvásárhelyi nagyvárosi övezet, illetve a székelyföldi 3. Nyárad mente és 4. Hegyalja falvai – az EU-csatlakozást (2007) korszakhatárként értelmezve, a ruralitás típusait, a vidékiség formáit vizsgálják. Górcső alá veszik, hogy az eltérő fejlődési ívű régiókban a közösségek a közelmúlt változásait milyen dinamikák mentén értelmezték és élték meg, ezek a változások milyen állapotokat, folyamatokat – hasonlóságokat és különbségeket – eredményeztek a kultúrahaszniat, a társadalmi viszonyok és a gazdasági stratégiák területén. 2016 őszén, a bihari Ottományban sor került az első műhelymegbeszélésre, amelynek alkalmával megszületett az első kutatási év teendőinek ütemterve.

Az intézet igazgatója évek óta kutatja az amerikai emigráns magyar közösségek életmód- és identitásváltozását az Egyesült Államok közép-nyugati és keleti parti államaiban. 2016-ban a *Világtörténet* folyóirat 1956-os menekültkérdéssel foglalkozó tematikus számában *1956-os menekültek társadalmi integrációja az Egyesült Államokban* címmel jelent meg tanulmánya. Elkészült az intézet egyik tudományos tanácsadója kétkötetes, *A magyar népi kultúra regionális struktúrája* című monográfiájának angol nyelvű változata, a tárgyév végére a kiadás előkészítése befejeződött.

Az intézet etnobotanikus, társadalomnéprajzos kutatója a helyi ökológiai tudás kialakulását vizsgálja egy állatfaj, az eurázsiai hód (*Castor fiber*) Kárpát-medencébe való visszatelepítése kapcsán, valamint három, taxonómiai és/vagy folklór szempontból is érdekes állatfajjal (*Vipera berus*, *Chiroptera*, *Cuculus canorus*) kapcsolatos ökológiai tudást és a tudásszerzés módját Gyimesben.

A „food safety” (élelmiszerbiztonság) és a „food security” (élelmiszerellátás biztonsága) gyakorlati megvalósításának néprajzi kutatása kezdődött 2016-ban Hernádszentandrás példáján keresztül. Az élelmiszertermelés, a biogazdálkodás, a fenntartható vidékfejlesztés a kulcselemei a vizsgált falu újjáéledésének. A kutatás távlati célja a vizsgálati eredmények visszacsatolása, társadalmi hasznosulása a hatékonyabb szervezés, működtetés érdekében az önkormányzattal, a résztvevőkkel együttműködve.

A migráns gondozói tevékenység, a transznacionális munkaszervezés, munkavégzés és munkaformák témakörében 2008 óta több országban végzett több szinterű terepmunka eredményeinek értelmezéséből a tárgyévben 260 oldalas kézirat készült.

A Társadalomnéprajzi témacsoport egyik főmunkatársa a testtel kapcsolatos hétköznapi rítusokat, laikus gyógyító, higiéniai és wellness gyakorlatokat vizsgálja magyar, és összehasonlító anyagként lengyel termálfürdőkben, illetve Gyomaendrőd példáján keresztül a

termál- és ökoturizmus koncepciók lehetőségeit a fokozottan hátrányos helyzetű térségek társadalmi versenyképességének javításában.

Bolyai János Kutatási Ösztöndíjjal vizsgálja a jelenkori magyar református felekezeti azonosságtudat elemeit és struktúráit az intézet egyik munkatársa, egy másik kutatója pedig a rokonság jelenségkörének néprajzi értelmezési lehetőségeit mutatja be az ösztöndíj támogatásával végzett vizsgálataiban.

Az MTA BTK és a Nemzeti Emlékezet Bizottságának együttműködésével létrejött Vidéktörténeti témacsoport résztvevő tagjaként az intézet öt munkatársa végez terepmunkát valamint forrásfeltáró könyvtári, levéltári vizsgálatokat a szocializmus korának társadalomnéprajzi kérdéseiben. Előadtak a témacsoport *A „szocializmus alapjainak lerakása” Magyarországon (I.)* című konferenciáján. Olyan témákban publikáltak, mint: *A buda-környéki falvak 1944-45-ös történelmének egyházi, pasztorációs vonatkozásai; A helyi szovjet laktanya szerepe, értelmezése a Dél-Vértes lakosságának emlékezetében; Az első nő főispán pályafutása; Kulturált életmód az 1950–1960-as évek magyar nyelvű sajtójában; A vidéki presbitériumok összetételének és funkciójának változása a Református Egyházban az 1950-es években; A reformátusok a Gulágon; A szocialista „modernizáció” traumája a salgótarjáni acélgári kolónia társadalmában.*

Az intézet 2016-ban felvételt nyert fiatal kutatói ösztöndíjasa PhD disszertációját a szovjet politikai diktatúra társadalomtörténete témakörében írja, éve óta végez levéltári forrásfeltáró munkát és empirikus (kvalitatív és kvantitatív módszerekkel megalapozott) terepkutatást. Az 1945 utáni szovjet politikai diktatúra mikro szintű hatásaival foglalkozik, ez a falusi társadalomban kialakult válaszreakcióknak, adaptív-stratégiai viselkedésmódoknak a rendszerszerű leírását jelenti, amelyek révén a lokális közösségek tagjai alkalmazkodtak az új – szovjet mintára létrehozott – társadalmi, gazdasági, politikai körülményekhez.

2016 folyamán az NTI kutatói intenzív együttműködés keretében a Szlovén Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetének munkatársaival együtt egy közös kutatási programot dolgoztak ki, amely a szlovén-magyar határtérségben elhelyezkedő nemzeti parkok társadalmi életét, a helyi gazdálkodók gazdasági lehetőségeit, illetve a határ jelentette kihívásokat és esélyeket kívánja számba venni. A kétfordulós pályázati rendszerben az első fordulón sikeresen továbbjutott a tervezett projekt, a résztvevők a második fordulóra 2016 decemberében adták le a végleges és teljes pályázati anyagot.

*Eredmények a népi műveltség történeti kutatásában*

*Magyar népismeret a 19. században. Előfutárok és klasszikusok* címmel adta közre az intézet akadémikus kutató-professzora, professor emeritusa tudománytörténeti írásainak gyűjteményét. Az írások egy része a reformkor néprajzi törekvéseit, a táj- és népleírásokat, illetve a leíró statisztikai, geográfiai művekben, Csaplovics János és Fényes Elek munkásságában fellelhető etnográfiai megfigyeléseket értékeli. A szerző a magyar és a nemzetiségi népcsoportok „felfedezői” mellett foglalkozik a messzi népek magyar kutatóival is. A kötet második felében a magyar néprajzi kutatás 19. századi klasszikusai közül Erdélyi János, Hunfalvy Pál, Herman Ottó, Herrmann Antal, Jankó János életútját és tudományos teljesítményét bemutató tanulmányok olvashatóak.

*A népi jogélet kutatása Magyarországon* címmel jelent meg az intézet kutatójának monográfiája. A *Fashion theory* folyóirat orosz változata számára több íves angol nyelvű kézirat készült, amely néhány európai királyi udvar és nemzeti elit (skót, orosz, francia, svéd,

spanyol, osztrák, lengyel, horvát, görög, román) 19. századi gyakorlatán keresztül mutatja be a nemzeti reprezentáció megjelenésének eszköztárát az öltözködés szimbolizmusán keresztül. Az intézet egyik fiatal kutatói ösztöndíjasának társszerkesztésében, az intézet 5 kutatójának tanulmányával látott napvilágot *A mívség dicsérete* című tanulmánykötet Flórián Mária, az intézet egykori kutatójának tiszteletére.

*Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – terepmunkák, etnológiai vizsgálatok Szibériában, valamint Közép- és Délkelet-Ázsiában*

*A mongol főlamák és egyházuk társadalmi és politikai szerepe kezdetektől napjainkig* címmel OTKA program (K 109043) keretében (2013–2017) zajlik az intézet mongolista főmunkatársának témavezetésével a mongol buddhizmus kutatása az államvallássá válástól napjainkig. A témakör történeti forrásfeltáró kutatása mellett, a résztvevők vizsgálják a buddhizmus kortársi jelenségeit, hogy az egyház hogyan viselkedik napjaink modernizációs konfliktusaiban, milyen szerepet játszik, illetve játszott a modern mongol állam és társadalom kialakulásában.

Az intézet etnológusai Szibériában, Közép- és Délkelet-Ázsiában végzett terepmunkáik alapján a társadalom szerveződésének átalakulását, a változásokban a képzetrendszerek szerepét dolgozzák fel. A kutatásban résztvevő etnológusok vizsgálják a poszt-szovjet időszakban a térségben kialakult új társadalmi-, kulturális- és gazdasági-rendszereket és a modernizáció generálta konfliktusokat. Publikációik nyomán megismerhetővé válik az az értékrend, kultúra, gondolkodásmód, amely az itt élő társadalmak – jakutok, burjátok, evenkik, kazakok, kirgizek, mongolok –, illetve Kína, Vietnam e területen élő kisebbségeinek sajátja.

Az intézet egyik főmunkatársa az európai korai etnográfia/antropológia (vizuális és textuális) recepciója Magyarországon (16–19. század) kutatási témájában az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványtárában végzett forrásfeltárást, elsősorban a magyarországi Amerika-recepció legkorábbi, 16-17. századi rétegét kutatta és publikált a témában.

*Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában*

Az intézet egyik folkloristájának zborvidéki jelenkutatása arra fókuszál, hogy a társadalmi-gazdasági-etnikai változások miként hatnak a zborvidéki magyar folklorizmus jelenségeire. Kutatja, hogy miként alakult Zboralja mint referenciális státuszú magyar néprajzi tájegység megkonstruálásának folyamata. Az intézet egyik mondakutató főmunkatársának gyűjtései, publikációinak témái 2016-ban a történeti mondák mellett az erdélyi hiedelemmonda anyagra és a moldvai csángók narratív hagyományaira koncentrált. Történeti források feltárásával és a néprajzi terepmunka módszerével több tanulmány is született a moldvai magyarság vallásossága témakörben, a szakterületet kutató munkatárs tollából. 2016-ban az intézet két folkloristája is elnyerte a Bolyai János Kutatói Ösztöndíjat, egyikük a gyermek- és diákközlőr 21. századi jelenségeinek kutatásával, másikuk a magyar találósok történeti adatbázisának építésével. Az intézet egyik tudományos főmunkatársú folkloristája Henszlmann Imre és Erdélyi János népköltészet-konceptiójának kapcsolódási pontjait vizsgálja. Az év folyamán Kassán végzett levéltári kutatást Henszlmann Imre hagyatékában. Az intézet másik folklorista főmunkatársa pedig a hazai néprajzi intézményrendszer kiépülésében kulcsszerepet játszó, jeles folkloristának, Sebestyén Gyulának a tudományos tevékenységét kutatta. A Folklór témacsoport vezetője Ferenc József halálának és IV. Károly trónra lépésének 100 éves évfordulója alkalmából rendezett konferenciákon adott elő és publikált a Habsburg-folklór témakörében.

## b) Tudomány és társadalom

Az MTA Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat alkalmából 2016 novemberében a Néprajztudományi Intézet szakmai vetítés keretében bemutatta „Burdosház Amerikából – Balogh Balázs néprajzkutató nyomában” című dokumentumfilmet, majd a filmhez kapcsolódóan a 20. századi amerikai magyar emigráció témaköréről kerekasztal beszélgetést rendezett. Az intézeti MTÜ program iránt ez alkalommal különösen nagy volt az érdeklődés, sok diák, egyetemista vett részt a programon. Az intézet az *Etnológiai Műhely* programsorozata keretében öt előadást hirdetett meg a széles szakmai nyilvánosság és az érdeklődők számára.

Az intézet Történeti néprajzi témacsoportjának vezetője volt a kurátora *Az Örökség és újítás – Kortárs magyar kézműves remek* című nagyszabású kiállításnak a Várkert Bazárban. A Balassi Intézet felkérésére az általa rendezett kiállítást 2016-ban Kínában is bemutatták két helyszínen is a Magyar Kultúrbazár eseményeinek a részeként: Pekingben a Song Qinling Palota Múzeumában, amely először engedett be külföldi programot a falai közé, majd a dél-kínai Ningboban. A delegációnak rajta kívül a kínai-magyar bilaterális kapcsolatok keretéből az intézet egy másik főmunkatársa is a tagja volt.

Az intézet egyik tudományos tanácsadója volt a társkurátora a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum *Nágák, elefántok, madarak. Viseletek Délkelet-Ázsia szárazföldi térségéből* című kiállításának, ehhez kapcsolódóan *Faháncsruha-készítés a közép-vietnami brúknál* címmel filmet készített 1989-ben rögzített vietnami videó-anyagából, amelyet az intézetben is bemutatott az érdeklődők számára.

Az intézet szövegfolkloristája főmunkatársa szakértőként tagja az Emberi Erőforrások Minisztériuma által felállított Népmese Tanácsadó Testületnek.

Több kutató is előadója, szervezője volt a *Szimbiózis Napok* valamint a *Mesterségek ünnepe* rendezvényeinek. Az intézet kutatói 2016-ban is aktív szerepet vállaltak a tudománynépszerűsítésben, zsűriztek néptánc, népzenei vetélkedőkön, tartottak ismeretterjesztő előadásokat, továbbképzést pedagógusoknak, néprajzi gyűjtőknek többek között a Magyar Néprajzi Társaság Tradíció gyűjtőmozgalmának keretében.

## III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2016-ban

Az intézet igazgatóját felkérték az IUAES (International Union of Anthropological and Ethnological Sciences Congress) Inter Congress 2016 egyik paneljének: *Academic knowledge ‘per se’ – versus knowledge for the „public” (Scholarship and its social context in East-Central Europe)* összeállítására és vezetésére. A dubrovnikai tanácskozáson e panel keretében rajta kívül az intézet két tudományos tanácsadója és két főmunkatársa is előadott. Az intézet egyik tudományos tanácsadója 3 hónapos Humboldt-ösztöndíjjal kutatott a müncheni Ludwig-Maximilian Egyetem Etnológiai Tanszékén, két fiatal kutatója pedig Baden-Württemberg német szövetségi állam ösztöndíjával a freiburgi IVDE (Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa) intézetben, ami a két kutatóhely szakmai kapcsolatainak

szorosabbra fűzését is célozta. A rendszeres könyvcserén túl megfogalmazódott egy kooperációs megállapodás terve, elsősorban a magyarországi és kárpát-medencei németiség kultúrájával kapcsolatos kutatások témakörében. Az intézet 3 kutatója a Bécsi Egyetemmel és a brnói Masaryk Egyetemmel közösen egy olyan közös kutatási programot kezdett 2016-ban, amely az Osztrák-Magyar Monarchia Szibéria kutatását kívánja pontosabban, mélyebben megérteni, feltárni. Az Aktion Österreich-Ungarn (AÖU) pályázat támogatásával workshopot szerveztek. Az MTA és a Mongol Tudományos Akadémia bilaterális együttműködése keretében az intézet 3 kutatója 2 hetes terepmunkát végzett Mongóliában. Az UNESCO Török Bizottságának meghívására utazott az intézet 3 kutatója Törökországba, közös kutatásokat vázoltak fel és indítottak el, emellett közös szimpóziumokat tartottak.

Az intézet nyolc ország (Kína, Bulgária, Lengyelország, Mongólia, Oroszország-Jakutia, Szerbia, Szlovénia, Ukrajna) akadémiai intézeteivel, kutatóhelyeivel működik együtt bilaterális egyezmények keretében. Mobilitási és peregrinációs pályázattal összesen 21 kutató 187 napot töltött külföldi (Anglia, Horvátország, Kína, Lengyelország, Lettország, Mongólia, Németország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia) terepmunkán, konferencián, levéltári és könyvtári kutatómunkán. Az NTI 13 kutatót (Ausztria, Bulgária, Csehország, Jakutia, Szlovénia, Ukrajna, Kína, Mongólia) fogadott, akik összesen 136 napot töltöttek a magyar kutatóhelyen. Az MTA vendégkutatói program támogatásával a Mongol Állami Tanárképző Egyetem professzora, L. Altanzaya 8 hetet tartózkodott az intézetben.

Az MTA BTK NTI a hazai néprajzi kutatás meghatározó intézményeként arra törekszik, hogy összefogja a magyar etnográfiai vizsgálatokat. Az MTA BTK NTI a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társasággal közösen rendezett, kétnapos tanácskozást tartott a szatmári Ottományban *Az archívumok használatának változó kontextusai* címmel. A rendezvényen az intézetet 5 kutatója képviselte, többek között az NTI igazgatója. A kutatók közül többen előadtak Pécsen a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, vagy panelszervezőként, levezető elnökként (is) részt vettek a rendezvényen.

Az intézet tudományos főmunkatársa a PPKE Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoporttal, az ELTE Távolségi Intézetével és a Konfuciusz Intézettel együttműködve *Vallás és politika Ázsiában, valamint Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban* címmel konferenciákat szervezett, utóbbi előadásai meg is jelentek az NTI *Summa Ethnographica* sorozatában. 2016-ban kiemelkedően sok konferenciaszereplést vállaltak az intézet munkatársai, kétszer annyi alkalommal adtak elő hazai rendezvényeken, mint az elmúlt években. Többek között az NTI által szervezett terepmunka konferencián, ahol tizennyolcan, vagy a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság IV. vándorkonferenciáján, ahol az intézetiek közül tízen adtak elő és két kutató panelszervező is volt.

Az NTI kutatói nagy gyakorisággal vesznek részt más intézmények, különösen a BTK más intézetei által kezdeményezett kutatásokban, szerepelnek interdiszciplináris konferenciákon. Az intézet egyik főmunkatársa tagja az MTA BTK Médiatudományi és Médiatörténeti Kutatócsoportjának, 2016-ban *Zene és média, média és történelem* címmel rendeztek konferenciát.

Senior kutatóként többen tagjai interdiszciplináris OTKA-kutatásoknak, pl. *A tudományos tudás áramlásának mintázatai Magyarországon, 1770-1830* – című projektnek, vagy az MTA Ökológiai Kutatóközpont *A legeltetés növényzetre gyakorolt hatása nem-konvencionális legelőterületeken* című kutatásának. *A tudományok és művészetek a nemzetépítés szolgálatában* elnevezésű BTK OTKA-projektben résztvevő folklorista főmunkatárs állította

össze a *Szöveggyűjtemény a kulturális nacionalizmusról* munkacímű kötet két íves néprajzi fejezetének anyagát.

2016-ban 7 kutató végzett rendszeres oktatási tevékenységet a hazai felsőoktatásban az ELTE BTK Néprajzi Intézetében, az ELTE BTK Mongol és Belső-ázsiai Tanszékén, a PTE Néprajz és Kulturális Antropológia tanszéken, a Corvinus Egyetem International Study Programjában, a Szegedi Tudományegyetemen a Choreomundus Nemzetközi Masters Etnokoreológia Program keretében, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán, a SzTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén, valamint a Sárospataki Református Teológiai Akadémián.

Az intézet könyvtárának könyv és CD állománya 2016-ban 265 darabbal gyarapodott és 124 db külföldi és magyar folyóirattal. A könyvtár állománya a beszámolási év végén 45. 813 leltári egység (könyv, folyóirat, különnyomat, CD, térkép stb.) volt, a könyvtár cserepartnerének száma 160. Cserébe, tiszteletpéldányként, ajándékként, (konferenciákon, könyvgyűjtő akciók során) 744 kötetet adott át az intézet saját kiadványaiból.

#### **IV. A 2016-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása**

*Párhuzamos ruralitások. A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi (romániai) kistérségben.* OTKA-projekt (K 16 120712).

Futamidő: 2016. október 10.–2020. szeptember 30. Teljes szerződésállomány: 23 230 000 Ft. A kutatás négy erdélyi régió (Szamoshatár határ menti régiója, Nagykaroly környéki falvak, a Marosvásárhelyi nagyvárosi övezet, illetve a székelyföldi Nyárad mente és Hegyalja falvai) társadalomnéprajzi jelenkutatása. A résztvevők vizsgálják a ruralitás típusait, a vidékiség formáinak alakulását a 2007-es EU-s csatlakozás óta.

*Digitalization and preservation of rare historical sources of Mongolia written in the 19th and early 20th centuries.* Kiíró: British Library, Endangered Archives Programme.

Futamidő: 2016–2019. Teljes szerződésállomány: 31 000 angol font (kb: 11.5 millió Ft). A program célja több mint 3000 ritka, kiadatlan és veszélyeztetett mongol történeti dokumentum, kézirat digitalizálása és hozzáférhetővé tétele a nemzetközi kutatás számára.

*A terepmunka jelentősége a néprajzkutatásban.* NKA 106104/030075. Futamidő: 2016-2017. Teljes szerződésállomány 600 ezer Ft. Kétszer kétnapos konferencia szervezése a terepmunkáról, a néprajztudomány és az etnológia/kulturális antropológia központi fogalmáról, a tudomány szak egyik legfontosabb módszertani és ismeretelméleti kérdéséről az NTI szervezésében, az intézet, valamint a magyar néprajzi/antropológiai műhelyek képviselőinek részvételével.

*Ethno-Lore, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve XXXIII.* (2016) kiadása. MTA Könyv- és Folyóiratkiadási Pályázat (KFB-012/2016)

Teljesítési határidő: 2017. január 31. Teljes szerződésállomány: 700 000 Ft. Az évkönyvben az intézet kutatóinak 2016-ban a terepmunka konferencián elhangzott előadásai olvashatók tanulmányba bővítve.

Az NTI *Életmód és Tradíció* sorozat 15. kötetének publikálása: Mód László: *Ártéri szőlőskertek az Alsó-Tisza mentén.* MTA Könyv- és Folyóiratkiadási Pályázat (KFB-077/2016) Teljesítés határideje 2016. december 31. Teljes szerződésállomány: 450 000 Ft.

*A hagyományos kultúra szerepe a nemzeti identitás (újra) építésében a poszt-szovjet korszakban. A vallások szerepe a modern mongol társadalomban és kultúrában.* MTA Vendégkutatói program. Futamidő: 2016-2017. Tárgyévi szerződésállomány: 1 millió Ft  
Meghívott kutató: L. Altanzaya, professzor, Mongol Állami Tanárképző Egyetem.

#### V. A 2016-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Balogh B (főszerk.), Ispán ÁL, Magyar Z (szerk.), Mészáros Cs, Vargyas G (vendégszerkesztők): Ethno-Lore. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve XXXIII. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 364 (2016) <http://real.mtak.hu/46762/>
2. Balogh B: Az 1956-os menekültek társadalmi integrációja az Egyesült Államokban. Világtörténet 6. 38/3. 469-484 (2016) ([http://real-j.mtak.hu/cgi/users/login?target=http%3A%2F%2Freal-j.mtak.hu%2F7781%2F7%2Fvilagtortenet\\_2016\\_3.pdf#page=141](http://real-j.mtak.hu/cgi/users/login?target=http%3A%2F%2Freal-j.mtak.hu%2F7781%2F7%2Fvilagtortenet_2016_3.pdf#page=141))
3. Bednárík J: Der Tumult von Budakeszi. Analyse eines lokalen Konflikts aus dem 19. Jahrhundert. In Prosser-Schell, Michael (Hg.): Populäre religiöse Kultur, Konflikte und Selbstvergewisserung in multiethnischen und multikonfessionellen Einwanderungsgebieten. Ausgewählte neuere Forschungen und Dokumentationen mit einem Schwerpunkt auf dem Mittleren Donauraum. (Schriftenreihe des Instituts für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa, Band 17.) Freiburg, Waxmann, 73-116 (2016) <http://real.mtak.hu/48129>
4. Bognár Sz: A népi jogélet kutatása Magyarországon. Kötet és sorozatszerkesztő: Turai T (Néprajzi Értekezések 5.) Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 276 (2016) <http://real.mtak.hu/46780/>
5. Fülemile Á (főszerk.) Acta Ethnographica Hungarica 61/1-2. (2016) <http://real-j.mtak.hu/8655/>. Benne: Vargyas G–Sárkány M (szerk.): Hungarian Sociocultural Anthropologists on Non-European Fields since 2000. Acta Ethnographica Hungarica 61/1. 13-260. (2016); Mészáros Cs: Variable Husbandry and Changing Climate: Cattle Breeding and Permafrost Soil in Yakuta. Acta Ethnographica Hungarica 61/1. 35-57. (2016); Sántha I – Safonova T: New Technologies among Evenki Hunter-Gatherers in East Siberia. A Photographic Analysis. Acta Ethnographica Hungarica 61/1. 59-88. (2016); Sárkány M: Hungarian Ethnographers in Non-European Territories – a Revival after 1990. Acta Ethnographica 61/1. 13-34. (2016); Szilágyi Zs: Lingering Nomad Ideology in 21th Century Mongolia. Acta Ethnographica Hungarica. 61/1 197-211. (2016); Vargyas G: „Up” and „Down”: „Zomia” and the Bru of the Central Vietnamese Highlands. Part I.: Are the Bru „Natives” in Zomia? Acta Ethnographica Hungarica, 61/1. 331-355. (2016); Juhász K: Body – Identity – Society: Concepts of the Socially Accepted Body. Acta Ethnographica 61/2. 279-380. (2016)
6. Hoppál M: Samani–Kulturi–Znaki. Szófia, IK Ogledalo, 232 (2016) <http://real.mtak.hu/50050/>

7. Ispán Á: "It's hard to do your duty here." Cultured Retail Trade in Hungary. In Sorin Radu, Cosmin Bundeanca (ed.): Countryside and Communism in Eastern Europe: Perceptions, Attitudes, Propaganda. Berlin, LIT Verlag, 562-593 (2016) <http://real.mtak.hu/48977/>
8. Landgraf I: Ethnographia, 127/4 vendégszerkesztés az NTI folkloristái: Domokos M, Gulyás J, Iancu L, Landgraf I, Mikos É, Tamás I, Vargha K tanulmányaival. 503-684 (2016) [http://real-j.mtak.hu/8727/4/Ethnographia2016\\_4.pdf](http://real-j.mtak.hu/8727/4/Ethnographia2016_4.pdf)
9. Paládi-Kovács A: Magyar népismeret a 19. században. Előfutárok és klasszikusok. Budapest, Akadémiai Kiadó, 297 + 16 oldal képmelléklet (2016) <http://real.mtak.hu/43727>
10. Salát G – Szilágyi Zs (szerk.): Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban. (Summa Ethnographica II.) Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet – L'Harmattan Kiadó. 262 (2016) <http://real.mtak.hu/47067/>
11. Sárkány M: Társadalom és gazdaság. Válogatott szociálintropológiai írások. Szerkesztette Vargyas G. Budapest, L'Harmattan, 562 (2016) <http://real.mtak.hu/46879/>

## BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

### RÉGÉSZETI INTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 49., 1250 Budapest, Pf. 14

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

telefon: (1) 224 6700; fax: (1) 224 6719

e-mail: benko.elek@btk.mta.hu; honlap: <http://ri.btk.mta.hu/hu/>

Igazgató: Benkő Elek, az MTA levelező tagja

### I. A kutatóhely fő feladatai 2016-ban

Az MTA BTK Régészeti Intézete az egyetemes régészeti kutatás korszerű tudományos szempontjai, valamint a magyarországi régészeti emlékanyag konkrét kérdései mentén végezte munkáját 2016-ban is. Az intézet feladatának tekinti, hogy meghatározó szerepe legyen kiemelkedő hazai és nemzetközi régészeti kutatásokban, e célból több vezető hazai és európai kutatóintézettel stratégiai partnerséget alakított ki. Folytatódtak a nagy projektek, többek között a bronzkort vizsgáló Lendület-pályázat formájában, és egy interdiszciplináris NKFI-projekttel a középkori környezettörténet kutatásában. E munkák révén kiszélesedett a régészetnek a természettudományokkal való együttműködése, a roncsolásmentes anyagvizsgálatok és terepkutatások mellett elmélyült a radiokarbon keltezés elméleti hátterének kutatása, folytatódott az archeogenetikai laboratórium eszközparkjának és vizsgálati módszereinek megújítása.

A Régészeti Intézet munkájának súlypontját a neolitikum, a rézkor, a bronzkor, az antik kortól az Árpád-korig terjedő időszak (benne a germán és avar kor, a Karoling-kor és honfoglalás kor), valamint a középkor és a kora újkor (török kor) jelenti. E hagyományos kutatási ágak művelése mellett átfogó, a magyarországi régészet egésze szempontjából alapvető munkálatokat is előmozdított: Magyarország Régészeti Topográfiája, Archeogenetikai Laboratórium (NGS technológia), térinformatikai fejlesztések. 2016-ban tiszteleti tematikus tanulmánykötetek jelentek meg, egy-egy kutatási terület részletes áttekintésével. Folytatódott az intézeti évkönyv (Antaeus) következő számának, valamint az Acta Archaeologica Hungarica folyóiratnak a szerkesztése, amely a magyarországi, egyben a kapcsolódó nemzetközi régészeti eredmények kiemelkedően fontos megjelenési helye. Intézeti szerzővel és szerkesztőkkel megjelent az intézet és az Archaeolingua új közös sorozatának (Hereditas Archaeologica Hungarica) első kötete.

Az intézet munkájában folyamatos gondot jelent a kutatóközponti szervezettel járó nehézkes adminisztráció, pl. szerződések megkötésekor és az akut forráshiány. Az év utolsó hónapjaiban jelentős erőket igényeltek a költözésre való előkészületek, majd december 19-től a tényleges költözés.

### II. A 2016-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

#### a) Kiemelkedő kutatási eredmények

##### *Ősrégészeti témacsoport*

A kutatás központjában az időrendi kérdések természettudományos megközelítése, a bioarcheológiai módszerekkel is vizsgálható vándorlások és az életmód, az európai léptékű és regionális kapcsolatrendszerek, a társadalmi és gazdasági rendszerek komplex elemzése áll. A kutatók számos nemzetközi programban vesznek részt (European Research Council [ERC]; Deutsche Forschungsgemeinschaft [DFG]; Lengyel Kutatási Alap), stratégiai együttműködésben dolgoznak többek között a Német Régészeti Intézet Römisch-

Germanische Kommission (RGK) részlegével. A hazai intézményi együttműködések mellett munkájukat a Nemzeti Kutatási Alap (NKA) és az NKFIH támogatásával végzik. Az MTA BTK RI Lendület Mobilitás Kutatócsoport első kutatási éve kiváló minősítést kapott. A témacsoport az intézet őskori archeogenetikai programja keretében Európa benépesülésének folyamataira keresi a választ a Kr. e. 6–1. évezred időszakában.

*Az újkőkori munkacsoport* a Dél-Dunántúlon végez átfogó kutatásokat. Az Alsónyék–Bátaszéken feltárt európai jelentőségű lelőhely feldolgozása az RGK részvételével, egy új RGK kutatóhely Budapestre telepítésével folytatódott; egy készülő PhD-dolgozat kapcsolódik hozzá és benyújtásra került egy NKFI-pályázat. Az egyedülállóan nagy mintaszámon alapuló abszolút kronológiai keltezés NKFI- és ERC-projekteken belül valósult meg, melynek eredményeit a Bericht RGK folyóirat hét tanulmányában és egy nemzetközi konferencián ismertették. Az újkőkor élelemtermelési és táplálkozási szokásait két nemzetközi projekt keretében vizsgálták. NKFI-program támogatta a Közép-Európa és a Balkán közötti érintkezési zónát képező Délkelet-Dunántúl kutatását. Ennek során Tolna-Mözsön régészeti feltárást, Baranya megyében mikroregionális lelőhely-felderítést végeztek. A Kalocsai Sárközben az RGK-val közösen műszeres lelőhelykutatás volt. Egy-egy megvédett PhD- és MA-dolgozat mellett előkészületben van egy PhD-értekezés. A Kárpát-medence késő rézkori temetőinek időrendi vizsgálatára, a korszak fémművességének kutatására elő-projektek keretében került sor. A temetkezések átfogó kutatására NKFI-pályázatot nyújtottak be.

*A bronzkori munkacsoport* széles nemzetközi és hazai együttműködések, továbbá NKA- és NKFI-támogatás mellett a Lendület-program keretein belül vizsgálja a bronzkor első ezer éves időszakát. A korszak temetkezéseit, mobilitását és kronológiáját bioarcheológiai módszerekkel elemezték, települési hálózatait több régióban roncsolásmentes geofizikai, talajtani felmérésekkel, terepbejárással és feltárással (elsősorban Pest megyében és Füzesabony térségében) kutatták, számos bronztárgyat archeometallurgiai eljárással vizsgáltak. A kutatások kiterjednek a textilművesség és a gender kutatás területére is. Nagy előrelépést jelent a hamvasztásos temetkezések keltezési módszertanának fejlesztése. Az eredményeket külföldi és hazai konferenciákon és elismert szakfolyóiratokban mutatták be. Emellett az ismeretterjesztésben az írott és elektronikus médiában is intenzíven megjelentek. Előkészületben van 3 PhD-értekezés, elkészült egy BA-dolgozat. A késő bronzkor időszakából a dél-dunántúli és dél-alföldi régió kiterjedt erődített településeit vizsgálták.

#### *Ókori és népvándorlás kori régészeti témacsoport*

A témacsoport az ókori civilizáció egyes nagy témáit és a népvándorlás kori hatalmi, gazdasági és kulturális átalakulásokat kutatja. A klasszikus kori görög szobrászat eredetkérdéseit vizsgáló NKFI-projekt a „mesterkéz-attribúció” módszerét alkalmazva az athéni Nemzeti Múzeum anyaga alapján paroszi és epidauroszi szobrok 3D-szkennelésével mesterkezek, műhelyek közti különbségeket határozott meg, szobrászműhelyek hatását elemezte.

A pannóniai lelőhelyek kerámiájának folyamatos feldolgozása a római kori társadalom, életmód és a gazdasági viszonyok jobb megértését célozzák. A dél-pannoniai temetők társadalomtörténeti értékelése során a leletanyagot és a temetkezési szokásokat tartalmazó MS Access típusú adatbázis készült (Somogyiszil, Ságvár). Az intézet kutatója rendezte a *Pompeji. Élet és halál a Vezúv árnyékában* c. kiállítást a szegedi múzeumban a Museo Archeologico Nazionale di Napoli-val együtt. Az intézet egyik kutatóprofesszora irányítja a Seuso-munkabizottság tevékenységét. A kincs művészettörténeti elemzése kapcsán elkészült a kiállítási katalógus egy fejezete. Több kutató részt vett a *Szent Márton és Pannónia*.

*Kereszténység a római világ határán* c. időszaki kiállítás rendezésében és a katalógus megírásában.

Kismonográfia jelent meg – magyarul és angolul – a népvándorlás kori elit birtokában volt késő antik nemes- és színesfém edényekről, azok reprezentációs és presztízs szerepéről. A Fekete-tenger térségének kereskedelméről és kapcsolatrendszeréről önálló kötet született. Tovább folytatódott az MTA és a RGZM (Mainz) együttműködése keretében a késő ókori temetkezési kultúra átalakulásának kutatása (adatbázis, rajzok készítése). Új feldolgozás készült a népvándorlás kori agancsfésűkről és a hun kori üstökről. Nemzetközi együttműködésben halad a szőládi langobard temető régészeti és bioarcheológiai feldolgozása. Elkészült a budakalászi avar temető korpuszának illusztrációs anyaga. A kora avar kori népi és kulturális viszonyokat, Bizánc és Itália közötti kulturális kapcsolatokat tárgyalja két összefoglaló feldolgozás. Az eurázsiai sztyeppe népek kulturális átalakulását vizsgálja egyes régészeti leletcsoportok és az írásos források elemzésével az NKFIH és az osztrák Wissenschaftsfonds közös kutatási programja. A Mongol Tudományos Akadémiával együttműködésben a *Belső-Ázsia a pre-mongol korban* c. projekt támogatásával Bulgan megye területén a kitaj korszakból származó emlékek tájrégészeti vizsgálatára került sor. Népszerűsítő kötet jelent meg a nagyszentmiklósi kincsről.

A *Hatalom és kultúra* NKFI-program kutatói nemzetközi konferenciát szerveztek *Facing and Transforming the Roman Tradition in Late Antiquity and the Early Middle Ages – Roman-ness and the Barbarians in Western and East Central Europe* címmel a kontinuitás és a barbarizálódás kérdéseit tárgyalva. Befejeződött a zalavár-récéskúti, ill. -várszigeti Karoling-kori kerámia, valamint a Zala-völgyi avar kori birituális temetők adatbázisának összeállítása, és folytatódott a közép-Tisza-vidéki kora népvándorlás kori leletanyag feldolgozása. A program keretében három PhD-dolgozat készül. Zalavár-Várszigeten ebben az évben is folytatódott a feltárás.

#### *Honfoglalás kori, középkori és kora újkori régészeti témacsoport*

A témacsoport a honfoglalás korától a kora újkorig terjedő időszakot vizsgálja, tág kitekintéssel, interdiszciplináris módszerek alkalmazásával. A honfoglalás kori sírleleteket felölelő korpuzskötetek kiadása egy újabb kötet megjelentetésével folytatódott, együttműködésben a Szegedi Tudományegyetemmel és a Magyar Nemzeti Múzeummal. Folytatódtak a legkorábbi, pénzzel, ill. kardmelléklettel keltezett honfoglalás kori temetkezésekről készülő kötet munkálatai (Budapest-Mainz). Egy Bolyai-ösztöndíjas kutató a korszak kisleletei (keresztek, gyűrűk) feldolgozásával és archeometriai vizsgálatával foglalkozott. NKFI-projekt keretében több kutató az avar kortól az Árpád-korig terjedő időszak (8–11. század) nagyberuházások során előkerült településmaradványait vizsgálta, főként Hajdú-Bihar megye és Visegrád térségében; az eredményekről könyvkézirat készül. Egy kutató szlovákiai leletanyagokat vizsgált.

Folytatódott a Pilis-hegység középkori emlékeinek, elsősorban a pilisi ciszterci monostor régészeti és építészeti anyagának feldolgozása, továbbá a Pilis középkori halastavainak geoarcheológiai és környezettörténeti vizsgálata. Az intézet részt vett a 2017–2022 között lebonyolítandó Árpád-ház Program előkészítésében, Szentendrén a pilisi monostor emlékeiből közös kiállítást szervezett a Ferenczy Múzeummal és az MTA-Debreceni Tudományegyetem Lendület-csoportjával. NKFIH-támogatással folytatódott Pest megye őskori és középkori várainak feldolgozása, légi fotózással, terepbejárásokkal és jelentős grafikai munkával; előrehaladt a monográfia kéziratának írása is. A témacsoport kutatói kiállítás keretében (Gödöllő) emlékeztek meg a projekt elhunyt vezetőjéről. Az intézet késő

középkori, ill. hódoltság kori várkutatókat a csókakői alsóvárban és a dombóvári várban végzett ásatások, és a barcsi vár területén elkészült geofizikai felmérés képviseli.

*A középkori Kárpát-medence környezettörténete* c. interdiszciplináris NKFI-projekt keretében 2016-ban 17 erdélyi helyszínen kialakított 23 zavartalan magfúrás közül Bisztra, Csíksomlyó, Homoródszentpál, Magyarbagó, Marosszentkirály, Szék elemzése készült el, amihez 46 AMS radiokarbon mérés történt. Több erdélyi és magyarországi helyszínen a lápok környezetét vizsgálták, egy munka az esztergomi vár 14–15. századi konyhája alatti hulladékdomb rétegsorainak állatsont anyagát vizsgálja. Szintén az NKFIH támogatásával megjelent a dél-dunántúli középkori és török kori környezettörténeti és természettudományos kutatásokat összefoglaló kötet.

A témacsoport fiatal kutatójának részvételével újraindultak a Magyarország Régészeti Topográfiája munkálatai (Csongrád megye). Előrehaladt az MRT elméleti és gyakorlati kérdéseiről, illetve a középkori és kora újkori mesterségekről és műhelyekről szóló kötetek nyomdai előkészítése. A témacsoport kutatójának szerzőségével és szerkesztésében megjelent *A Székelyföld története I–III* c. monográfia. A témacsoport vezetője az MTA lev. tagja, az ELTE c. egyetemi tanára, valamint a DAI lev. tagja lett. Elkészült egy PhD-disszertáció a középkori lakáskultúra témában, három disszertáció készítése folyamatban van. Egy kutató elkészítette habilitációs dolgozatát (PPKE).

#### *Bioarcheológiai és környezetrégészeti témacsoport*

A témacsoport széles kutatási és módszertani spektrumának köszönhetően számos ponton kapcsolódik az intézet fő kutatási projektjeihez, így jelentős szerepet vállalt az radiokarbon ERC-projekt eredményeit összefoglaló BRGK-kötet összeállításában.

*Az Archeogenetikai Laboratórium* munkatársai a korábbi évek laboratóriumi munkáját meghatározó honfoglaló adatbázist jelentős nemzetközi folyóiratban közzé tették, kiemelkedő médiaérdeklődéstől kísérve. A laboratórium személyi fejlesztéseinek köszönhetően nőtt a kutatási témák száma, az őskori lovak és a népvándorlás kori elefántok genetikai vizsgálata is elkezdődött. Újabb sikeres MTA Infra-pályázat nyomán tovább bővült az eszközpark. A laboratórium archeogenetikusa Nyitrán doktori fokozatot szerzett, a disszertáció eredményeit jelentős folyóiratokban publikálta. A Harvard Medical School által koordinált nemzetközi kutatás keretében a korábban már kutatott újkőkori minták teljes genom alapú vizsgálatára is sor került. A laboratórium projektjeinek bioinformatikai igénye új, biostatistikában is jártas munkatárs bevonását tette szükségessé. A laboratórium szakemberei további mintavételekkel vettek részt a langobard ethnogenesis nemzetközi kutatásában, nemzetközi NKFI-kutatási téma keretében sor került kora avar előkelők sírjainak vizsgálatára.

A paleoantropológiai kutatások eredményeként lezárult az alsónyéki neolitikus temetkezések több éve tartó adatfelvétele. A Paleoantropológus munkatárs részt vett a bronzkoros Lendület-csoport munkájában és népvándorlás kori szériák értékelésében. A munkatársak összeállították az *Árpád-ház Program* genetikai alprogramjának kutatási tervét. Jelentős energiát kötött le a laboratórium évi végi költözésének tervezési és logisztikai előkészítése, ill. kivitelezése. Az archeozoológiai kutatások NKFI-pályázatok keretében rézkori és bronzkori lelőhelyek adatfelvétele tekintetében befejeződtek. Ősrégész és archeogenetikai munkatársakkal folytatódott, részben befejeződött a neolitikus, rézkori és bronzkori lovak több szempontú vizsgálata. Archeozoológus kolléga munkáját NKFI-projekt résztvevőjeként folytatta, sikeres PhD-záróbeszámolót tett. Az intézet roncsolásmentes és régészeti talajtani vizsgálatait, térinformatikai és környezettörténeti elemzéseit, topográfiai munkáit és az adattár

digitalizálását végző régész-térinformatikus munkatársak tevékenysége a roncsolásmentes eszközpark fejlesztésére és a műszerek összehangolására is kiterjedt.

#### *Dokumentációs és Műtárgyvédelmi témacsoport*

Az *Adattár* folyamatosan segítette a kutatói munkát, segédanyagokat, táblázatokat állított össze a feldolgozások támogatásához. Folytatódott a hagyatékok rendezése. Az intézeti Adattár korszerűsítésének céljával három adattári gyűjteményből jelentős mennyiségű állományt digitalizáltak; megtörtént az irodalmi kartonok, terepbejárási jelentések és pauszrajzok térinformatikai rendszerbe illesztése is. A költözés előkészítése kapcsán nagyszámú inaktív adattári egység került be, ill. vissza az Adattárba, ezek feldolgozása is szükségessé vált. A novemberben kezdődő csomagolás fizikailag is nagy terhet jelentett, a munkában az adattári munkatársak mellett az intézet számos kutatója is részt vett. Ugyanez vonatkozik a restaurátorműhely tevékenységére is. Az intézmény költözése előtti utolsó pillanatig folyamatosan dolgozott a grafikai műhely és a fotólabor.

#### *Az MTA BTK Régészeti Intézet Könyvtára*

Az intézet a kutatóintézeti könyvtár szervezeti átalakítása mellett is folyamatos szakmai figyelemmel kíséri a régészeti tematikájú könyvállományt, ideértve a hagyatékok feldolgozását is. A könyvtár jelenleg 77 539 darab könyvtári egységet tartalmaz, a gyűjtemény bekerülési értéke meghaladja a 150 millió forintot. Könyvtárunk állománya a 2016-os évben 325 db könyvtári tétellel, főként cseréből származó dokumentummal gyarapodott. A csereállomány 5 intézeti kiadvánnyal bővült. A nemzetközi kiadványcseremegállapodások keretében jelentős mennyiségű intézeti kiadványt sikerült külföldre küldeni. Folytatódott a könyvtár költözésének előkészítése, a folyamat részeként dokumentumcsere, ill. ajándékozás formájában jelentős mennyiségű kiadványt ajánlottunk fel vidéki és budapesti múzeumok számára. Az intézet munkatársainak bevonásával megtörtént az új könyvtár régészeti szabadpolcos részének megtervezése.

### **b) Tudomány és társadalom**

Aktuális tudományos feladatai mellett az intézet kezdeményezőként részt kíván venni a hazai és a nemzetközi tudományos közéletben, az örökségvédelemben és a tudományos eredményeket a társadalom felé közvetítő disszeminációban.

Az intézmény három akadémikussal és egy nem-akadémikus közgyűlési képviselővel részt vesz az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának munkájában, ahol a társadalmat közvetlenül foglalkoztató kérdések is gyakran felmerülnek, nyílt napokon („Régészet Napja”) vagy a Magyar Tudomány Ünnepeén elhangzott előadások mellett laboratóriumaival és restaurátorműhelyével áll a régészet iránt érdeklődők (köztük iskolások) rendelkezésére. Munkatársai számos testületben és bizottságban töltenek be tagságot, ahol tudományterületek kapcsolódásán, a határon túli tudomány és kultúra kérdéskörén túl a társadalmat közvetlenül foglalkoztató kérdésekben is állást kell foglalni (Nemzeti Hauszmann-terv Társadalmi Testület, Seuso-munkabizottság, Árpád-ház Program). Az intézet részt vesz az Ásatási Bizottság munkájában és az örökségvédelemmel kapcsolatos jogalkotást megelőző egyeztetéseken. Nagy hangsúlyt fektet arra, hogy kutatásainak eredményeit a művelt laikus közönség felé is közvetítse. A kutatói közösség több olyan általános figyelemre igényt tartó munkát is publikált, amelyek a nemzettudat és honismeret gyarapodásához járulnak hozzá, bevallott céljuk a széles körben terjedő tévtanok tudományos igényű kritikája is (pl. *Székelgyűjtés története I.*). Fontosnak tartja, hogy minél szélesebb rétegek ismerjék meg a modern régészet tevékenységének azon oldalát is, amely a természettudományokkal karöltve

tevékenykedik. Több kutatási programjába szervesen beépült például a Közép-Európa felé irányuló migráció és akkulturáció kérdésköre, amelyet olyan úttörő technológiákkal kutat, mint az archeogenetika. Az intézet munkatársai egyre nagyobb súllyal vannak jelen internetes felületeken és a közösségi média azon területein, amelyek jellemzően hagyományos módon egyre kevésbé megszólítható korosztályokat érnek el. Rendezvényei a korábbi évekhez hasonlóan nyilvánosak voltak, szakmai programjait, Magyarországon megrendezett konferenciáit a hivatásos szakmai közege messze túlmutató társadalmi érdeklődés övezte.

### III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2016-ban

Az intézet összesen 5 nemzetközi, valamint 12 hazai tudományos és nyilvános rendezvényt szervezett önállóan, illetve együttműködő partnerekkel. A hazai rendezésű események közül több korszak kutatóinak fóruma volt a *Bronzművesség az őskortól a középkorig. Műhelykonferencia régészeti és történeti korú bronztárgyak vizsgálatának lehetőségeiről* című tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében, az Akadémia budavári épületegyüttesének Jakobinus termében. Az intézet kutatója által vezetett Lendület-program munkatársai részt vettek az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya *A Lendület-program a bölcsészettudományokban* rendezvényének megszervezésében a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából az Akadémia székházában. Nemzetközi rendezésű eseményei – például a *Facing and Transforming the Roman Tradition in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, a *6<sup>th</sup> Meeting of the ICAZ Animal Palaeopathology Working Group* és a *The Alsónyék story: towards the history of a persistent place. The 6.-5. millennium BC in the Sárköz in southern Hungary* című konferenciák – a klasszikus értelemben vett régészeten túl számos szakterületet érintő, az archeozoológián át a radiokarbonkeltezésig terjedő eredményeket mutattak be. Az intézményben rendszeresek a könyvbemutatók. Az intézet társrendezésében valósultak meg a *Pilisi gótika – II. András francia kapcsolatai* és Miklós Zsuzsa emlékére a *Ki gépen szállt fölébe...* című kiállítások a Ferenczy Múzeumi Centrumban, Szentendrén, valamint Gödöllőn. Intézeti munkatárs volt a Pannonhalmi Apátsági Múzeumban megnyílt *Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határán* kiállítás társrendezője. Intézeti munkatárs a kurátora a szegedi Móra Ferenc Múzeumban eredeti leletegyütteseket felvonultató *Pompeji. Élet és halál a Vezúv árnyékában* kiállításnak is.

Az intézet 14 külföldről érkezett és 11 hazai vendégkutatót fogadott hat hónapnál rövidebb időre. Munkatársai közül 9 kutató végzett külföldi szakmai munkát összesen 9 intézményben (Harvard Medical School, Boston; Mongol Tudományos Akadémia Történeti és Régészeti Intézete, Ulánbátor; Deutsches Archäologisches Institut, Berlin; GWZO, Universität Leipzig; Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz; Universität Wien; Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg; Universität Innsbruck; Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézete, Nyitra). Három hazai intézményben dolgozott két szakembere vendégkutatóként (Déri Múzeum, Debrecen; MNM-Mátyás Király Múzeum, Visegrád; Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár).

Az intézet munkatársai több felsőoktatási intézményben fontos szerepet játszanak az egyetemi oktatásban, doktori iskolák munkájában. Kutatási programjai egyúttal MA- és PhD-dolgozatok alapját képezik, számos fiatal kutató számára a mobilitás egyetlen lehetőségeként. Rendszeres felsőoktatási tevékenységet 11 kutató végez, akik az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Debreceni Tudományegyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Szegedi Tudományegyetem és a Szent István Egyetem oktatói.

#### IV. A 2016-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

A magyarországi népvándorlás kori leletanyag feldolgozása és kiadása (2016. november 1–2019. október 31.), NKFIH, 33 562 000 Ft támogatással. Az MTA BTK Régészeti Intézet és a MNM közös projektjének célja kiválasztott magyarországi népvándorlás kori lelőhelyek új elméleti és gyakorlati módszerek alkalmazásával történő, egységes szemléletű közlése és feldolgozása. A germán és az avar leletek kiadása a *Monumenta Avarorum Archaeologica (MAA)*, valamint a *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae (MGAH)* sorozatokban valósul meg.

MTA BTK adatbank III (2016. január 1–2016. augusztus 30.), Magyar Tudományos Akadémia, 8,3 millió Ft támogatással. A program keretében a Bölcsészettudományi Kutatóközpont már meglévő, hagyományos adatbázisok digitalizálást és digitális fejlesztését végezte. A munkálatok részben közös bölcsész adatbázisok, részben speciális intézeti adatbankok kiépítését célozták.

*Régészeti Topográfia Módszertani Kötet* (2017. január 1–2017. június 30.), Magyarország Miniszterelnöksége és az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága, 3 és 2 millió Ft támogatással. A kötet az intézet által 2015-ben *Magyarország régészeti topográfiája. Múlt – jelen – jövő* címmel megrendezett nagyszabású konferencia előadásai alapján készült tanulmányokat mutatja be. Az elkészült kéziratok rendkívül széles spektrumban mutatják be az elmúlt évtizedek eredményeit, a kutatási terület módszertanát és a kutatás további lehetőségeit.

*Holl Imre tiszteleti kötet* (2017. január 1–2017. június 30.), MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága, 2 millió Ft támogatással. A kötet középkori régészetünk kiemelkedő egyénisége, a 2016-ban elhunyt Holl Imre 90. születésnapja alkalmából készült tanulmányokat tartalmazza. A változatos, sokrétű tematika a középkori és kora újkori mesterségekhez, kézművesekhez, műhelyekhez és termékeikhez kapcsolódik, alapvetően magyarországi kutatásokból, leletekből kiindulva, de európai, elsősorban közép-európai kitekintéssel.

Infra pályázat, 2016 tavasz 1. kategória (2016. február–2017. június 30.), Magyar Tudományos Akadémia, 16,5 millió Ft támogatással. Az intézet sikerrel pályázott a korábbi Infra-pályázaton beszerzett roncsolásmentes terepi diagnosztikai eszközpark új műszerekkel és szoftverekkel történő bővítésére, valamint a műszerek terepre szállításához szükséges műszerautóra. 2016 végéig sor került a műszerek és a szoftverek, valamint a műszerautó beszerzésére, utóbbi speciális kialakítása 2017 nyár közepéig valósul meg. Az eszközöket az intézet már a beszerzés évében használta topográfiai-lelőhelyfelderítési feladatokra.

Infra pályázat, 2016 tavasz 2. kategória (2016. február–2017. január 31.), Magyar Tudományos Akadémia, 18,2 millió Ft támogatással. Az intézet 2016-ban az Kutatási Infrastruktúra Pályázat keretein belül sikeresen pályázott egy Agilent TapeStation 4200-as berendezésre. Az Archeogenetikai Laboratóriumban végzett új generációs szekvenálási eljárások optimalizálásához és hatékony működéséhez szükség volt az egyes lépések eredményességének minőségi és mennyiségi ellenőrzésére és kiértékelésére, amelyet korábban elavult, csak hozzávetőleges eredményeket produkáló eljárással sikerült kivitelezni. A most beszerzett készülék ezzel szemben nagy pontosságú mérésekre képes. A műszerrel végzett mérések közvetlenül módon kapcsolódnak a laboratóriumban végzett NGS alapú technológiákhoz.

Infra pályázat, 2016 ősz 1. kategória (2016. november–2017. június 30.), Magyar Tudományos Akadémia, 11,1 millió Ft támogatással. Az intézet sikerrel pályázott az Archeogenetikai Laboratórium műszerparkjának bővítésére, amelyre elsősorban az új kutatóházban kialakított laboratóriumba történő átköltözés miatt volt igény. A főként általános laboratóriumi eszközök-műszerek (hűtők, PCR-boxok, centrifuga, vegyszekrény stb.) az újonnan kialakított laboratórium megnövekedett számú technológiáinak és felületeinek minőségi kihasználását teszik lehetővé. A pályázatban megjelölt eszközök beszerzése az új laboratórium 2017. januári birtokba vételével párhuzamosan elindult.

Felújítási pályázat 2016 ősz (2016. október–2017. június 30.), Magyar Tudományos Akadémia, 3,7 millió Ft támogatással. A pályázat keretében az intézet az Archeogenetikai Laboratórium műszerparkjának azon eszközeire nyert forrást, amelyek felújításával a műszerek által biztosított technológiák amortizációja kitolható és azok megbízható módon szolgálják ki a laboratórium speciális műszereit és munkafolyamatait. A pályázatban megjelölt felújítások megvalósítása az új HTK-laboratóriumokba való átköltözéssel párhuzamosan 2016 végén elkezdődött.

#### V. A 2016-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Jakucs J, Bánffy E, Oross K, Voicsek V, Bronk Ramsey C, Dunbar E. et al: Between the Vinča and Linearbandkeramik Worlds: The Diversity of Practices and Identities in the 54th–53rd Centuries cal BC in Southwest Hungary and Beyond, Journal Of World Prehistory 29, Issue 3: pp. 267–336. (2016) ISSN: 0892-7537 (Print) 1573-7802 (Online) REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50009>
2. Oross K, Bánffy E, Oszás A, Marton T, Nyerges ÉÁ, Köhler K. et al. Szécsényi-Nagy A: The early days of Neolithic Alsónyék: the Starčevo occupation. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 94: pp. 93–121. (2013) [2016-ban jelent meg]  
REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50010>
3. Bánffy E, Oszás A, Oross K, Zalai-Gaál I, Marton T, Nyerges ÉÁ et al: The Alsónyék story: towards the history of a persistent place. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 94: pp. 283–318. (2013) [2016-ban jelent meg]  
REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50008>
4. Zalai-Gaál I: Zeiträume und Formenkreise – Zur Chronologie der kupferzeitlichen Nekropolen im östlichen Karpatenbecken. Acta Arch Hung 67: pp. 31–98. (2016)  
REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50038>
5. Dani J, Fischl KP, Kulcsár G, Szeverényi V, Kiss V: Visible and invisible inequality: changing patterns of wealth consumption in Early and Middle Bronze Age Hungary. In: Meller H, Hahn HP, Jung R, Risch R (Hrsg.), Arm und Reich – Zur Ressourcenverteilung in prähistorischen Gesellschaften, Halle (Saale): Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie, (Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle 14) , 219–242. (2016) ISBN: [978-3-944507-45-3](https://doi.org/10.1007/978-3-944507-45-3)  
REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadályja van.

6. Bálint Cs: A nagyszentmiklósi kincs. A Magyar történelem rejtélyei. Budapest: Kossuth kiadó (2016) ISBN: 978-963-0984-52-2  
REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadályja van.
7. Bollók Á: Excavating Early Medieval Material Culture and Writing History in Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Hungarian Archaeology. *Hungarian Historical Review* 5.2: pp. 277–304. (2016)  
REAL: <http://real-j.mtak.hu/id/eprint/6770>
8. Bollók Á, Csiky G, Vida T (eds): Zwischen Byzanz und der Steppe: archäologische und historische Studien. Festschrift für Csanád Bálint zum 70. Geburtstag = Between Byzantium and the Steppe: Archaeological and Historical Studies in Honour of Csanád Bálint on the Occasion of His 70th Birthday. Budapest: Institute of Archaeology, RCH HAS 786 p. (2016) ISBN: 978-615-5254-05-5  
REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/32460>
9. Vida T: Késő antik fémedények a Kárpát-medencében. Gazdaság és hatalom a népvándorlás korában. (Hereditas Archaeologica Hungariae 1.) Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet – Archaeolingua, 144 p. (2016) ISBN: 9789639911772  
REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/42532>
10. Benkő E, Oborni T (szerk): Székelyföld története I. A kezdetektől 1562-ig. Székelyudvarhely: MTA BTK – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum, 2016. ISBN: 978-606-739-041-4  
REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadályja van.
11. Benkő E, Mende BG, Mihály F, Muckenhaupt E: A csíksomlyói középkori kegyszobor a roncsolásmentes vizsgálatok és a történeti kutatások tükrében. In: Dáné V, Lupescuné Makó M, Sipos G. (szerk.), Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére. Kolozsvár, pp. 17–37. (2016) ISBN: 978-606-739-054-4  
REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadályja van.
12. Kovács Gy, Zatykó Cs (eds): “per sylvam et per lacus nimios” The Medieval and Ottoman Period in Southern Transdanubia, Southwest Hungary: the Contribution of the Natural Sciences. Budapest: Institute of Archaeology, RCH HAS 252 p (2016) ISBN: 978-615-5254-06-2 REAL: <http://real.mtak.hu/39117/>
13. Kovács Gy – Hatházi G: Újabb kutatások a csókakői várban. Az alsóvár régészeti kutatása (2014–2015) *Castrum*, pp. 111–130. (2016/1–2)  
REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50006>
14. Merva Sz: Potential Husbandry Strategies in 10<sup>th</sup>-Century Settlements in the Carpathian Basin. A Case Study: Two Early Medieval Sites along the River Danube. In: RURALIA X. Agrarian technology in the medieval landscape / Agrartechnologien / Technologies agraires. 9<sup>th</sup>-15<sup>th</sup> September, Smolenice. Ed.: Klapšte J. Brepols Publishers, n.v., Turnhout, Belgium, pp. 395–406 (2016) ISBN: (print) 978-2-503-55137-1, ISBN: (electronic) 978-2-503-55194-4, DOI: 10.1484/M.RURALIA-EB.5.110666 REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50014>

15. Csász A, Szécsényi-Nagy A, Csákyová V, Langó P, Bódis V, Köhler K et al. Mende BG: Maternal Genetic Ancestry and Legacy of 10(th) Century AD Hungarians. Scientific Reports Vol. 6, 16 September (2016), Article number 33446. ISSN: 2045-2322 DOI 10.1038/srep33446.REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50016>
16. Csákyová V, Szécsényi-Nagy A, Csász A, Nagy M, Fusek G, Langó P. et al. Mende BG: Maternal Genetic Composition of a Medieval Population from a Hungarian-Slavic Contact Zone in Central Europe. Plos One 11: (3) p. e0151206. (2016) ISSN: 1932-6203 DOI 10.1371/journal.pone.0151206 REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50015>
17. Frantz LAF, Mullin VE, Pionnier-Capitan M, Lebrasseur O, Ollivier M, Perri A et al: Genomic and archaeological evidence suggest a dual origin of domestic dogs. Science 352(6290): pp. 1228–1231 (2016) REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/50017>

## BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

### TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9.  
telefon: (1) 224 6755; fax: (1) 224 6756  
e-mail: tti.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.tti.btk.mta.hu  
Igazgató: Fodor Pál, az MTA doktora

### I. A kutatóhely fő feladatai 2016-ban

A 2012. január 1-jén érvénybe lépett akadémiai szervezeti átalakítás és intézeti igazgatóváltás eredményeként 2016-ban is a folyamatosság és a változás jellemezte az intézet működését. A *korábbi eredményekre építve* így az intézet 2016-ban is az alapvető kézikönyvek készítését, az őstörténettől 1990-ig terjedő időszak egyetemes történeti összefüggésekbe ágyazott magyar történetére vonatkozó alapkutatások végzését (különös figyelemmel a forráskiadásra), az eredmények szakszerű, széles körű (külföldi és hazai) publikálását és a magyar társadalom történeti gondolkodásának formálását tekintette legfontosabb feladatának. Az intézet ezt azzal teljesíti, hogy hosszú távra tervezett alapkutatásokat szervez és végez, és biztosítja az infrastruktúrát a kutatási eredmények gyors és magas színvonalú publikálásához. Rendezvényeik (intézeti előadások, műhelytanácskozások, fiatal kutatók fóruma) a folyamatban lévő és lezárt kutatásokról szóló beszámolókkal és műhelyvitákkal, újonnan megjelent művek bemutatásával, kisebb-nagyobb konferenciákkal járulnak hozzá e feladatok ellátásához. Hagyományainak megfelelően az intézet biztosítja a magyarországi központi történettudományi intézmények és folyóiratok (MTA Történettudományi Bizottsága, Magyar Történelmi Társulat, *Századok*, *Történelmi Szemle*, *Világtörténet*, *The Hungarian Historical Review*) működésének infrastrukturális háttérét és a szakma nemzetközi intézményeivel való kapcsolattartást. A *változtatás* fontos eleme az, hogy az egyéni kutatások mellett nagyobb hangsúlyt kapott a csoportos, projektkeretekben végzett munka. A projektek a történettudomány nagy nemzetközi témáihoz illeszkednek, és megvalósításukhoz egyre több a magyar és nemzetközi pályázatokon elnyert forrás. Legnagyobb szakmai elismerést és társadalmi visszhangot kapott tudományos eredményeiket a *Szigetvár és Turbék politikai, katonai és szakrális szerepe az oszmán–Habsburg nagyhatalmi vetélkedésben és a magyarországi török berendezkedésben – tények és emlékezet* c. projektjükkel érték el. 2016-ban folytatódott a 2015-ben konzorciumvezetőként elnyert igen széles körű nemzetközi együttműködést igénylő Horizon 2020 pályázatuk (*Kulturális ellenállás a szovjet tömb országaiiban*) munkálatai. Igen sikeres, nagy nyilvánosságot élvező projektjük a Lendület-pályázat keretében a magyar politikatörténetben különös fontosságú uralkodókoronázások és a Szent Korona históriájával kapcsolatos, 2012-ben indult kutatás, amelyet 2017. január 1-jei hatállyal az MTA elnöke véglegesített. 2015 májusa óta működik a középkori magyar gazdaságtörténettel foglalkozó Lendület-kutatócsoportjuk és az év során indíthatták meg Trianon Lendület-kutatócsoportjuk munkáját. Különösen sok energiát fordítottak az idegen nyelvű (angol, francia, német, olasz, horvát, szerb, szlovák) publikációkra, így angol nyelvű szakmai folyóiratuk 4 számát tették közzé. Az intézet lényeges célkitűzése társadalmi súlyának növelése és a történeti közgondolkodás, az ún. nyilvános történelem (public history) szakavatott befolyásolása. Ennek elsődleges eszköze az internet és az intézeti honlap, amely 2012-ben megújult és azóta naprakészen frissül. Nem csupán az intézetben zajló kutatókról és kutatásokról, hanem konferenciákról és a nemzetközi, valamint a hazai történetírást foglalkoztató aktuális kérdésekről is tudósít. A honlap meghatározó véleményformáló eszköz kíván lenni mind a szűkebb szakmát, mind a közvéleményt érdeklő történeti kérdésekben. Az általános és középiskolai történelemoktatást támogatják az év során, az Oktatásfejlesztési Intézettel kötött szerződés keretében készült tankönyvszövegek és történelmi atlaszok. Nemzetközi konferenciáik közül különösen nagy visszhangot kapott az 1956. évi forradalom

történetével foglalkozó, az MTA Dísztermében tartott rendezvény, valamint a Szigetvár ostromának 450. évfordulója alkalmából tartott és a nemzetközi oszmanisztika legismertebb kutatóit felvonultató, többnapos konferencia. Nem könnyítette meg az intézet munkáját az év utolsó heteiben zajló költözés új épületükbe, különösen fájdalmas, hogy átmenetileg hozzáférhetlenné vált könyvtáruk.

## II. A 2016-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

### a) Kiemelkedő kutatási eredmények

A középkori témacsoport legjelentősebb eredménye a világi archontológiai kézikönyvsorozatok késő középkori részének első kötete. Ez a rendelkezésre álló forrásanyag teljességének feldolgozásával ad minden korábbi kísérletnél pontosabb képet a késő középkori Magyar Királyság egyházi és világi vezetőrétegének személyi összetételéről és annak változásairól, megalapozva ezzel további intézmény-, politika- és társadalomtörténeti vizsgálatokat. Megjelent a témacsoport-vezető válogatott hadtörténeti tanulmányainak kötete és Székesfehérvár Árpád-kori történetét feldolgozó monográfiája. A témacsoport tagjai szerepet vállaltak a középkori magyar és európai hadtörténet kevésbé ismert eseményeit és jelenségeit új kutatások alapján bemutató tanulmánykötet létrehozásában. Igen eredményes munkát folytatott a jelentős részben a témacsoport munkatársaira támaszkodó és a témacsoport egyik munkatársa által irányított MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) is. *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról* című kötetüknek az Árpád-kortól a 16. század elejéig terjedő időszak gazdaságtörténete különböző részterületeit feldolgozó tanulmányai egy régóta hiányzó, európai horizontú középkori magyar gazdaságtörténet előmunkálatának tekinthetők. A csoport kutatási témáinak egyik hangsúlyos része a középkori Magyar Királyság külkereskedelmi kapcsolatainak vizsgálata. E témakörhöz kapcsolódik a középkori Bártfa és Kis-Lengyelország kapcsolatairól szóló publikációjuk: egy lengyel professzor monográfiájának magyar nyelvű kiadása.

A kora újkori témacsoport és egyben az intézet legjelentősebb tudományos eredménye a *Szigetvár és Turbék politikai, katonai és szakrális szerepe az oszmán-Habsburg nagyhatalmi vetélkedésben és a magyarországi török berendezkedésben – tények és emlékezet* c. NKFIH kutatási program keretében született. A régészeti és környezeti vizsgálatok előkészítésére a Szigetvár melletti Alsó-Turbék szőlőhegyen légi fényképezéssel és geodéziai módszerekkel digitális domborzatmodell készült. Az ennek alapján megindult régészeti feltárás során a turbéki rommezőn megtalálták Szulejmán szultán türbóját, a mellé épített dzsámit, a derviskolostor részeit és az épületegyüttest körülvevő, árkokat erődítmény maradványait. A további, légi lézerszkennelő és digitális mérőkamerás vizsgálatok, valamint az ásatások során az eddigi legjelentősebb Kárpát-medencei török kori környezettörténeti leletanyag került elő. E vizsgálatokkal párhuzamosan kiterjedt egyháztörténeti, politikatörténeti és emlékezet-politikai kutatásokat is folytattak. Így a Habsburg–oszmán diplomáciai kapcsolatok (1553–1568) iratanyagából elkészültek az 1564–1568. évek iratainak regesztái.

Az intézet szervezésében, négy éves munka eredményeként jelent meg a *Székelyföld története* I–III. c. nagymonográfia, amelynek meghatározó szerkesztője a kutatócsoport egyik munkatársa volt. A 2200 oldalas munka részletekbe menően foglalja össze a történettudomány székelyekre vonatkozó, a legfrissebb kutatási eredményeket is hasznosító ismeretanyagát. A székelység korai történetét vizsgálva megállapítja, hogy az újonnan feltárt régészeti és embertani adatok a székelység magyar eredetét támasztják alá. Fontos kora újkori vonatkozású eredmény annak bizonyítása, hogy a székelység közigazgatása, belső bíráskodási gyakorlata a 17. század elején már sok tekintetben hasonlított a vármegyei közigazgatáshoz.

A rendiség erdélyi fogalma is átalakult ebben a korszakban – a székelyek ugyan megmaradtak közösségi alapon szerveződött egységes rendi nemzetnek, de a társadalmukon belüli differenciálódás komoly politikai súrlódásokhoz vezetett. Az újkori fejezetek főbb megállapításai közül kiemelendő annak a folyamatnak bemutatása, melynek során a székelység katonai társadalma elveszítette rendi jellegét, viszont megkezdődött az új székely identitás megalkotása, és a székelyek a magyar nemzet részévé váltak.

A témacsoport 16–18. századdal kapcsolatos politika-, társadalom- és művelődéstörténeti kutatási eredményei markánsan mutatják az intézetnek a magyar történetet európai és egyetemes történeti összefüggésekbe helyező irányultságát. Kimutatták, hogy a Dózsa-felkelésről érkező hírek nagy hatással voltak a humanista történetírókra, ábrázolásmódjukat leginkább az antik történeti hagyomány és felekezeti hovatartozásuk befolyásolta. Az erőteljes katolikus műltszemlélet ellenében a protestáns gondolkodók és történetírók köreiből kialakult egy eddig kevésbé ismert „alternatív”, protestáns Szent István- és Szent Korona-értelmezés. A magyar politika külső korlátainak és lehetőségeinek esettanulmánya az a német nyelvű közleményük, amely arra a következtetésre jut, hogy a budai pasa és az erdélyi fejedelem az oszmán hatalmi ideológia szerint a szultán azonos rangú tisztviselőinek számítottak. A korabeli magyar politikai elit európai súlyát mutató további kutatási eredményük eddig nem ismert szentszéki források alapján az, hogy az 1690-es évek elején felmerült egy tizedik, katolikus választófejedelemség létesítésének szükségessége a Német-római Birodalomban, s erre az egyik lehetőség a töröktől éppen visszafoglalt Magyar Királyság lett volna. Sokéves kutatási projektjük részeként jelent meg Bél Mátyás nagy 18. századi (Európában pártját ritkító) országleírásának Győr, Komárom és Esztergom vármegyét bemutató kötete. Rómában szervezett nemzetközi konferenciájuk az Európa határvidékén lévő nemzetek római egyházi intézményeit vizsgálta, kapcsolódva ezzel a német, olasz, francia és spanyol kutatások legújabb törekvéseihez. Egyik munkatársuk közreműködésével jelent meg magyarul, olaszul és angolul egy gazdagon illusztrált kötet a Falconieri-palota történetéről, amely jelentős hozzájárulás a nemzetközi barokk-kutatáshoz, hiszen elsőként vállalkozott arra, hogy egy nagyon kevésbé ismert Borromini-emlékről készítsen önálló feldolgozást.

A témacsoporthoz kapcsolódó *Lendület Szent Korona Kutatócsoport* 2016-ban eddigi legsikeresebb esztendejét zárta. Saját kiadású önálló köteteik közül kiemelkedik a magyar uralkodókoronázásokra 1508 és 1916 között kibocsátott koronázási érmék teljes katalógusa, a 16–18. századi protestáns Szent István- és Szent Korona-értelmezés monografikus feldolgozása, valamint az 1916 végi utolsó magyar uralkodókoronázás új tudományos kutatásokra építő, ám népszerűsítő jellegű összefoglalása. A kutatócsapat két korábbi (egy magyar és egy német) kötete utánnomásban, másik kettő (egy magyar és egy román) pedig második, javított kiadásban látott napvilágot.

Az *újkori témacsoport* kutatásainak középpontjában ez évben is a 19. századi magyar nemzetépítés regionális és európai összefüggésekbe ágyazott vizsgálata állt. A témacsoport hét tagja vesz részt az OTKA támogatását élvező *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* nevű multidiszciplináris kutatócsoport munkájában. A projekt keretében Budapesten rendezett *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában* c. konferencia teljes anyaga önálló könyvben, a *Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből* c. sorozatuk 2. köteteként látott napvilágot az év folyamán az intézet saját kiadásában. A 19. századi nacionalizmustörténet átfogó narratívájához kapcsolódó filozófiatörténeti és politikai eszmétörténeti tanulmányok meggyőzően bizonyítják, hogy feszültség mutatkozott az egyes diszciplínák jelentkezése, intézményesülése, ezzel együtt járó autonómiaigénye, valamint a kulturális nemzetépítésbe

való illeszkedése között. Az OTKA-projekt kívánalmainak megfelelően munkatársaik egyéni kutatásaiban nagy súly esett a nemzet, a kulturális nacionalizmus és a tudomány közötti – főleg 19. századi – összefüggésekre. Egy magyar és egy neves amerikai kiadónál megjelent angol nyelvű monográfiájuk tárgyalja ezeket a kérdéseket. Különösen fontos új kutatási eredmények születtek a Széchenyi Emlékéhez kötődően a politika- és eszmetörténet terén, így a politikai nyelv reformkori historikumával kapcsolatban és Széchenyi gondolati hagyatékának felhasználásáról a 19. század végi, 20. század eleji magyarországi parlamenti politikában.

*A Horthy-korszak témacsoport* munkásságát évek óta nagy társadalmi és tudománypolitikai figyelem övezi, hiszen a magyarországi emlékezetpolitikai viták legnagyobb visszhangot keltő része a Horthy-korszak történetét érinti. Megjelent a Horthy-kultuszról készült monográfia második, javított kiadása, és a *Trianon* címmel az 1920. évi békeszerződés összetett problémáját közérthető formában, sok képi, térképi illusztrációval bemutató munka is országos figyelmet kapott. Szakmai műhelyvitákkal elkezdődött a Horthy-korszak kétkötetesre tervezett kézikönyvének előkészítése, amely különösen a művelődés-, társadalom-, gazdaság-, kül- és kisebbségtörténeti területeken kíván új szempontú összegzést adni a korszak 25 évéről. Az Intézet ezen kívül is több műhelyvitát szervezett a Horthy-korszak vitatott kérdéseiről. A témacsoport nagy súlyt helyez a két világháború közötti és a második világháború alatti Magyarország nemzetközi kapcsolatainak, különösen a közép-európai regionális konfliktusok kutatására. A múlt év jelentős szakmai teljesítménye a multietnikus Csehszlovákia 20. századi kül- és kisebbségpolitikai konfliktusainak magyar központú monografikus elemzése, illetve a Horthy-korszak Magyarországnak jugoszláv forrásait közreadó kötet. Az MTA BTK kiadásában magyar és szerb nyelven egyaránt megjelent a magyar-szerb történeti megbékélési folyamat akadémiai vegyes bizottsági munkáját összegző tanulmánykötet.

Az NKFIH (OTKA) K-13004 számú, *Kelet-európai nacionalizmusok az első világháború éveiben* című kutatási program keretei közt a csoport tagjai tizenöt tanulmányt publikáltak a kismemzeti nacionalizmusok szerepéről az első világháború alatti és utáni kelet-közép-európai nemzetállami konfliktusokban, a területi, szociális kérdések miatt kirobbant utóháborúkban. Szeptemberben a bukaresti Balassi Intézettel közösen az 1916. évi erdélyi háború 100. évfordulója alkalmából magyar-román konferenciát szerveztek, amelynek anyagait időközben magyarul meg is jelentették. A csoport más munkáiban számos olyan kérdéskört érintettek, amelyek folyamatosan foglalkoztatják a magyar tudományos közéletet és a társadalmi közgondolkodást. Ilyen volt a turanizmus történetét elsőként monografikus igényvel feltáró kismonográfia, amely a magyar tudományos és művészeti életben közel két évszázada folyamatosan jelen lévő orientalizmus motívumainak, eszmeáramlatainak ellentmondásos témáját egyszerre empatikus és kritikus megközelítésben tárgyalva máris igen nagy szakmai és médiavisszhangot váltott ki. A témacsoport több tagja alapvető tanulmányokat publikált a Horthy-korszak keresztény-nemzeti világgépét meghatározó szellemi áramlatokról, vitákról, amelyekben a konzervatív nemzeti irányzatok mellett a turanizmus, a népi mozgalom és a fajvédő mozgalom törekvései egyaránt jelen voltak. A következő évben elkészülő Bajcsy-Zsilinszky Endre monográfiának ebben az évben öt előtanulmánya jelent meg. Emellett a Baráth Tiborról, Kodolányi Jánosról, Tisza István, Károlyi Mihály és Kun Béla két világháború közötti megítéléséről, az 1918-1919. évi politikai és közéleti vitákról, valamint az antiszemita évrendszerek intézményesüléséről jelentek meg rendkívül alapos szakmai elemzések. A *Gulag Emlékév* számos hazai és nemzetközi konferenciájának, kiállításának egyik vezető kutatója a témacsoport munkatársa volt. Ő állította össze az emlékév legfontosabb tudományos munkáját, a Szovjetunióban fogva tartott magyar hadifoglyok és az

oda elhurcolt magyarországi civilek eddig feltáratlan hatalmas levéltári anyagából készített reprezentatív forráskiadványt, amely 2017-ben fog megjelenni.

Július 1-jén elkezdődött a csoport munkatársa által vezetett *Trianon 100 év után: kontextus, lokalitás, régió* című Lendület II. kutatási program, amelyben összesen 22 belső és külső kutató, köztük a témacsoport öt munkatársa vesz részt. A kutatócsoport munkája iránt élénk médiaérdeklődés nyilvánult meg: a kutatócsoport vezetője és egyes kollégái számos országos (RTL Klub, mandiner.hu, Lánchíd Rádió, Kossuth Rádió, stb.) és helyi médiumban (mta.hu, a Reuss Média vidéki lapjai) nyilatkoztak. Elindultak a kutatások és a konferencia-részvételek is. Egyik munkatársuk 2016. november 24. és 26. között Párizsban, az Institut d'Etudes Politiques konferenciáján (*State and Food Supplying during the Wars*) tartott előadást a közellátás és összeomlás kérdéseiről. Elkezdték a Trianon-élművek adatbázisának kiépítését és a római források feltárását. Első kiadványuk, a magyar békedelegáció naplója 2017 tavaszán jelenik meg.

*A jelenkortörténeti témacsoport* tagjainak fő kutatási területe Magyarország, Kelet-Közép-Európa és a nemzetközi kapcsolatok második világháború utáni története. Kutatásaik középpontjában 2016-ban is két nagy témakör állt: a nemzetközi kapcsolatok és az 1945 utáni időszak, különösen a Kádár-korszak társadalomtörténete kelet-közép-európai összehasonlításban. A témacsoport tagjai sikeresen vettek részt számos nemzetközi kutatásban, önálló nemzetközi projektek vezetésében, melyeket többek között az ERC-Horizont 2020 keretprogram, a British Academy és az NKFIH is támogat. A témacsoport tagjainak kutatásai kelet-közép-európai összehasonlító kontextusban is meghatározók, az eredmények publikálása a terveknek megfelelően haladt. Kiemelkedő eredmény, hogy a témacsoport két tagjának néhány hónapon belül monográfiája jelenik meg rangos amerikai egyetemi kiadónál, az Indiana University Pressnél, valamint a londoni Anthem Press is szerződést kötött a témacsoport két tagjának szerkesztésében megjelenő tanulmánykötet publikálására.

A jelenkortörténeti témacsoport vezetésével 2016. február 1. óta zajlik a *COURAGE – Gyűjtemények hálózata (Kulturális ellenállás és ellenkultúra. Az ellenzékiesség öröksége az egykori szocialista országokban)* című kutatási program, az egyetlen olyan European Research Council – Horizont 2020 finanszírozású, humántudományi kutatási projekt, amelyet kelet-közép-európai intézmény koordinál. 12 nemzetközi partnerintézmény részvételével 16 országra terjed ki, jelenleg 60 külföldi és hazai kutató részvételével. A partnerintézmények között szerepel a kelet- és közép-európai legrangosabb egyetemek és akadémiai intézetek mellett az IOS Regensburg, Oxford University és a Trinity College Dublin is. A COURAGE nemzetközi kutatócsoport az ellenzékiesség kultúrájának forrásait kutatja a volt szocialista országokban. A kulturális ellenzékiesség gazdag hagyományának emlékét számos, jelenleg csak szétszórtan fellelhető gyűjtemény őrzi. A projekt egyik fontos célja, hogy a gyűjtemények számára lehetővé tegye társadalmi hatásuk és hatókörük növelését a kulturális ellenállás történeti gyökereinek és örökségének megértése segítségével. A COURAGE kutatási program 16 nyelven kutatja és teszi elérhetővé e gyűjtemények 1989 előtti és utáni történetét egy humántudományi hasznosításra fejlesztett online regiszterben, ami egyedülálló vállalkozás Európában. Ez a regiszter jelenleg 124 gyűjteményt tartalmaz és a partnerintézmények közreműködésével hetente körülbelül egy tucat új gyűjtemény történetének és intézményei/személyi hátterének leírásával bővül. Elindult a projekt portáljának honlapja, amely jelenleg 11 nyelven érhető el. A kutatáshoz kapcsolódóan a témacsoport tagjainak szerkesztésében 2016-ban angol nyelvű tematikus folyóiratszám jelent meg.

Sikeresen zárult a témacsoportban zajló NKFIH (OTKA) K-104408 számú, *Kollaboráció a szocialista korszakban* című kutatás. Eredményeként nyolc monográfia, négy szerkesztett tanulmánykötet (ebből egy angolul) és egy angol tematikus folyóiratszám született számos itthon és külföldön publikált folyóiratcikk és tanulmány mellett. A kutatás eredményeként megjelent publikációk sokkal árnyaltabban mutatják be a szocialista korszakbeli kollaboráció társadalmi hatását, szerepét és hatókörét nemzetközi és hazai kontextusban. A publikációk igen tág témaköröket ölelnek fel a hálózat társadalomtörténetétől, emlékezetben betöltött helyétől kezdve az NDK és román állambiztonsági kapcsolatokon keresztül egészen az egyéni élettörténetekig. A témacsoport fontos célkitűzése, hogy fórumot teremtsen a hazai jelenkortörténet-írásban zajló vitáknak. Ennek megfelelően 2016-ban a témacsoport tagjai számos hazai és nemzetközi konferenciát rendeztek Budapesten, Prágában, Varsóban és Oxfordban. Ezek közül kiemelkedik az 1956-os forradalom 60. évfordulója alkalmából rendezett, nyílt felhívásos tudományos konferencia, amelyen számos panelt a témacsoport tagjai szerveztek (Eger, 2016. szeptember 8-10.). A témacsoport két tagjának szerkesztésében jelent meg az 1956-os kutatásokat nemzetközi kontextusba helyező *Hungarian Historical Review* 2016/4-es, 1956 és az ellenállás témakörével foglalkozó tematikus különszáma.

*Az egyháztörténeti témacsoport* a 2017-ben záruló zsinatkutatási OTKA-pályázatra épül. 2016-ban az *Egyháztörténeti Források* című sorozatban 7 kötetet jelentettek meg: ötöt különböző egyházmegyék 19-20. századi zsinatairól, kettőt az 1900 és 1932 közötti katolikus nagygyűlésekről. A katolikus egyház 18–20. századi zsinatainak és nagygyűléseinek kutatása egyértelműen fehér foltnak minősülő terület az egyháztörténet-írásban. Négyévi alapkutatást követően értek el a források publikálásához, amelyek megvilágítják az egyes papi tanácskozások, gyűlések összehívásának hátterét és lebonyolításuk menetét, a határozatok pedig az egyházszervezet korabeli működésére vetnek fényt. Egyik munkatársuk Prohászka-tanulmánya szerint Prohászka azon kevés püspökök közé tartozott, akik kezdettől fogva elleneztek a háborút, ez a belső meggyőződése a háborús eufória lanyhulásával párhuzamosan vált nyilvánosan is vállalt álláspontjává.

*A Délkelet-Európa története* témacsoport legjelentősebb teljesítménye az Oszmán Birodalom és a Balkán 18–20. századi kapcsolatrendszeréről szóló monográfiásorozat két újabb kötetének megjelenése volt. A nemzetközi szakirodalomban párját ritkító vállalkozás felkeltette a terület legnevesebb külföldi kutatóinak figyelmét, eredményeinek egy részét rövidesen egy Németországban megjelenő kézikönyvben teszik közzé. Mind a szakmában, mind a politikában nagy elismerést váltottak ki a második világháború alatti magyar-szerb kapcsolatokat elemző publikációik. Egyik munkatársuk az albán nemzetné válási folyamatot elméleti igényességgel, gazdag forrásbázisra építve vizsgáló tanulmányokat tett közzé.

*A tudománytörténeti témacsoport* vezetője *Konzervatív reform* címmel nagy terjedelmű kötetet jelentetett meg a 20. századi magyar történetírás és történettudományi intézményrendszer öt meghatározó személyiségéről (Klebsberg Kunó, Domanovszky Sándor, Szekfű Gyula, Hóman Bálint, Hajnal István), olyan egyéniségekről, akiket nemzeti történelmünk tág horizontú kutatása különböző módokon és mértékben politikai következtetésekre is vezetett.

*Az intézet tudományos információs témacsoportja* az intézet (és növekvő mértékben a kutatóközpont) tudományos kiadványait, folyóiratait gondozza, végzi e munkák olvasószerkesztését, korrektúrázását, tördelését, azaz teljes nyomdai előkészítését, valamint a nyomtatás munkáinak szervezését és a megjelent kötetek terjesztését. A témacsoport feladatköréhez tartozik az intézet rendezvényeihez kapcsolódó kisnyomtatványok (meghívók, szórólapok, névtáblák stb.) elkészítése (2016-ban ötven meghívó grafikai tervezését végezték

el), valamint rájuk hárul az MTA BTK, az MTA BTK TTI magyar és angol nyelvű honlapjának, illetve a *Hungarian Historical Review* angol nyelvű honlapjának gondozása, szerkesztése, technikai kezelése is. Az intézetben rendezett előadásokról és konferenciákról a témacsoport munkatársai készítenek összefoglalókat, illetve képillusztrációkat a honlapokra. A témacsoport 16 folyóirat-szám (2016-tól a TTI kiadványai mellett ők gondozzák az ITI *Helikon* c. folyóiratát is) nyomdai előkészítését végezte. Emellett a csoport terjesztési részlege átvette valamennyi BTK mint kiadó által jegyzett folyóirat terjesztésének ügyintézését is. 2016-ban megjelentették a *Történelmi Szemle*, *Világtörténet*, *The Hungarian Historical Review* és a *Helikon* című folyóiratok 1–4. számait, elvégezték a folyóiratok archiválását és a folyóirat-támogatási feltételek szerint a honlapon hozzáférhetővé tették cikkeiket. Emellett a témacsoport gondozza a *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények* c. évkönyvet is. Az intézeti sorozatok (a 2012-ben indított Magyar Történelmi Emlékek alsorozatai) között 2016-ban 15 kötet jelent meg a témacsoport tagjainak gondozásában. Az MTA BTK- Magyar Őstörténeti Témacsoport új sorozataként 2016-ban indult meg a *Források és Tanulmányok* sorozat, melynek első kötetét szintén a témacsoport munkatársai készítették a grafikai tervektől a megvalósulásig. Ők készítettek még 3 további, az MTA BTK különböző intézetei által jegyzett kötet. A kötetek között szerepel egy szerb, egy szlovák, illetve két angol nyelvű kötet előkészítése is. Sorozaton kívül a témacsoport gondozta a Szent Márton Emlékév alkalmából megjelent, Tóth Ferenc által szerkesztett reprezentatív kötetet, illetve a *Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566* Emlékbizottság támogatásával indított sorozatban 2016-ban megjelent 3 kötetet. A Magyar Történelmi Társulat *Századok Könyvek* címmel indított sorozatának Fónagy Zoltán szerkesztésében megjelent nyitókötete, valamint az MTA–ELTE Válságtörténeti Kutatócsoport, illetve az MTA BTK TTI Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport együttműködésével készült *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv* (2016) előkészítése és megjelentetése is a témacsoport munkáját dicséri. A témacsoport munkatársai készítették el az OFI megrendelésére, a velük való együttműködésben az *Általános iskolai* és a *Középkorai Történelmi Atlasz(ok)* új, javított és bővített kiadását. Mindösszesen 48 MTA BTK által jegyzett kiadvány létrehozásában, terjesztésében működtek közre, ezekből 42 kötetet teljes egészében a témacsoport munkatársai készítették el. A témacsoport 2016. évi munkájához szorosan hozzátartozik a terjesztés megújítása, ennek sikeréhez 2016-ban hozzájárult részvételük a tavaszi Nemzetközi Könyvfesztiválon, illetve az MTA BTK által megnyitott új könyvesbolt (Penna Bölcsész Könyvesbolt) üzemeltetésében.

Kiemelendő az intézetnek az ötödik évfolyamához ért *The Hungarian Historical Review* c., angol nyelvű folyóiratával kapcsolatos tevékenysége. A régen megszűnt *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* új folyamaként 2012-ben indult lap az egyetlen olyan folyóirat, amely kifejezetten magyar történelemmel foglalkozik angol nyelven, évente négy lapszámban. A lap élénkíti a párbeszédet a térségünkkel foglalkozó hazai és külföldi kutatók között. A benne megjelenő cikkek a nyomdai megjelenés után fél évvel a folyóirat honlapjáról ingyenesen letölthetők. A recenziók azonnal, megjelenéskor bekerülnek a nemzetközi [www.recensio.net](http://www.recensio.net) online adatbázisba ahonnan ingyenesen letölthetők. A cikkek – szerződés alapján – megjelenés után egy évvel elérhetők a rangos JSTOR és EBSCO nemzetközi adatbázisokból is. A cikkeket az MTA intézményeiben, a partnerintézményekben, a nagyobb magyar egyetemeken és levéltárakban dolgozók számára azonnal hozzáférhetővé teszik a [www.hunghist.org](http://www.hunghist.org) honlapon keresztül IP-cím alapon.

## **b) Tudomány és társadalom**

2016-ban az intézet munkatársai több száz ismeretterjesztő írást publikáltak és előadást tartottak, határon túli magyar közösségek és külföldi intézmények felkéréseinek is eleget téve.

Gyakran foglalkoztatott szakértők rádió és televíziós műsorokban, így például a Magyar Rádió *Regényes történelem* c. műsorában elhangzó adásaiban, egyes csatornákon rendszeresen jelentkeznek saját műsorokkal. A társadalmat megszólító intézeti tevékenységek közül az év nagy témaköre az 1956-os forradalom előzményei, története és következményei volt, két folyóiratuk is különszámot szentelt a tematikának, és a szakmán kívül is jelentős visszhangot kapott a Magyar Tudományos Akadémia székházában tartott kétnapos nemzetközi konferenciájuk. A témakörrel foglalkozó kollégák itthoni előadásaiakon, médiaszerepléseiken kívül több nemzetközi konferencián képviselték intézetünket, így például Genfben, Párizsban, Tokióban, Torontóban, Moszkvában, Tuniszban és számos további városban. Háromkötetes *Székelyföld története* c. munkájukat Erdélyben, Magyarországon és Bécsben is bemutatták, számos rádióbeszélgetés készült róla.

A legnagyobb hazai és nemzetközi médiavisszhang a Szulejmán-türbe és a hozzá tartozó épületkomplexum feltárását eredményező kutatásaikat kísérte. A kutatócsoport tagjai különböző ismeretterjesztő filmekben és dokumentumfilmekben számoltak be eredményeikről (Travel Channel, ZDF, ARTE, HRT3, M1, M5, RTL Klub, Echo TV stb.) és olyan ismert sajtóorgánumok írtak a vizsgálatokról, mint a New York Times, a Washington Post, a The Guardian, a Le Figaro, a Le Monde vagy a Die Welt.

A Szent Márton születésének 1700. évfordulójának megünneplésére kijelölt Szent Márton Emlékév országos eseményeiben a tudományos programok koordinátoraként vettek részt. A *Via Sancti Martini, Szent Márton útjai térben és időben* című kötetükben számos e kérdéskörhöz kapcsolódó történelmi témáról – mint például Nagy Károly pannóniai látogatása vagy az 1457-es tours-i magyar követjárás története – először jelent meg átfogó magyar nyelvű tanulmány. Ez utóbbi programok keretében az év folyamán 4 tudományos Szent Márton életére és tiszteletére vonatkozó kiadvány (két folyóirat különszáma, egy francia kiállítási katalógus szombathelyi fejezetei és egy konferenciakiadvány) jött létre. E sikerekről az MTA honlapja is beszámolt.

Számos kiállítás szervezésében, kiállítási katalógusok elkészítésében vettek részt, a legfontosabbak: 2016. március 19. és július 24. között a Budapest Történelmi Múzeum és a Krakói Várostarténelmi Múzeum *Közös úton. Budapest és Krakó a középkorban* c. kiállítása a Lengyelországi Magyar Kulturális Évad keretei között, a Balassi Intézet támogatásával. 2016. június 6-án nyílt meg a Magyar Nemzeti Múzeumban a *Tündéerkert ezüstje. Erdélyi tallérgyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeumban* című időszakai kamarakiállítás, ahol a Magyar Nemzeti Bank Értéktár programja keretében a múzeum által 2015-ben megvásárolt Törő-éremgyűjtemény látható. A kiállítást és a katalógus megjelenését a MNB támogatta.

A Szent Korona történetével foglalkozó Lendület Kutatócsoport legfontosabb felfedezéseiről bő egy óras ismeretterjesztő film is készült. Premierje 2016. szeptember 28-án volt a Magyar Tudományos Akadémián, a nagy érdekelődésre tekintettel egyszerre három teremben. A filmet bemutatták az Uránia Nemzeti Filmszínházban, az intézet Clio Filmklubjában és számos más budapesti, vidéki és külföldi helyszínen is. DVD-n is napvilágot látott. A Lendület Középkori Gazdaságtörténelmi Kutatócsoport tagjai 2015 júliusa óta az MTA BTK Történettudományi Intézet honlapján, *Havi színes* címen minden hónapban jelentkeznek olyan rövid írásokkal, amelyek betekintést engednek a középkori gazdaságtörténet sokszínű világába, és a történeteken keresztül közelebb hozzák az egykor volt valóságot a ma emberéhez.

Egy munkatársuk a Vidékfejlesztési Minisztérium Földrajzinév-bizottságának tagjaként tevékenykedik. Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézettel két éve folyó együttműködés

eredményeképpen az intézet több munkatársa részt vett az általános iskola felső tagozatának 7. osztályos, illetve a gimnáziumok és szakközépiskolák 11. osztályos kísérleti történelem-tankönyvének megírásában. Ezek széleskörű szakmai-tanári véleményezése 2016-ban zajlott, ami több szakmai tanácskozás, szűk körű módszertani egyeztetés alapján a tankönyvek végleges változatának elkészültét eredményezte. Mindkét tankönyv szakmai és tanári fogadtatása alapvetően pozitív volt, a szakmai tartalmat illetően érdemi, koncepcionális vagy elvi kifogások nem merültek fel. A tanári és diák visszhang tanúsága szerint a vizsgált korszakok kulcskérdéseit sikerült az életkori sajátosságokat figyelembe véve pontosan és hitelesen bemutatni. Az intézet munkatársai a tapasztalatok alapján kiegészítették, frissítették az általuk készített, 2015 ősze óta az ország legtöbb iskolájában használt új általános iskolai és középiskolai történelmi atlaszokat is, összesen 290 térképet. A nyomtatott formán kívül folyamatosan fejlesztik a digitális verziót, amely interaktív tananyagokat, animációkat és videókat is elérhetővé tesz a felhasználók számára.

Folytatták a 2015-ben indult, havi rendszerességgel működő Clio filmklub szervezését, ahol filmes és történész szakemberek értelmezik a bemutatott filmeket.

### **III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2016-ban**

Az intézet feladata, hogy áttekintse a magyar történetkutatás egészét, elősegítse a különböző műhelyek közötti eszmecserét, infrastruktúrájával és szellemi kapacitásával támogassa a szakma országos szervezetei munkáját, összefogja és szervezze a magyar részvételt a történész világkongresszusokon. Az intézet ezért szoros kapcsolatot tart fenn valamennyi jelentős magyarországi történettudományi kutatóhellyel.

Az intézet átlagosan havi négy-öt, különböző típusú szakmai rendezvényt szervez. Legrangosabb az *Intézeti előadások* sorozata, ebben az év során 7 intézeti és 7 külföldi (amerikai, német, román, francia, lengyel, spanyol) szakember szerepelt. Különösen nagy szakmai visszhangra találtak az Oszmán Birodalom történetét kutató Philipp Mansel és Oliver J. Schmitt, valamint a II. világháborús franciaországi ellenállás történetét vizsgáló Olivier Wieriorca és az első világháború szerb értelmezéseit összefoglaló diplomata-történész Dušan Bataković élénk vitára serkentő előadásai. A saját vagy részben saját rendezésű események közül különösen sikeres volt a Desseffy Emil emlékkonferencia, az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadványainak bemutatója, a szomszéd országokban működő magyar tanszékek, intézetek képviselőinek találkozója, műhelyviták az I. világháború magyarországi és csehországi emlékezetéről, valamint Magyarország belépéséről a II. világháborúba, az 1916-os, 1566-os és az 1956-os emlékkonferencia.

Az intézeti munkatársak meghatározó részvételével zajlott események közül a következők emelendők ki:

*Iszlám 100. Tudományos konferencia az iszlám 1916. évi magyarországi elismerésének 100. évfordulóján.* Az ELTE BTK és az MTA BTK TTI közös konferenciája. Budapest, ELTE BTK, Parlament, 2016. március 30–31.

*1956. Contexts, Impact, Remembrance.* Az ENRS, a NEB és az MTA BTK konferenciája. Budapest, MTA Székház, 2016. május 24–26.

A Lendület Szent Korona Kutatócsoport konferenciája az utolsó magyar uralkodókoronázás (1916) centenáriumán. Bécsi Magyar Nagykövetség, 2016. május 24.

*Fény és árnyék a középkori Fehérvár történetében.* Székesfehérvár Megyei Jogú Város, a Városi Levéltár és Kutatóintézet és az MTA BTK TTI Lendület Középkori Gazdaságtörténeti

Kutatócsoport konferenciája. Székesfehérvár, 2016. augusztus 13. (a Székesfehérvári Királyi Napok 2016 keretében)

*Kultúrák találkozása a magyar középkorban* A Lendület Középkori Gazdaságtörténeti Kutatócsoport és a Pécsi Tudományegyetem Középkori és Kora Újkori Tanszéke szimpóziuma a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus keretében. Pécs, 2016. augusztus 24.

*A kulturális nacionalizmus és a nemzetállam-építés Magyarországon a 19. században. A „Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon”* OTKA-kutatócsoport szimpóziuma a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus keretében. Pécs, 2016. augusztus 24.

*Szigetvár, 1566. Commemorative Conference on the Siege of Szigetvár and Süleyman the Magnificent's and Miklós Zrínyi's Death.* Az MTA BTK és a Pécsi Egyetem konferenciája. Pécs-Szigetvár, 2016. szeptember 6–9.

*Nationalization of the National Past.* A „Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon” OTKA-kutatócsoport finn-magyar konferenciája. Budapest, 2016. szeptember 16–17.

*Az első 300 év Magyarországon és Európában.* Nemzetközi konferencia a Domonkos Rend megalakulásának 800. évfordulója tiszteletére. Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2016. november 2–3.

*A magyarországi szerbek történelmének kutatása: helyzetképek és perspektívák.* A Budapesti Szerb Intézet, a Matica srpska és az MTA BTK TTI konferenciája. Budapest, 2016. november 24–26.

Intézeti munkatárs állította össze az Országközi Történeti Konferenciák c. sorozatban a *Párhuzamos nemzetépítés – konfliktusos együttélés. Soknemzetiségű birodalmak és nemzetállamok Közép Európában (1848–1938)* címmel megrendezett nemzetközi konferencia szakmai programját.

Az Intézet több nagy nemzetközi projektben vesz részt. Így jelen van az Anjou-kutatásban (Agence Nationale de la Recherche EUROPANGE program: *Les processus de rassemblements politiques: l'exemple de l'Europe angevine [XIII<sup>e</sup>–XV<sup>e</sup> siècles]*); egyik munkatársuk ennek keretében franciaországi nemzetközi konferencia szervezésében vett részt (*Les officiers et les choses publiques dans les territoires angevins, XIII<sup>e</sup>–XV<sup>e</sup> siècles, St.Étienne, 2016. november 12–14*). Több kutatójuk hangadó volt az École française de Rome, az Agence Nationale de la Recherche és a Seconda Università di Napoli által rendezett nápolyi nemzetközi konferencián. Kapcsolatot tartanak a Nantes-i Egyetem CRHIA kutatóközpontjával; partnerként vesznek részt az egyetem európai frissen beadott európai uniós pályázatában. Közös munka folyik a párizsi Sorbonne IV. Egyetem történészeivel. Rangos francia folyóirat több írásában foglalkozott magyar történeti és emlékezetpolitikai kérdésekkel. Tovább erősödtek spanyolországi kapcsolataik; a madridi Autónoma Egyetem történeti intézetével közös program megvalósításába kezdtek. Egyik munkatársuk továbbra is tagja a 2013-ban létrehozott nemzetközi kutatócsoportnak: „Red de Investigación: La facción española. Las relaciones de la Casa de Austria a través de grupos informales” (<http://faccion.hypotheses.org>), illetve a 2015-ben a madridi Autónoma Egyetemen megalakult kutatócsoportnak: „Sociedad cortesana y redes diplomáticas: la proyección europea de la monarquía de España (1659-1725).” Az Autónoma Egyetemen kívül a következő spanyolországi kutatóhelyekkel együttműködve szerveztek nagy konferenciát Budapesten *The Representations of Power and Sovereignty in the Kingdom of Hungary and*

*the Spanish Monarchy in the 16<sup>th</sup> – 18<sup>th</sup> centuries* címmel: Universidad Pablo de Olavide, Sevilla, Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares, CSIC – Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, CCHS – Centro de Ciencias Humanas y Sociales, Universidad Complutense de Madrid - Fundación Carlos de Amberes, Madrid. E konferencia keretében első ízben érkeztek a kora újkor legelismertebb spanyol professzorai Magyarországra.

Az Intézet munkatársai aktívan vesznek részt hazai és külföldi folyóirat-szerkesztőségekben. A legfontosabb főszerkesztői, szerkesztőbizottsági vagy szerkesztőségi tagságok nemzetközi lapoknál és kiadóknál: *Journal of Modern History*, *Journal of Contemporary History*, Routledge, Woodrow Wilson Center, *Wallstein Austrian History Yearbook*, *Archivum Ottomanicum*, *Časopis Matice moravske*, *Dimensioni e Problemi della Ricerca Storica*, *Ekonomiska i ekohistorija*, *Review of Croatian History*, *Journal of Turkish Studies*, *Opera historica*, *Osmanlı Araştırmaları*, *Podravina*, *Scrinia Slavonica*, *Ungarn Jahrbuch*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti*, *Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, *Zeitschrift für internationale Freimaurerforschung*. A hazai folyóiratok közül: *Acta Orientalia*, *Hadtörténelmi Közlemények*, *Keletkutatás*, *Lymbus*, *Rubicon*, *Múlt-kor*, *Századok*, *BUKSZ*, *Történelmi Szemle*, *Történelmi-Földrajzi Közlemények*, *The Hungarian Historical Review*, *Turul*, *Urbs Várostörténelmi Évkönyv*, *Világtörténet*, *Korall*, *Tanulmányok Budapest Múltjából* c. évkönyv stb. A kutatók hazai (pl. L'Harmattan, *A múlt ösvényén*) és külföldi (pl. Berlin, *Edition Ungarische Geschichte*, *Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker* [Klaus-Schwarz-Verlag], Routledge, Wallstein) sorozatszerkesztőiként szintén növelik az intézet nemzetközi tudományos beágyazottságát.

Az intézet munkatársai hazai és nemzetközi tudományos testületek tagjaiként és vezetőiként, kuratóriumokban (MTA Történettudományi Bizottság, MTA Agrártörténelmi és Faluszociológiai Osztályközi Állandó Bizottság, MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya Középkori- és Neolatin Munkabizottság, MTA Művelődéstörténelmi Osztályközi Állandó Bizottság, European Science Foundation, European Network of Remembrance and Solidarity, EURIAS, GWZO, Lipcse, Romanian Research Council) és tudományos tanácsokban (több helyen elnökként, illetve elnökhelyettesként is) dolgoznak. Többen tagjai az MTA Történettudományi Bizottságának és akadémiai történész vegyes bizottságoknak (magyar–bolgár, magyar–szerb, magyar–szlovák, magyar–török, magyar–ukrán stb.). Nagy siker, hogy hosszas szervező munkával sikerült új életre kelteni a magyar–ukrán vegyes bizottságot, amely 2016. december 2-án a budapesti ukrán nagykövetség és az ukrán nemzetiségi önkormányzat támogatásával nagy visszhangot keltő konferenciát rendezett Budapesten Ukrajna történetének legutóbbi negyedszázadáról.

A Magyar Történelmi Társulat főtitkára, egyik alelnöke és több vezetője az intézet munkatársa. Rendszeresen segítik a külföldi magyar kulturális intézeteket tanácsadással és előadók küldésével. OTKA történész zsűri tagság, a Bolyai Tudományos Ösztöndíj Bizottsági tagság, emellett több akadémiai bizottságban töltenek be vezető posztot: MTA Művelődéstörténelmi Albizottság – társelnök; Magyar Tudományosság Külföldön Akadémiai Bizottság – tag; MTA Gazdaságtörténelmi Bizottság – titkár; VEAB – elnök. Munkatársaik folyamatosan oktatnak valamennyi jelentős magyarországi egyetemen, több doktori iskolában vesznek részt, külön megállapodás keretében működnek közre az ELTE BTK történelem államvizsgáin; opponensként, bizottsági tagként dolgoznak a tudományos minősítés fórumain és a hazai tudományos pályázatok elbírálásában, az OTKA, TÁMOP, Nemzeti Kiválóság Program, az Akkreditációs Bizottság és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj tisztségviselőiként és szakértőiként. Egyik munkatársuk a komáromi Selye János Egyetemen, két munkatársuk az

Egyesült Államokban oktatott. Nyugdíjba vonult munkatársuk a Gulag Emlékbizottság titkárságának vezetője. Különösen hangsúlyosak erdélyi kapcsolataik. Egyik munkatársuk évek óta részt vesz a Varadinum Napok (Nagyvárad) történeti konferenciáinak és kiadványainak szervezésében, szerkesztésében. Szintén erős, jól működő kapcsolatot tartanak fenn a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesülettel, közös konferenciákat szerveznek, kiadványcserét folytatnak és rendszeres kutatói konzultációkat tartanak. Az együttműködés leglátványosabb eredménye az év folyamán a *Székelyföld története* c. szintézis megjelenése volt. Két munkatársukat az MTA közgyűlési (nem akadémikus) képviselőjévé választották. Egyikük tagja lett az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsának is, továbbá ellátja a titkári teendőket az MTA Jelölőbizottságában, annak tagjaként. Négy munkatársuk szerzett Ph. D. fokozatot, két munkatársukat az MTA rendes tagjává választották.

#### **IV. A 2016-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása**

Az év folyamán 31 pályázatot nyertek összesen 266, 446 millió Ft értékben, pontos listát ld. az adatbázisban. Különösen fontosak azok a pályázatok, amelyek másként nem megvalósítható alapkutatást, ill. publikációkat és rendezvényeket támogatnak, így például:

- TRIANON 100 Lendület-program: a 20. századi magyar történelem legmeghatározóbb eseménye, a trianoni békeszerződés 100. évfordulójához kapcsolódó forráskiadványok, alapkutatások kiadványok támogatására, MTA 2016–2021 = 159, 6 millió Ft
- Magyar Várostörténeti Atlasz: egy nagy nemzetközi alapkutatási vállalkozás részeként az európai urbanizáció kontextusában dolgozza fel a legfontosabb magyar városok történetét OTKA 2016–2020 = 43, 042 millió Ft
- Erdélyi Okmánytár V. 1373–1389 Az erdélyi társadalomtörténet különösen fontos időszakára vonatkozó hosszú távú alapkutatás része OTKA = 12, 997 millió Ft
- GULAG magyar áldozatainak története, a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött hatalmas vonatkozó forrásanyag feltárása és forráskiadvány készítése Gulag Emlékbizottság 2016–2017 = 7, 982 millió Ft
- Történelmi Szemle 2016-os évfolyamának kiadására MTA KFB = 1,3 millió Ft
- Hungarian Historical Review 2016-os évfolyamának kiadására MTA KFB = 3 millió Ft
- Szigetvár emlékkonferencia 2016 MTA = 1,050 millió Ft

#### **V. A 2016-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk**

1. Ablonczy B: Keletre, magyar! A magyar turanizmus története. Budapest: Jaffa Kiadó, 292 (2016).
2. Ábrahám B: Megmaradni vagy beolvadni? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében. Pozsony: Kalligram Kiadó, 318 (2016).
3. Apor P, Horváth S (szerk.): 1956 and Resistance in East Central Europe. In: Special Issue of The Hungarian Historical Review. 737–941. (2016)/4.
4. Balogh M: „Nem meggyőződésből, hanem kénytelenségből...” Vázlat a katolikus egyház és az állam 1950. évi megállapodásának értelmezéséhez. In: Somorjai Á. OSB, Zombori I (szerk.): Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae: Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség; Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány 485–509. (2016).

5. Balogh R: A Program for Afforestation: Sovietisation, Knowledge and Work in Hungary, 1949–1959. In: Radu S, Cosmin Bundeanca C (szerk.): Countryside and Communism in Eastern Europe: Perceptions, Attitudes, Propaganda. Berlin: LIT Verlag, 335–366. (2016),
6. Bottoni S: Unrequited Love? The Romanian Communist Party and the EEC in the 1960s and 1970s. In: Francesco di Palma and Wolfgang Mueller (eds.): Kommunismus und Europa: Vorstellungen und Politik europäischer kommunistischer Parteien im Kalten Krieg. Paderborn: Schöningh 118–136. (2016)
7. Demeter G: A Balkán és az Oszmán Birodalom. Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig. II. köt. Oszmán Birodalom. Rumélia, Anatólia, Közel-Kelet. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 753 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (2016)
8. Demeter G: A Balkán és az Oszmán Birodalom. Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig. III. köt. Szerbia, Macedónia, Bosznia. Budapest; Debrecen: Kapitális 518 (2016)
9. Fejérdy A: La Santa Sede e la definizione del nuovo testo del giuramento di fedeltà allo stato nel 1924. In: Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l'Ungheria (1920–2015). A cura di András Fejérdy. Citta del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 39–167. (Pontificio Comitato di Scienze Storiche. Atti e Documenti, 45.) (2016)
10. Fodor P: İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırılığı. İstanbul: YeditepeYayınevi, 189 (2016),
11. Fodor P (szerk.): Egy elfeledett ostrom emlékezete: Szigetvár, 1556. A kötetet összeállította és a jegyzeteket készítette Kasza P. Budapest: MTA BTK 197 (2016)
12. Fodor P, Varga Sz: Zrínyi Miklós és Szulejmán szultán halála. In: Történelmi Szemle 58:2 181–201. (2016)
13. Gianone A, Klestenitz T: Az országos katolikus nagygyűlések Magyarországon, 1920–1932. Válogatott beszédek és tudósítások. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 453 (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak; Egyháztörténeti Források, 8.) (2016)
14. Glatz F: Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Budapest: Kossuth Kiadó 919 (2016)
15. Gyáni G: A történelem mint emlék(mű). Pozsony: Kalligram Kiadó, 299 (2016)
16. Hornyák Á – Bíró L (szerk.): Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948: Történelem és emlékezet. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 405 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (2016)
17. Hornyák Á, Janjetović Z, Bíró L (szerk.): Mađari i Srbi sa dve strane promenjive granice 1941–1948. Hungarians and Serbs on Both Sides of the Changing Boundaries 1941–1948: Tematski zbornik radova. Thematic Collection of Articles. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 383 (2016)
18. Horváth R, Neumann T, Pálosfalvi T, C.Tóth N: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. MTA BTK Történettudományi Intézet, 360 ) (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) (2016)
19. Horváth S, Bódy Zs (szerk.): 1944/1945: Társadalom a háborúban: Folytonosság és változás Magyarországon. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015. 312 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (2016)
20. Jakó Zs: Írás, levéltár, társadalom. Tanulmányok és források Erdély történelméhez. MTA BTK Történettudományi Intézet. Szerk. Jakó K et al. Budapest. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (2016)
21. Kármán G: Ein Handkuss für den Pascha? Siebenbürgische Gesandte in Ofen. In: Garnier Claudia – Vogel Christine (szerk.): Interkulturelle Ritualpraxis in der Vormoderne:

- Diplomatische Interaktion an den östlichen Grenzen der Fürstengesellschaft. Berlin: Duncker und Humblot, 145–180. (Zeitschrift für historische Forschung. Beihefte, 25.) (2016),
22. Martí T: Paul Esterházy, Ritter vom Goldenen Vlies. In: Ungarn Jahrbuch 32 139–156. (2016)
  23. Mátyás-Rausch P: Die Verwaltung des Edelmetallbergbaus Szatmár während der Regierung von Gabriel Báthory (1608–1613). In: Ungarn Jahrbuch 32, 61–92. (2016)
  24. Mihalik B: A Szentszék és a magyar választófejedelemség gondolata a 17. század végén. In: Történelmi Szemle 58:3, 383–407 (2016)
  25. Molnár A: La Santa Sede, i gesuiti ungheresi e il progetto di fondazione di un istituto scientifico in Turchia (1930–1934). In: Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l’Ungheria (1920–2015). A cura di András Fejérdy. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 226–281. (Pontificio Comitato di Scienze Storiche. Atti e Documenti, 45.) (2016),
  26. Oborni T (társszerk és szerző): Székelyföld története I–III. Székelyudvarhely: MTA BTK–Erdélyi Múzeum-Egyesület–Haáz Rezső Múzeum, (2016). Pók A: Tisza István baloldali kritikája és emlékezete. In: Ifj. Bertényi Iván (szerk.): Tisza István két korszak határán. Budapest: Országgyűlés Hivatala, 233–248. (2016),
  27. Pók A: Marxism v postkommunisticheskoj isztorioigrafii sztran Centralnoj Evropi. In: Isztorija, jazik, kultura centralnoj i jugo-vostochnoj Evropi v nacionalnom i regionalnom kontexte. K 60-letiju Konsztantina Vladimiroviticha Nikiforova. Otv. Redaktor: O.V. Havanova. Moszkva 493–511 233–248.
  28. Soltész FG, Tóth Cs, Pálffy G: Coronatio Hungarica in Nummis. A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916). Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet–Magyar Nemzeti Múzeum 414 (2016).
  29. Szarka L: A multietnikus nemzetállam. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában 1918–1992. Pozsony: Kalligram Kiadó 373 (2016).
  30. Tóth G: Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század). Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 236 (2016)
  31. Vámos P: 中匈关系“自古友好”的历史根源：杜撰还是事实？(ZhongXiong guanxi „zigu youhao” de lishi genyuan: duxuan haishi shishi? – The historical roots of “traditionally good” Sino-Hungarian bilateral relations: myth or reality?). In: The Collected Works at the Symposium on China Studies 2015. Beijing, (2016)
  32. Varga B: Monumental Nation. Magyar Nationalism and Symbolic Politics in Fin-de-Siècle Hungary. New York: Berghahn Books, 300 (Austrian and Habsburg Studies, 20.) (2016).
  33. Völgyesi O: Rendi nyilvánosság és rendi politika. Tanulmányok. Budapest: Ráció 276 (2016).
  34. Zsoldos A: Vitézek, ispánok, oligarchák. Tanulmányok a társadalom- és hadtörténetírás határvidékéről. Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 272 (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára) (2016)
  35. Zsoldos A (Kiss G és Thoroczkay G társszerzőkkel): Székesfehérvár története az Árpád-korban. Székesfehérvár: Városi Levéltár és Kutatóintézet, (2016). 365 (Székesfehérvár története, I.)
  36. Zsoldos A (szerk.): Nagyvárad és Bihar az Árpád-kor végén. Nagyvárad: Varadinum Kulturális Alapítvány, (2016). 198 (Tanulmányok Biharország történetéről, 3.)

## BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

### ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 7.; 1250 Budapest, Pf. 9

telefon: (1) 356 6858; fax: (1) 375 9282

e-mail: zti-igazgato@btk.mta.hu; honlap: www.zti.hu

Igazgató: Richter Pál, PhD

### I. A kutatóhely fő feladatai 2016-ban

A Zenetudományi Intézet tevékenysége a magyar zenetudomány Kodály Zoltánig és Szabolcsi Bencéig visszanyúló módszertani hagyományai szellemében komplex módon ötvözi a történeti zenei és a zene-, illetve táncfolklorisztikai kutatásokat. A kutatások a filológiai tudományok metodikájához igazodva elsősorban a források gyűjtésére, feldolgozására, értékelésére és közzétételére irányulnak. Ebben kivételes lehetőséget jelent, hogy a Magyar Tudományos Akadémia sok évtizedes támogatása révén az intézet – a nemzeti kultúra szempontjából kimagasló jelentőséggel bíró gyűjtemények részeként – számos elsődleges forrást maga őriz a Bartók Archívumban, a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumban, a népzenei hang- és lejegyzésgyűjteményben, a néptáncfilmek gyűjteményében, valamint a Zenetörténeti Múzeumban. Ezeknek az elsődleges forrásgyűjteményeknek a gyarapítása, őrzése, állagmegóvása, hordozóik folyamatos modernizálása az intézet egyik jelentős kapacitásukat lekötő feladata, amelynek eredménye csak áttételesen jelenik meg a publikációs termésben.

A gyűjtemények, illetve az azokkal párhuzamosan kifejlődött kutatási témák meghatározzák a kutatóhely fő kutatási feladatait: a régi zenetörténet, elsődlegesen a középkori és kora újkori liturgikus egyszólamúság kutatása, a magyar zenetörténet 16–21. századi történetének kutatása, Bartók-kutatás, a magyar, magyarországi és szomszédnépi népzene gyűjtése, archiválása, rendszerezése, közreadása, a magyar néptánc kutatása és közreadása, zenei muzeológia, valamint a *Studia Musicologica* című nemzetközi zenetudományi folyóirat szerkesztése.

2016-ban, Bartók Béla születésének 135. évfordulója évében kiemelt szerephez jutottak a Bartók-kutatások, amit a Bartók Béla Zeneművei Kritikai Kiadása régóta tervezett sorozat első kötetének megjelenése, három kiállítás megrendezése és számos publikáció és tudományos előadásokkal egybekötött hangverseny is jelzett.

### II. A 2016-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

#### a) Kiemelkedő kutatási eredmények

##### *Régi zenetörténet*

A GRADUALIA projekt keretében a Sanctoreale összehasonlítására alkalmas számítógépes programot készítettek, s ezzel feldolgozták hét középkori forrás Sanctoraléját. A már elkészített forrásinventáriumokat kb. 80 kódex esetében kiegészítették az ún. Cantus-azonosítóval, illetve tételeik teljes szövegének átírásával. A Sanctoreale feldolgozásakor számos, a Cantusindexben korábban nem szereplő tételre bukkantak, amelyeknek első regisztrációjukra éppen a magyar források indexelése során került sor (ezt a Cantusindex rendszere jelzi is). Elkészült valamennyi forrás (kb. 400) egységesített szerkezetű, a forrás típusát, korát, provenienciáját, méreteit, írásfajtaját és notációját összesítő támlapja.

A közép-európai zsolozmatradíciók teljes repertóriumait közreadó Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae (CAO-ECE) projekt új folyama a hagyományos, könyv

alapú kiadványokban a zsolozsma tételkészletét, a fölhasznált források eltéréseit és a kritikai apparátust egyberendezve jeleníti meg, valamint a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt helyez az egyháztörténeti háttérre, a választott források bemutatására, s így a tudományos monográfia műfajához közelíti a köteteket. Ezen elvek és módszerek szerint készült el a CAO-ECE-sorozat nyolcadik kötete, amely a középkori krakkói egyházmegye zsolozsmahagyományát adja közre. A kötet jelenleg tördelés alatt áll, a tördeletlen változat elérhető a Régi Zenetörténet Osztályának honlapján (<http://earlymusic.zti.hu/cao-ece/>).

A 15. század utolsó évtizedeiben másolt Váradi („Zalka”) Antifonále faksimile kiadásához – a korábban tervezett CD-ROM melléklet helyett – egy online hozzáférhető weboldalt társítanak, amely nemcsak a rendkívül töredékes kódex virtuális rekonstrukcióját valósítja meg, hanem a képanyag és a hozzá tartozó információk komplex kölcsönhatását is lehetővé teszi. A teljes tételkészlet ugyanakkor összevethető a váradi officium két másik forrásával, a 15. századi Váradi Breviáriummal és a 12. századi Codex Albensis antifonáléval.

2016-ban lezárult a Traditio Iohannis Hollandrini (TIH) nemzetközi kutatási projekt. Az intézet munkatársai a TIH kiadványsorozat 7. kötetében önálló fejezetben elemezték az elméleti korpusz háttérében meghúzódó közép-európai liturgikus énekgyakorlatot, a 8. kötethez pedig elkészítették a korpusz valamennyi traktátusának dallampéldáit műfajonként rendszerező mutatót.

Az osztály új honlapja számára elkészítették a hazai gregoriánkutatás történeti összefoglalását, a már lezárult kutatások, publikációk, aktuális munkáinak és jövőbeni terveinek részletes bemutatását. Az új változat átalakított formában tartalmazza a korábbi honlap projektjeinek anyagát (CAO-ECE, Gradualia, Digitális forráskatalógus) és kiegészült az újabb internetes adatbázisokkal (Liturgical Melody Collections, Historical Hymn Collection Fragment Database). A Digital Source Collection menüpont alatt nyomon követhető forrásdigitalizáló munka is tovább folyt, s a gyűjtemény 2016 folyamán 15 kódexszel gyarapodott.

Tanulmányban vizsgálták az alleluia-dallamokat, egy cseh sequentia elterjedtségét, a közép-európai tropizált traktusokat, közreadták Szent Demeter magyarországi zsolozsmájának eddig legkorábbi lejegyzését, azonosították egy pálos processionale provenienciáját, tanulmányozták a szentek communalis zsolozsmáit.

#### *16–19. századi magyar zenetörténet*

Az 1958-ban kiadott XVI. századi magyar dallamok bővített kiadása számára elvégezték a dallamok sorrendjének véglegesítését, a grafikázott 510 dallam ellenőrzését és lektorálását, valamint a kiadásban újonnan bevont Gálszécsi- és Huszár Gál-énekeskönyvek dallamaihoz a jegyzetek elkészítését. Tartalmi leírást készítettek a Keszthelyi Múzeumban őrzött 17. század végi német orgona-tabulatúrás gyűjteményről és az 1623-as Besztercebányai Kancionáléről. Tanulmányt jelentettek meg az Anna Hannsen Schuman-kódex Anna-officiumáról és az apostoli intenciókról.

Kutatásokat végeztek a Piarista Rend Központi Levéltárában, továbbá Bécsben és Kolozsvárott. Elvégezték a Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez sorozat első kötetének szerkesztését, valamint a második kötet három fejezetének lektorálását.

Az Erkel Ferenc Operák összkiadás számára elkészítették az Erzsébet Erkel által komponált második felvonásának kottagrafikáját, a kritikai közreadáshoz szükséges munkapartitúra

számára elvégezték a 6–8. számok egybevetését a nemzeti színházi szólamanyaggal. Elkészült a librettó olvasódrámaszerű változatának angol fordítása. Szakdolgozatban dolgozták fel a Sarolta korabeli forrásait és a felújítások szólamanyagát. A Dózsa Györgyhöz új forrásokat tártak fel a pozsonyi levéltárban, illetve aradi és bécsi kottatárakban, amelyek például új megvilágításba helyezik Erkel 1844-es Kölcsey Hymnus-megzenésítésének hátterét is. Az opera sajtóanyagának feldolgozása keretében rögzítették az opera bemutatójának és további 19. századi előadásainak sajtóvisszhangját. Tanulmánykötetet készítettek elő a Dózsa Györgyről.

A Pesti Magyar (későbbi Nemzeti) Színház műsora és zenei repertoárjának vizsgálata keretében áttekintették az 1837–1867 közötti periódusban egyes műfajok előfordulását, a műsor szerkezetét az előadásokhoz kapcsolódó rendkívüli alkalmak alapján. Számítógépesen feldolgozták a színlapok fontosabb adatait az 1837–1850 közötti időszakból (kb. 15000 adatsor). Elkészítették a nemzeti színházi műsor–forrás–sajtó online adatbázis tervét. Korábbi forráskutatások felhasználásával elvégezték hat Erkel-opera nemzeti színházi szólamanyagának forrásfeldolgozását és összegezték a bennük előforduló kottamásoló írásmintáit.

Megkezdték a Kolozsvári Magyar Opera letétbe átvett 19–20. századi kottatárának áttekintését. A 19–20. századi digitális gyűjteményt mintegy 41.000 tétellel gyarapították: az OSzK-ban színházi zsebkönyveket, színlapokat, valamint kottás és szöveges forrásokat rögzítettek, Gyulán, Veszprémben, Kolozsvárott, Aradon, Pozsonyban és Bécsben pedig zeneegyesületi és székesegyházi kottajegyzékeket, leltárkönyveket, kottás forrásokat. A 19. századi zenetörténeti bibliográfiát a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Adatbank-projektje keretében a Honművész és Hölgyfutár sajtókivonataival, valamint Major Ervin cédulakatalógusának kb. 50%-ával (összesen kb. 10 000 file) egészítették ki. Megkezdték a Magyar Zeneműkiadók tevékenységét összegző katalógus kiegészített kiadásának előkészítését, a korábbi kötet tartalmát egybevetették egyes könyvtári katalógusok anyagával. Elkészítették Doppler Ferenc és Doppler Károly műveinek revideált műlistáját.

Tanulmányozták Jacques Offenbach 1875 és 1900 közötti magyarországi fogadtatását és Sullivan A mikádó című operettjének hazai előadástörténetét. Monográfiát készítettek elő kiadásra Liszt dalszerzői pályájáról. Angol nyelvű előadásban ismertették Goldmark és Dohnányi Zrínyi Miklósról szóló zeneműveit. Angol nyelvű tanulmányt jelentettek meg a Népszínház külhoni származású muzikusairól.

#### *Bartók-kutatás*

Elkészítették a Bartók-hagyaték összesített, visszaszolgáltatói jegyzőkönyvét, és hozzáfogtak a megújított letéti szerződés előkészítéséhez. Kb. 8 800 file-nyi anyagot digitalizáltak a Bartók Archivum gyűjteményeiből.

Elkészült és megjelent a Bartók Béla Zeneművei Kritikai Kiadás első, a sorozat szerinti 37. kötete, a Gyermekeknek című zongora sorozat két változatának összehasonlító közreadása. Az év folyamán készült el és vált véglegessé a háromnyelvű (angol, magyar, német) bevezetés, valamint a függelék és a kritikai jegyzetanyag, benne a népzenei és kompozíciós források részletes leírása, elvetett darabok átírása, forrásláncok közlése és jelentős korai kompozíciós rétegek föltárása. A több évtizedes kutatói és közreadói előkészítő munka után e kötet megjelenése a sorozat végleges kialakítása szempontjából is kiemelkedő jelentőségű. A Gyermekeknek közreadása mellett több, később megjelenő kötetben is jelentős munka folyt: a 24. kötethez (Concerto zenekarra) elkészült a zenekari művek notációs és interpretációs

gyakorlatát leíró általános bevezetés, a 38. kötethez (Zongoraművek 1910–1920) elkészült a teljes kottagrafika, valamint lezajlott a 40. kötet (Mikrokosmos) első korrektúrája.

Megjelentették a Bartók Béla Írásai sorozat 4. kötetét, amelyhez az év folyamán elvégezték a kézirat végső tartalmi, szerkezeti illetve tipográfiai módosításait, eddig feltáratlan vázlatlapok alapján pontosították két előadásszöveg illusztrációs anyagát, elkészítették a mutatókat. A szerkesztés tanulságait angol nyelvű előadásban ismertették. Tanulmányozták Bartók máramarosi román népzenei gyűjtését, megvizsgálták a kb. 450 Máramaros és Ugocsa megyében gyűjtött dallam kézíratos és hangzó forrásait, az adatszerű információkat táblázatban rögzítették. Tanulmányozták továbbá a máramarosi gyűjtés kiadásának a gyűjtést követően előkészített korai, illetve a tíz évvel később megjelent végleges változatának forrásait.

Megjelentették a legutóbbi magyar nyelvű Bartók-monográfia bővített, átdolgozott, új kiadását. Angol nyelvű előadásokban tárgyalták Bartók és Kodály kapcsolatát, gyermekeknek írt kórusműveiket, ismertették az összkiadás jelentőségét, német nyelvű tanulmányban értékelték a Vázlatok 5. darabjának keletkezéstörténetét, angol nyelvű tanulmányban pedig Bartók zeneelméleti tevékenységét. Tanulmányban foglalták össze Bartók román népzenei vonatkozású megállapításainak tanulságait. Előkészítés alatt áll egy Bartókról szóló tanulmánykötet.

A Bartók-emlékév keretében a Külgazdasági és Külügyminisztérium számára háromnyelvű, 11 tablóból álló kiállítási anyagot és 30 perces archív hangfelvételekkel kísért vetített demonstrációt készítettek, amit több külképviseleten bemutattak. Eredeti dokumentumokra épülő, 15 tárlónyi kiállítás mutatja be a zongorázó Bartókot (magyar és angol feliratokkal, kísérszöveggel). Ismét megrendezésre került az eredeti-hű másolatokra épülő, 2015-ben Ankarában bemutatott vitrinkiállítás Bartók 1936-os törökországi utazásáról a pesti Vigadóban.

#### *20–21. századi magyar zenetörténet*

A Lendület pályázat támogatásával 2012-ben létrejött 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport folytatta a közelmúlt és a jelen zeneélete emlékeinek gyűjtését és feldolgozását. Átvették Breuer János zenetörténész hagyatékát, ebből listázták a Kodály-dokumentumokat és a hangfelvételeket. Megkezdték Jemnitz Sándor koncertműsor gyűjteményének rendezését és Durkó Zsolt hagyatékának feldolgozását. Elkészítették Bozay Attila, Ránki György és Földes Andor hagyatékainak adatolását. Előkészítették az Amadinda Ütőegyüttes, Keller András és Pászthy Miklós gyűjteményeinek átvételét. Digitalizálták a Körmendi-, Ferenczy- és Szöllősy-gyűjtemények hangfelvételeit. Az archívum internetes adatbázisába bevezették a Lajtha-, Czövek- és Sulyok-gyűjtemények adatait. Az 1961-es, 1972–73-as évekkel bővítették a budapesti hangversenyek adatbázisát. A sajtógyűjtések keretében feldolgozták a Film Színház Muzsika 1958 és 1980 közötti évfolyamait. A zenetudománytörténeti adatbázis számára digitalizálták az Énekszó és a Magyar Kórus folyóiratok valamennyi számát.

A Dohnányi Ernő válogatott írásai és nyilatkozatai című, várhatóan 2019-ben megjelenő, kétnyelvű kötet számára felkutatták, közreadták, fordították és jegyzetelték az önéletrajzokat, a saját zeneművekről szóló írásokat és az interjúkat. Ugyancsak elkészült Dohnányi Ernő és Zachár Ilona közös írásai kiadásra való előkészítése. Megszerkesztették és interneten közzétették a Dohnányi-tanulmányok 2015 című kötetet. Tanulmányt írtak Dohnányi Márta

gyűjteményéről. Kutatták és rendezték Vázsonyi Bálint hagyatékát, vizsgálták Dohnányi emigrációjának korai szakaszát, fuvolaműveit és Hárfa-concertinóját.

Az 1956 utáni magyar zeneszerzés történetének feldolgozása keretében tanulmányt írtak Kurtág György formai gondolkodásáról, illetve 1969 után komponált műveinek a magyar népzenehez fűződő viszonyáról. Feldolgozták az 1968 és 1988 között keletkezett magyar operai termést és vizsgálták az 1910-es években született magyar zeneszerző-nemzedék 1956 után keletkezett műveinek modernitásezsményét. Áttekintették Szabó Ferenc hagyatékának eddig fel nem dolgozott dokumentumegységeit.

Levéltári és sajtókutatások alapján vizsgálták populáris zenéről a sztálinizmus időszakában folytatott ideológiai és kompozíciós vitákat, azon belül az „anti-kozmpolita” kampányt és a szocialista realista zenekritika-írást. Az eredményeket hazai és nemzetközi konferenciákon, valamint tanulmányokban ismertették. Kutatták Maróthy János, a marxista zenetudomány nemzetközileg is elismert alakjának munkásságát. Megkezdtek a populáris zene magyarországi hőskorát, illetve a magyar zeneszociológia megszületését vizsgáló kutatásokat. A zeneesztétika-történeti kutatások során vizsgálták Ujfalussy József esztétikájának alapvonalait és Bartók-képét. Kiállításon mutatták be Bartók kortársaihoz fűződő kapcsolatait.

Az előadóművészet-történeti projekt keretében előkészítették a Budapesti operaénekesek 2017-ben nyilvánossá teendő adatbázisát, s ennek kapcsán a Musik und Gender im Internet német zenei életrajzi adatbázisban is elérhetővé tették. Kutatták az 1905 és 1913 között az Operaházban bemutatott magyar történelmi témájú operákat. Tanulmányozták a magyar nemzeti hangtár létrehozására irányuló törekvések történetét.

#### *Népzene kutatás és –archiválás*

Népzenei gyűjtőutakat tettek 9 erdélyi és 1 gömöri és 6 Pest- és Nógrád-megyei településen. Elvégezték kb. 700 óra hangzó anyag digitalizálását (többek között Ág Tibor hagyatékából). Rendezték Méry Margit és Konkoly Elemér hangzó népzenei gyűjtéseit. Megkezdtek a Bartók-rend és a Kodály-rend internetes adatbázisának javítását és megújítását. Nyomtatott gyűjtemények, hagyatékok és új lejegyzések alapján kb. 2000 új adatot osztottak be a magyar népzene kottás rendjébe. Lejegyezték Király Ernő 1962-ben végzett muravidéki gyűjtésének tartalmát. A játékgyűjtemény számára 23 új vajdasági játékot gyűjtöttek, 74 új játékot osztottak be, és létrehoztak 36 új típust, illetve altípust. 45 000 oldal terjedelemben lezajlott a játékgyűjtemény magyar anyagának digitalizálása.

A 2016-ban lezárult, a magyar népzenei típusokat feltáró pályázat keretében tanulmányozták az úgynevezett Páva-dallamokat. A pályázat eredményeiről nemzetközi fórumon számoltak be. A vallásos népzenei emlékek kutatásának szlovén-magyar együttműködésben megkezdett pályázata keretében felmérték a szlovéniai magyar és vend-vidéki népzene gyűjtéseket, kiválogatták az egyházi- és népszokásdallamok hangfelvételeit és lejegyzéseit, további lejegyzéseket végeztek, illetve további hagyományos vallásos, illetve liturgikus zenével foglalkozó gyűjteményeket, hagyatékokat térképeztek fel. Déri Balázs, a pályázat külső senior kutatója átadta saját gyűjtéseit és a témához kapcsolódó értékes könyvtárát. Megkezdtek a Közel-Keletről (150 óra hanganyag és 80 óra videófelvétel), illetve görög és szerb ortodoxoktól (50 óra) származó gyűjtések digitalizálását és feldolgozását. Összegyűjtöttek Borsai Ilona különböző nyelveken és helyeken megjelent tanulmányait, megkezdtek a tanulmányokban szereplő kottapéldák grafikájának elkészítését, és a Borsai Ilona munkásságát tanulmányain keresztül bemutató angol nyelvű gyűjteményes kötet összeállítását.

Megjelentették a magyar népdal 18. századi rétegét közlő monográfiát, ehhez az év folyamán véglegesítették a hangzó CD-melléklet tartalmát. Monográfiát jelentettek meg az erdélyi Sóvidék népzenejéről, amelynek DVD-ROM mellékletén 3460 folklóradatot, 2500 hangfelvételt, 1450 kottás és szöveges népdallejegyzést, 124 videofelvételt és 195 fényképet adtak közre polihierarchikus, multimédiás adatbázis keretében. 18 DVD-ből álló sorozatot tettek közzé Felcsík, Felső-Maros mente, Mezőség és a Maros-Küküllő vidék táncairól és tánczenéjéről. Tanulmányt jelentettek meg a Zaj-ugróczi kéziratról és a táncház-mozgalom kezdeteiről. Esettanulmányt készítettek a Betlehemes-játékok dalkészletének a 18. századi újdonságairól. Tanulmányban vizsgálták Erkel himnuszának verbunkos eredetét és előadási kérdéseit. Előadásban ismertették Erkel három operájának népzenei kapcsolatait. Idegen nyelvű tanulmányt jelentettek meg Haydn egy népzenei közjátékáról. Tanulmányozták a korai verbunkos kiadványok és az élő népzenei hagyomány kapcsolatát. Angol nyelvű előadásban ismertették a Nógrád megyei szlovák népdalok rendszerezésének eredményeit. Idegen nyelvű előadásokat tartottak továbbá Bartók népzene kutatói munkásságáról, biskrai és törökországi gyűjtéséről és népdalharmonizálási gyakorlatáról. Előadásban mutatták be az úgynevezett Hajós-gyűjtemény népzenei és népies műdal-anyagát. Közreműködtek a Halmos Béla emlékezete című kötet CD-mellékletének összeállításában. Részt vettek az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága által készített előterjesztés kimunkálásában, melynek alapján 2016-ban a Kodály-koncepció felkerült az UNESCO által elismert szellemi kulturális örökség megőrzését célzó legjobb gyakorlatok listájára.

A Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség támogatásával létrehozták a törökségi népzenei gyűjtemények internetes adatbázisát, amelyben 190 órányi kép-, 160 órányi hangfelvételt, 1300 fényképet, 12 könyv és 102 tanulmány szövegét tették a nyilvánosság számára elérhetővé.

#### *Néptánc kutatás és -archiválás*

Sürgetővé vált a Néptánc Archivum Filmtárának állagmentése, mert a hordozók felgyorsult degradációs folyamata miatt az állomány 20%-a rövid-, további 30%-a középtávon veszélyeztetetté vált. Az év folyamán 80 345 méter mágneses filmhangot, 3 400 méter filmet és 400 órányi videofelvételt digitalizáltak. A hagyatéki gyűjtemény Nagy Albert koreográfus mozgóképi hagyatékával bővült, valamint letéti átvétel előtt felmérték Martin György kézirateit. A kéziratár 76 tétellel gyarapodott. A Néptánc Tudástár egyes részprojektjeit három interneten közzétett tanulmányban ismertették. Az egyes adatbázisokhoz tartozó dokumentumok közül 15 000 fotókartont és 300 kéziratot tettek közzé digitálisan. A munkatársak több mint ötven külső kutatói kérésnek feleltek meg, közreműködtek a Hagyományok Háza és Néprajzi Múzeum több kiállítása, illetve kiadványa előkészítésében is.

Megjelentették a Lábán-kinetográfia alapelemeiről szóló angol nyelvű monográfiát, és angol nyelvű megjelenítésre előkészítették a Lábán-féle táncnotáció magyar, eredeti néptáncok lejegyzésére kidolgozott koncepcióját. Ugyancsak közreadták a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL) 2015-ben Tours-ban megtartott konferenciájának előadásait. Kiadásra előkészítették Martin György írásai angol és román nyelvű, három kötetes kiadását. Angol nyelvű tanulmányt jelentettek meg a két világháború között működött Szentpál Iskola tánclejegyzői gyakorlatról. Tanulmányt készítettek egy 19. század végi tánckönyvről, tanulmányozták a millenniumi kiállításhoz kapcsolódó táncbemutatók emlékeit. Közzétették az 1990-es Vály-völgyi táncfolklorisztikai gyűjtés eredményeit. A moldvai csángó táncművelés átalakulása az 1950-es évektől napjainkig című projekt keretében két gyűjtőutat tettek a Bákó megyei Magyarfaluban, ahol interjúk, fotók és videók segítségével a helyi táncművelés,

illetve az újév környéki táncos népszokásokat rögzítették. Az eredményekről több előadásban és egy tanulmányban is beszámoltak. Kötetet szerkesztettek Kapuvár néprajzáról.

### *Zenei muzeológia*

A Zenetörténeti Múzeum állománya 20 vonóval, 12 népi hangszerrel, 6 éremmel gyarapodott. A digitalizált gyűjtemény-nyilvántartó rendszerbe további 267 gyűjteményi egység részletes magyar és angol nyelvű leírását vezették be.

A Bartók-emlékév keretében három kiállítást valósítottak meg: 2016. március 31-én Áder János, Magyarország köztársasági elnöke nyitotta meg A zongorázó Bartók és a Bartók és kortársai kiállításokat, majd december 8-án nyílt meg a Bartók Béláné Pásztory Ditta hagyatékát bemutató kiállítás. Átvették és kiállításon mutatták be a Sasvári-zongoraműhely berendezését, erről kiállítási vezetőt is készítettek. Kamarakiállítást rendeztek Telcs Ede zenei témájú érmeiből és a magyar vonókészítés utóbbi évtizedeinek történetéről. Ugyancsak közreműködtek a Szabadkai Városi Múzeum Telcs Ede-kiállításának előkészítésében. Tanulmányban elemezték az afrikai xilofonok típusait.

### *Konferencia*

Az intézet munkatársai által szervezett nemzetközi konferenciákon vizsgálták Bartók Béla és Kurtág György életművét, a magyar és osztrák népzene kutatás, illetve az etnokoreológia aktuális kérdéseit.

Hazai kutatók részvételével szimpóziumokat rendeztek az ötven éve elhunyt Járdányi Pál zeneszerzői és népzene kutatói munkásságáról, a néptánc médiabeli szerepéről, valamint Évfordulók nyomában címmel 20. századi zeneszerzőkről és előadóművészekről. Közreműködtek a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság Tallián Tibor hetvenedik születésnapja tiszteletére rendezett konferenciájának megrendezésében.

## **b) Tudomány és társadalom**

Tudományos konferenciából, hangversenyből és sajtótájékoztatóból álló, nagy visszhangot kiváltott rendezvényen jelentették be a Béla Bartók Complete Critical Edition összkiadás megindítását.

A Zenetörténeti Múzeum 2009-ben megújult kiállítóterében rendezett zenetörténeti kiállítások jelentős közművelődési szerepükön túl az intézet aktuális tudományos eredményeinek publikációs fórumaként is szolgálnak. A Zenetörténeti Múzeum a tárgyév folyamán összesen 10 010 látogatót fogadott; 116 szervezett tárlatvezetés résztvevőinek többsége rövid hangversenyt is hallhatott (101 hangversenyre került sor). Kiemelt rendezvény volt június 20-án a Múzeumok Éjszakája, amelyen a 18 órától 24 óráig tartó programok összesen 2600 látogatót vonzottak. A Bartók-emlékév keretében három, tudományos előadásokkal kísért hangversenysorozatot rendeztek Bartók zongoraműveiből, vonósnyegeseiből, illetve kórusműveiből.

Az intézet munkatársai folyamatos közönségszolgálati teendőket láttak el zenetörténeti, népzenei és néptánc témákban. Több könyvbemutatón ismertették az intézet munkatársainak közreműködésével készült kiadványokat. Az intézeti publikációk közül különösen a kottás kiadványok (Musicalia Danubiana-sorozat) a zenetudományi szakmán kívül a gyakorló muzikusok között is folyamatosan hatnak.

2016-ban küllemében és tartalmában jelentősen megújult az intézet honlapja, amelyen adatbázisok, publikációk és számos, a szakmai, illetve a szélesebb közönséget érdeklő

információ található. Jelentős érdeklődői kört vonzanak az intézet honlapján közzétett dokumentumok (különösképpen a népzenei és néptánc-felvételek): az éves egyedi látogatószám 201 000 volt.

Az intézet munkatársai a zene- és tánctudomány szűkebb körén túl a zeneélet számos területén tevékenykednek. A zenetörténet kutatói zenei és kulturális folyóiratokban kritikusként elemzik a kortárs magyar zeneszerzést, zenei előadóművészetet, operajátszást. A népzene- és néptánc-kutató munkatársak többsége tanácsadóként, zsűritagként folyamatosan részt vállal a népzenei és néptánc mozgalom irányításában. Átadták a Tiszta forrás település emléktáblát Nagymegyer és Gyergyóditró képviselőinek az adott településről gyűjtött népzenei anyag válogatott és dokumentált hangfelvételei kíséretében. Az Emberi Erőforrás Minisztérium megbízásából lebonyolították az állami tulajdonban levő mesterhangszerek szemlét.

### **III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2016-ban**

#### *Felsőoktatás*

Az előző évekhez hasonlóan az intézet szorosan együttműködött a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével a zenetudományi képzésben, annak fontos gyakorló-kutató bázisát alkotja. Több kutató is tagja a zenetudományi PhD doktori tanácsnak, és előadóként, témavezetőként, bírálóként is tevékenykedik. Az intézet munkatársa vezeti a Népzene Tanszék munkáját, és az oktatásban is többen közreműködnek.

A munkatársak valamennyi kutatási témában rendszeresen fogadnak magyar és külföldi doktorandusokat és kutatókat alkalmi konzultációra. A néptánc- és táncíráskutatás területén tevékenykedő munkatársak a felsőfokú néptánc-oktatás több intézményében tanítanak, illetve időszaki tanfolyamokat tartanak. 2016 folyamán az intézet munkatársai kinevezett oktatóként vagy óraadóként a következő felsőoktatási intézményekben tevékenykedtek: Apor Vilmos Katolikus Főiskola, ELTE BTK (Zenei Tanszék), Károli Gáspár Református Egyetem, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (Zenetudományi Tanszék, Népzenei Tanszék, Ének Tanszék, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet), Szegedi Tudományegyetem (Néprajzi és Kultúranropológiai Tanszék), Magyar Táncművészeti Főiskola (Néptáncpedagógiai Tanszék). A néptánc kutatói részt vesznek a Choreomundus programban, amelyben külföldi hallgatókat ismertetnek meg a magyar kutatás módszereivel.

#### *Tudományos együttműködések*

Az intézetnek érvényes együttműködési megállapodása van a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével és Egyházzene Tanszékével, az ELTE BTK Folklore Tanszékével, a Magyar Táncművészeti Főiskolával, a Néprajzi Múzeummal, az OSZK-val, az ELTE Egyetemi Könyvtárral és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárával. A tudományos együttműködést segítik a szakmai szervezetekkel, a Magyar Néprajzi Társasággal, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társasággal, Magyar Tánctudományi Társasággal kialakított jó kapcsolatok. Az intézet munkatársainak az akadémiai bizottságokban való részvétele (Zenetudományi Bizottság, Néprajzi Bizottság, Művelődéstörténeti Bizottság, Tánctudományi Munkabizottság) a kapcsolatokat még intenzívebbé teszi. Az intézet munkatársai szakmai kapcsolatokat ápolnak a Hagyományok Házával, az Európai Folklor Intézettel, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságával.

### *Nemzetközi kapcsolatok*

A Magyar Tudományos Akadémia Mobilitás-pályázata biztosítja a Román Akadémia folklórintézetével Bartók román népzenei gyűjtéseinek kritikai kiadása céljából folytatott együttműködés háttérét. Ugyancsak a Mobilitás-program keretében működnek együtt a Szerb Tudományos Akadémia kutatóival Vujicsics Tihamér hagyatékának feldolgozásában, illetve a Szlovák Tudományos Akadémiával a felvidéki kódextörédek vizsgálatában. A munkatársak évről évre aktívan részt vesznek a nemzetközi szakmai szervezetek munkájában, s többen tisztséget is viselnek ezek bizottságaiban. Ilyenek a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS), a Nemzetközi Hagyományos Zenei Tanács (ICTM), Nemzetközi Tánc Tanács (CID), a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL). Intézeti kutató vezeti az ICTM Dance Study Group keretében a Movement Analysis Substudy Groupot.

A régi zenetörténet, a magyar zenetörténet és Bartók életművének kutatói Barcelonában, Bázelen, Belgrádban, Brüsszelben, Dublinban, Grazban, Hágában, Helsinkiben, Kasselban, Kolozsvárott, Leedsben, Párizsban, Prágában és Zágrábban, a népzene- és néptáncutatók Bukarestben, Grazban, Jeruzsálemben, Kolozsvárott, Limerickben (Írország) és Párizsban vettek részt nemzetközi konferenciákon. Tanulmányutakat tettek Ausztriában, Romániában és Svájcban.

#### **IV. A 2016-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása**

Új NKFIH-témaként kezdődött 2016-ban a vallási emlékek népzenei archívumokban való kutatása (magyar-szlovén együttműködésben), valamint a késő középkori hangjelzett kódexek és töredékek vizsgálata. Nyolc további zenetörténeti és népzenei kutatási téma részesült folytatólagos NKFIH-támogatásban, többek között Erkel Ferenc műhelyének, illetve a Kádárkor zeneéletének tanulmányozása, valamint a törökségi népzene gyűjtések összefoglaló közzététele (éves ösztámogatás: 64,321 millió Ft). Az NKFIH által támogatott témák változatossága és a támogatásoknak a humán tudományok terén jelentősnek mondható összege jól kifejezi az intézet kutatási területeinek sokoldalúságát, illetve ennek a tudományos közösség általi elismerését.

A Nemzeti Kulturális Alap támogatta többek között a Sasvári-zongoraműhelyt bemutató kiállítás megrendezését és a Kurtág György 90. születésnapja tiszteletére rendezett tudományos konferenciát. A Magyar Művészeti Akadémia támogatta a Tiszta forrás-település cím odaitélését. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma 51 millió Ft-tal támogatta a Bartók-év eseményeivel kapcsolatos rendezvények és kutatások elvégzését. A Reformáció Emlékbizottság támogatta a XVI. századi dallamok megjelentetését.

Vállalkozási bevételként jelentkezett a Hagyományok Háza megbízásából végzett néptáncfilm-digitalizálások, valamint az Editio Musica Budapest megbízásából készülő Bartók-összkiadás költségeinek megtérítése.

#### **V. A 2016-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk**

##### *Önálló kötetek*

1. Fügedi J: Basics of Laban Kinetography for Traditional Dancers. Budapest: Institute for Musicology, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences (2016) (<http://real.mtak.hu/45567/>)
2. Domokos M – Paksa K: „Vígággal zeng Parnassusnak magas teteje.” 18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány. / “The High Peak of Mount Parnassus

Resounds with Delight.” 18th-Century Musical Sources and the Hungarian Folk Music Tradition. Budapest: Akadémiai Kiadó, 308 (2016) (<http://real.mtak.hu/43716/>)

3. Pávai I: A Sóvidék népzeneje. / The Folk Music of Sóvidék + DVD-ROM. Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet (2016)
4. Vikárius L (közreadó): Bartók, For Children for Piano, Early Version and Revised Version. / Gyermeknek zongorára, Korai és átdolgozott változat. / Für Kinder für Klavier, Frühfassung und revidierte Fassung. München: G. Henle Verlag – Budapest: Editio Musica, 397 (= Béla Bartók Complete Critical Edition, volume 37 / Bartók Béla zeneműveinek kritikai összkiadása, 37. kötet / Béla Bartók kritische Gesamtausgabe, Band 37.) (2016)

*Tanulmányok folyóiratban vagy kötetben*

5. Czágány Zs, Papp Á: Késő középkori zeneelmélet és a gregorián gyakorlat. A Hollandrinus-traktátusok zenei hátszaga. In: Kiss G. (szerk.): Zenetudományi Dolgozatok 2013–2014. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 13–34 (2016)
6. Dalos A: How to become a Soviet composer?: György Kurtág's Experiment with a New Cultural Identity (1976-1986). European Journal of Musicology 15, 112-121 (2016) (<http://real.mtak.hu/47050/>)
7. Ferenczi I: „Wer wälzet uns den Stein?“ Probleme in der slowakisch-ungarischen Zusammenarbeit auf dem Gebiet der Musikforschung. In: M. Hulková (szerk.): Musicologica Istropolitana 12, Bratislava: Univerzita Komenského, 13–22 (2016)
8. Ignác Á: Propagated, Permitted or Prohibited? State Strategies to Control Musical Entertainment in the First Two Decades of Socialist Hungary. In: E. Mazierska (szerk.): Popular Music in Eastern Europe. Breaking the Cold War Paradigm. London: Palgrave Macmillan, 31–49 (2016)
9. Kerékfy M: Folkloristic Inspirations in the Music of György Ligeti: Problems of Identification and Interpretation. In: M. Zagorski – V. Zvara, (szerk.): Paths of Musicology in Central Europe, Bratislava: Univerzita Komenského, 243–265 (2016)
10. Kiss G: Candor est lucis aeternae: the “Transfiguration” of a New Feast and of an Alleluia. Studia Musicologica 56, 217–231 (2016) (<http://real.mtak.hu/37923/>)
11. Kusz V: Dohnányi Hárfa-concertinójának kérdései. In: Kusz V. – Ránki A. (szerk.): Dohnányi-tanulmányok 2015, Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 67–87 (2016)
12. Richter P: Az élő barokk. Az Apponyi (Zaj-ugróczi) kézirat (1730) repertoárjának népzenei vonatkozásai. Magyar Zene 54, 5–18 (2016) (<http://real.mtak.hu/32785/>)
13. Szabó FJ: Religious Songs on Hungarian Gramophone Records (1900–1920). In: P. Gronow – Ch. Hofér – F. Wonneberg (szerk.): Contributions to the History of the Record Industry / Beiträge zur Geschichte der Schallplattenindustrie 7, Wien: Gesellschaft für Historische Tonträger, 164–172 (2016) (<http://real.mtak.hu/43974/>)
14. Varga S: Térhasználat a mezőségi táncos házban. In: Bereczki I. – Cseri M. – Sári Zs. (szerk.): Ház és ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 2015/27, 87–100 (2016)